

Kasvattava kirjallisuus ja kehittyvä lukija

Arvostelevaluettelon valta suomalaisten lukijoiden ja lukemisen
mahdollisuuksien määrittelyyn 1922–1929

Noora Pietilä
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
kesäkuu 2020

Turun yliopiston laatujaarjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Tiivistelmä

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

PIETILÄ: NOORA: Kasvattava kirjallisuus ja kehittyvä lukija: *Arvostelevan luettelon* valta suomalaisten lukijoiden ja lukemisen mahdollisuuksien määrittelyyn 1922–1929

Pro gradu -tutkielma, 78 sivua

Kulttuurihistoria

Kesäkuu 2020

Tutkielmassani tarkastelen *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien vuosina 1922–1929 tuottamaa kuvaa suomalaisista lukijoista sekä sitä, miten aikakauden tarjoamat lukemisen puitteet tukivat tämän kuvan muodostumista. Alkuperäisaineistoni olen rajannut koskemaan 1920-luvun *Arvostelevia luetteloita* vuodesta 1922 eteenpäin, koska niin valtion Kirjastotoimistossa, suomalaisessa yhteiskunnassa kuin laajemmin maailmalla tapahtuneet muutokset tekevät aikakaudesta erityisen mielenkiintoisen tutkittavan. Erityisen tärkeiksi tutkimuskirjalliseksi lähteiksi tutkielmalleni muodostuvat niin kirjallisuudentutkija Eija Eskolan tutkimukset *Arvostelevan luettelon* kirjavalinnoista sekä Suomessa tehty lukemisen ja kirjastolaitoksen historian tutkimus. Tutkimukseni näkökulma alkuperäisaineistoon eroaa edeltävästä tutkimuksesta siinä, että keskityn erityisesti lukijuuteen ja *Arvostelevan luettelon* käsityksiin suomalaisista lukijoista. Katson aineistoani diskursiivisen vallan näkökulmasta, koska 1920-luvun luettelon kirjoittajilla oli asemastaan johtuvaa valtaa määritellä ja tuottaa mielikuvia suomalaisista lukijoista perustuen niin yhteiskunnan odotuksiin kuin omiin ennakkoluuloihin ja mielikuviinsa. Arvosteluista voi lukea niin suoraan kuin rivienvälistä ennako-oletuksia erilaisten lukijoiden elämän- ja kokemuspiiristä, kirjallisesta mausta sekä yleisestä lukutaidosta, mikä kertoo kirjoittajien käsityksistä siitä, minkälaisiin lukijoihin Suomen kansa oli 1920-luvulla jakautunut.

Tutkielmastani nousee esille, että suomalaiset lukijat jakautuivat 1920-luvun *Arvostelevan luettelon* arvosteluiden perusteella erityisesti viiteen eri lukijatyyppiin: maalaislukijoihin, kaupunkilaislukijoihin, nuoriin lukijoihin, ajanviettelukijoihin sekä kokeneisiin lukijoihin. Jokainen luettelosta nouseva lukijatyyppi koettiin omanlaisekseen ja teosten arvosteluissa huomioitiin niiden sopivuus erilaisiin kirjastoihin hankittaviksi. Tutkimukseni rakenne perustuukin näihin arvosteluissa esiintyviin erillisiin lukijoiden ryhmittelyihin, joita käsittelen ensin maantieteellisen sijainnin, sitten iän ja sukupuolen ja lopulta yhteiskunnan ihanteiden kautta. Varsinkin aikakauden yleiset arvot, käsitykset maalais- ja kaupunkilaiselämästä sekä yhteiskunnalliset suuntaukset toimivat tärkeänä kontekstina aikakauden luettelon kirjoittajien käsityksille suomalaisista lukijoista. Aikakauden *Arvostelevassa luettelossa* yleisesti hyväksytyt käsitykset erilaisista lukijatyypeistä määrittivät siis paljolti sitä, millaista kirjallisuutta eri kirjastoihin hankittiin. Erityisesti luettelon arvostelijoiden diskursiivisen vallan alaisia olivat perinteisesti yhteiskunnallisesti heikommassa valta-asemassa olevat lukijat, kuten nuoret lapsi- ja nuorisolukijat, naiset sekä varallisuutensa ja sijaintinsa rajoittamat alempien luokkien ja maaseudun lukijat.

Asiasanat: 1920-luku, *Arvosteleva luettelo*, diskursiivinen valta, lukeminen, lukijuus, suomalaiset lukijat, maaseutu, kaupunki, yhteiskuntaluokka, kirjastot, lasten- ja nuorten kirjallisuus, ajanvietekirjallisuus, sukupuoli, kulttuurihistoria.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimusongelma	1
1.2 <i>Arvosteleva luettelo</i>	4
1.3 Tutkielman näkökulma ja tutkimuskenttä	8
2. Jakautunut lukijuus	13
2.1 Maahengen suojaamiseksi – <i>Arvosteleva luettelo</i> ja maalaislukija	13
2.2 Kansan kehittämiseksi – yleiset kirjastot, kaupunkilaiset ja <i>Arvosteleva luettelo</i> 23	
3. Uusi kirjallisuus – ikä ja sukupuoli suositeltavuuden kriteereinä	34
3.1 Muovattava nuori lukija	34
3.2 Pilaako ajanvietekirjallisuus lukijoiden maun?	46
4. Kehittynyt lukija eli omakuvaa etsimässä	56
5. Lopuksi	65
Lähdeluettelo	69
Alkuperäislähteet	69
Tutkimuskirjallisuus	69

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimusongelma

Lukevalla ihmisellä on valtaa. Ihmiskunnan historiassa lukutaitoa on säännöstelty, kirjailijoita tuomittu ja heidän teoksiaan poltettu, koska paperille kirjoitetuilla sanoilla on mahdollisuus vaikuttaa ihmismieleen.¹ Lukevalla ihmisellä on melkein pärajattomat mahdollisuudet hankkia tietoa itsestään, yhteiskunnastaan ja maailmasta ympärillään, ja tuo hankittu tieto antaa hänelle syvemmän tietoisuuden omasta elämästään sekä siitä, miten maailma toimii. Suomessakin vielä 1920-luvulla lukeminen ja kirjallisuustarjonta olivat suuressa yleisölle tarkkaan säänneltyä. Kirjastojen kirjavaliikoimiin vaikuttamalla pyrittiin ohjaamaan suomalaisia lukijoita oikeanlaisen kirjallisuuden pariin, joka koostui yhteiskunnan kehittäviksi ja moraalisesti puhtaiksi arvioimista teoksista. Päättäväältä siitä, minkälainen kirjallisuus oli sopivaa suomalaisille lukijoille, oli pitkään valtion kirjasto-toimistolla ja sen alaisella *Arvostelevalle luettelolla*. Tutkimuksessani käsittelen sitä, millainen kuva *Arvostelevan luettelon* arvostelijoilla oli suomalaisista lukijoista, ja miten se vaikutti heidän kirjastoille tekemiinsä suosituksiin.

Kun lukutaito alkoi yleistyä Suomessa 1800-luvulla, kiinnitettiin huomiota siihen, kuka luki ja mitä luki. Lukeminen oli pitkään ollut ainoastaan sivistyneen ylimmän säädyn harrastus, koska kirjat olivat kalliita ja pitkälle 1800-luvun loppupuolelle suurin osa Suomessa luetuista kirjoista oli vieraskielisiä.² Tavalliselle kansalle lukeminen tarkoitti useimmiten Raamattua ja muuta uskonnollista kirjallisuutta.³ Maallisten romaanien ja poliittisesti kiihottavan kirjallisuuden pelättiin vaikuttavan liian voimakkaasti oppimattomaan kansaan, mikä puolestaan saattaisi asettaa yhteiskuntarauhan vaaraan.⁴ Lukutaidon levitessä koko kansan pariin lukemisen tehtäväksi tulikin olla opettavaista ja maltillisesti uutta tietoa tarjoavaa.⁵

Noin 69 prosenttia suomalaisesta aikuisväestöstä oli lukutaitoista vuonna 1920. Vaikka jo vuonna 1880 Suomen Virallisen Tilaston mukaan suomalaisista aikuisista lukutaitoisia oli 97,6 prosenttia, on lukuun suhtauduttava varoen, koska samaan aikaan aikuisväestöstä

¹ Manguel 1996, 281–284.

² Mäkinen 2009, 33–34; 74.

³ Häggman 2008, 33.

⁴ Häggman 2008, 36–37; Mäkinen 2009, 74–78.

⁵ Ahola 2013, 13.

kirjoitustaidottomiksi oli ilmoitettu 87,4 prosenttia.⁶ Koska lukutaito oli periaatteessa eh-
tona avioitumiselle, tapana oli oppia ulkolukemaan Raamattua ja siten todistaa paikalli-
selle kinkerien pitäjälle lukutaitonsa. Todellisen lukutaidon omaavia ihmisiä, jotka pys-
tyivät sisälukemaan tekstiä ja ymmärtämään lukemansa, oli siis luultavasti huomattavasti
vähemmän.⁷ Kirjallisuudentutkijat Anna Kuusmin ja Kaisa Kauranen ovat kuitenkin to-
distaneet, että myös itseoppineet kansanlukijat tuottivat itse erilaisia tekstejä, kuten kir-
jeitä, sopimuksia ja mietelmiä, vaikka heidän muodollinen koulunkäyntinsä oli saattanut
jäää hyvin lyhyeksi.⁸ Lukutaidon yleistyessä suomalainen sivistyneistö alkoikin keskus-
tella siitä, millainen kirjallisuus ja lukeminen oli hyväksi kansalle. Kasvatustieteilijä
Vuokko Melinin tutkimuksen *Lukutaidon opetus Suomessa* (1989) mukaan vuonna 1910
väestöstä lukutaitoisia olikin vain 64 prosenttia ja 1920-luvulle tultaessa luku oli vähitel-
len noussut 69 prosenttiin.⁹

Suomen valtio alkoi ottaa suuremman vastuun kansan sivistämisestä 1920-luvulla, kun
vuonna 1921 tuli voimaan sekä oppivelvollisuuslaki että perustettiin valtion kirjastotoi-
misto ja kirjastotoimikunta.¹⁰ Vielä myöhemmin vuonna 1928 asetettiin kansankirjasto-
laki, joka takasi valtion tuen kansankirjastojen ylläpitämiseen ja perustamiseen myös pie-
nemmillä paikkakunnilla.¹¹ Yleinen oppivelvollisuus takasi sen, että jokainen seitsemän
vuotta täyttänyt suomalainen lapsi oli velvollinen käymään koulua ja oppi koulupolkunsa
aikana sekä lukemaan että kirjoittamaan. Valtion tuki kirjastoille puolestaan mahdollisti
sen, että pienemmätkin kirjastot pystyivät hankkimaan entistä monipuolisemmin luke-
mistoa kokoelmiinsa ja avasivat näin uusia kirjallisia maailmoja myös maalaiskirjastojen
ja pitäjänkirjastojen lukijoille.

1920-luvun kirjastojen kirjavallinnat mukailivat kuitenkin edelleen aikansa politiikkaa,
yhteiskunnallisia tapahtumia ja lukijakäsityksiä. Merkittäviä vaikuttajia 1920-luvun kir-
jastojen kirjavalkoiimiin olivat muun muassa juuri itsenäistyneen Suomen isänmaallinen
kansansivistysaate, kansalaissodan jälkeinen oikeistovoittoinen politiikka ja edelleen
vahvasti agraarisen yhteiskunnan lukijoiden jako maalais- ja kaupunkilaislukijoihin.¹²
Kirjahankintoihin vaikuttivat myös uudenlaisten amerikkalais- ja englantilaistyyppisten

⁶ Häggman 2008, 32–33; Kuusmin 2016, 103.

⁷ Häggman 2008, 30–31.

⁸ Kuusmin 2016, 102–103; Kauranen 2016, 120.

⁹ Melin 1989, 99; Roininen 1993, 342.

¹⁰ Vatanen 1999, 51; 79.

¹¹ Eskola 2009, 291–292.

¹² Eskola 1991, 17.

suomalaisten lasten- ja nuortenkirjojen synty 1900-luvun alussa sekä yleisestikin suomenkielisen ja käännetyn viihdekirjallisuuden lisääntyminen perinteisen “korkeamman” kaunokirjallisuuden rinnalla. Myös aikakauden moraali- ja siveyskäsitykset vaikuttivat pitkään kirjastojen hankintoihin.¹³

Tutkimukseni tarkastelee sitä, millaisina lukijoina uutuuskirjoja esitelleen *Arvostelevan luettelon* arvostelijat pitivät Suomen kansaa vuosina 1922–1929 kirjoittamissaan arvosteluissa, ja miten aikakauden tarjoamat lukemisen puitteet tukivat tämän kuvan muodostumista. Arvosteluista voi lukea niin suoraan kuin rivienvälistä ennakko-oletuksia erilaisten lukijoiden elämän- ja kokemuspööristä, kirjallisesta mausta sekä yleisestä lukutaidosta, mikä kertoo kirjoittajien käsityksistä siitä, minkälaisiin lukijoihin Suomen kansa oli 1920-luvulla jakautunut. Olen myös kiinnostunut siitä, millainen oli *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien ihailema kokenut lukija. Antamallaan suosituksilla arvostelijat yrittivät selkeästi viedä suomalaisten kirjamakua tietynlaiseen suuntaan. Mielipiteet lukijoista vaikuttivat siihen, millaisia kirjoja suositeltiin kirjastoihin otettavaksi, ja samalla määrittivät, mitä eri kirjastojen lukijat ensinnäkään pystyivät lukemaan.

Olen jakanut käsittelyluvut erilaisten *Arvostelevasta luettelosta* nousevien lukijatyyppeihin mukaan. Lukijoiden jako erilaisiin ryhmiin tulee ilmi suoraan arvosteluista, jotka tietoisesti tai tiedostamatta ovat myötäilleet kirjoittajiensa mielipiteitä. Koska *Arvostelevan luettelon* arvostelijat kuitenkin olivat sekalainen joukko erilaisista koulutuksellisista taustoista ja elämänpöörästä tulevia ihmisiä, uskon, että arvosteluista voi saada aavistuksen 1920-luvulla vallinneista mielipiteistä. Vaikka luetteloon kirjoittaneet ihmiset osallistui-
vat yleisten käsitysten luomiseen ja valtion päämäärien edistämiseen, on jokaisen arvostelun kirjoittanut inhimillinen ihminen, jota ovat sitoneet sekä aikakauden konteksti että oma subjektiivinen näkemys maailmasta ympärillään. Tutkimuksessa käsittelen *Arvostelevan luettelon* arvostelijoiden lukijakäsityksiä niin maantieteen, sosiaaliluokan kuin iän ja sukupuolenkin kautta.

Ensimmäisessä luvussa tarkastelen kahta maantieteellisesti ja yhteiskunnallisesti jakautunutta lukijajoukkoa: maalaisia sekä kokemuspööriltään ja yhteiskuntaluokaltaan hajanaisesti jakautuneita kaupunkilaisia. Ensin käsittelen sitä, millainen lukemisesta oli suomalaisella maalaisväestöllä 1920-luvulla, ja vertaan tätä *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien käsityksiin maalaislukijoista ja heille sopivasta kirjallisuudesta. Seuraavaksi

¹³ Eskola 1991, 23.

nostan esiin kaupunkien lukijat ja heidän jakautuneisuutensa työläis- ja säätyläislukijoihin. Tutkin, minkälaisia rajanvetoja arvosteluissa vedettiin kaupunkilaisten välille, vai oletettiinko suuremman etäisyyden olevan kuitenkin elinympäristöltään hyvinkin erilaisen maalaisväestön ja kaupunkilaisten välillä. Erityisesti otan esiin yleisten kirjastojen ja kansankirjastojen merkityksen rahvaan sivistämisessä uudesti itsenäisessä Suomessa.

Toisessa käsittelyluvussa nostan esiin *Arvostelevan luettelon* käsitykset nuoriso- ja naislukijoista, ja Suomeen rantautuneista uusista kirjallisuudenlajeista nuorisokirjallisuudesta ja viihdekirjallisuudesta. Minkälaista kirjallisuutta suomalaisen nuorison tuli arvostelijoiden mielestä lukea, ja millaista välttää? Minkälaisia ominaisuuksia oli hyvällä nuorisokirjallisuudella, ja mitkä olivat elementtejä, joilta nuorisoa tuli heidän lukiessaan suojella? Mitä nuorien ohjaamisella tietynlaisen kirjallisuuden pariin yritettiin saavuttaa? Tuon esiin myös sen, miten uudenlainen nuorisokirjallisuus oli rantautunut Suomeen 1900-luvun alussa. *Arvostelevan luettelon* mielipiteitä naislukijoista tarkastelen varsinkin niin sanotun naisten- ja viihdekirjallisuuden arvosteluiden kautta. Minkälaista oli hyvä ja huono naistenkirjallisuus arvostelijoiden mielestä, ja näkyykö arvosteluissa eroja arvostelijan sukupuolen perusteella? Tutkin myös, miten arvostelijat pelkäsivät viihdekirjallisuuden vaikuttavat lukevien naisten ja nuorten aikuisten lukutottumuksiin.

Kolmannessa ja viimeisessä käsittelyluvussa luon katseen siihen, millainen oli *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien arvostama ja arvosteluista esiin nouseva kehittynyt lukija. Tutkin sitä vertailemalla arvostelijoiden erityisesti kokeneille lukijoille suosittelimia kirjoja sekä niitä teoksia, joita erityisesti kehuttiin, vaikka ne eivät kaikille lukijoille arvostelijoiden mielestä sopineetkaan. Tarkastelen mitä muille suosittelematonta kehittynyt lukija saattoi lukea, ja minkälaisia ominaisuuksia kehittyneellä lukijalla odotettiin olevan? Mielenkiintoinen kysymys on myös se, käsittivätkö arvostelijat kokeneen lukijan käytännössä omakuvakseen, sivistyneeksi ja lukeneeksi varakkaammaksi kaupunkilaiseksi?

1.2 *Arvosteleva luettelo*

Alkuperäisaineistoni eli *Arvostelevan luettelon* rajaan käsittämään vuosina 1922–1929 julkaistut kaunokirjallisuusarvostelut. Olen kiinnostunut 1920-luvusta vuosikymmenenä, jolloin Suomen valtio otti suuria edistysaskelia kohti lukemisen levittämistä ja edistämistä

koko kansan keskuuteen. En aloita tutkimustani kuitenkaan suoraan 1920-luvun ensimmäisistä *Arvostelevista luetteloista*, vaan vasta vuoden 1922 arvosteluista, koska sinä vuonna luettelon julkaisija vaihtui juuri vuotta aiemmin perustetuksi Valtion kirjastotoimistoksi. Julkaisijan muutoksen myötä *Arvosteleva luettelo* alkoi noudattamaan uutta valtion kirjastopolitiikkaa, ja sen tavoitteeksi tuli tarjota mahdollisimman objektiivisia arvosteluja kaikista uutuuskirjoista, jotka arvostelijat vain käsiinsä saivat.¹⁴ Rajaani aineistoni loppumaan vuoteen 1929 niin, että käsittelen tutkimuksessani ainoastaan 1920-luvulla kirjoitettuja arvosteluja. Suomalaisten kirjastojen ja lukutaidon kannalta 1920-luku oli käännteentekevä. Vähitellen vuosikymmenen kuluessa kirjastot nousivat uuteen kukoistukseen ja samalla niiden asiakaskunta laajeni. Minua kiinnostavat *Arvostelevan luettelon* arvosteluista esiin nousevat mielipiteet aikakautena, jolloin ensimmäinen sukupolvi oppivelvollisuuden alaisia suomalaisia oli aloittamassa koulutiensä, ja jolloin sujuva lukutaito ei ollut vielä saavuttanut koko kansaa.

Vuosina 1922–1929 kirjoitetut noin 4000 kirjallisen teoksen arvostelut olen vielä rajannut koskemaan ainoastaan *Arvostelevan luettelon* kaunokirjallisuusarvosteluja. Tein tämän päätöksen, koska uskon kaunokirjallisuudesta tehtyjen arvostelujen heijastavan lukemisen jakautuneisuutta 1920-luvun Suomessa. Kirjastoissa suurin osa kirjallisuudesta oli tietokirjallisuutta 1920-luvulle asti, jonka jälkeen kaunokirjallisuuden määrä alkoi kasvaa tasaisesti tietokirjallisuuden rinnalla.¹⁵ Tietokirjallisuutta oli yleensäkin pidetty 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yleisten kirjastojen käyttäjien enemmistölle, rahvaalle, sopivampana kirjallisuutena kuin tunteita kiihdyttäviä, tai moraalisesti arveluttavia romaaneja, joten tietokirjallisuuden määrä kirjastoissa 1900-luvun alussa oli epäsuhtaisen suuri verrattuna kaunokirjallisuuteen.¹⁶ Tietokirjoja vielä 1920-luvunkin *Arvostelevisissa luetteloissa* suositeltiin melkeinpä varauksettomasti kaikkien kirjastojen kokoelmiin sisällytettäväksi, joten olen päättänyt rajata tietokirjallisuusarvostelut tutkimukseni ulkopuolelle epärelevantteina tutkimalleni aiheelle.

Kaunokirjallisuusarvosteluista olen myös jättänyt huomiotta sellaiset negatiiviset arvostelut, jotka perustuvat täysin kielen ja kirjallisuudentason huonoudelle. Tällaisissa tapauksissa kirjaa ei ole suositeltu yhteenkään kirjastoon hankittavaksi, eikä sitä ole haluttu

¹⁴ Eskola 1991, 35.

¹⁵ Eskola 1991, 21.

¹⁶ Eskola 1991, 22–23; Häggman 2008, 36–37; Ahola 2013, 13.

rajata pois vain yhden lukijakunnan luettavista. Tutkimukseni aineistoon kuuluu kuitenkin arvosteluja, joissa kirja on saanut negatiivisen arvion aiheensa, tapahtumiensa, tai vain kaunokirjallisen köykäisyytensä perusteella, mutta on tullut suurempiin kirjastoihin suositelluksi “kokoelman täydellistämiseksi”. Näissä tapauksissa joko minä olen katsonut arvostelijan näin tarkoittaneen kirjan vain kehittyneemmille lukijoille, tai hän on saattanut sen myös sanoa suoraan arvostelussaan.

Arvostelevan luettelon historia alkaa vuodesta 1902, kun Kansanvalistusseura julkaisi ensimmäisen *Arvostelevan luettelon suomenkielisestä kirjallisuudesta*. Luettelon tarkoituksena oli arvostella uusia suomalaisia tai juuri suomennettuja teoksia ja näin auttaa kirjastonhoitajia valikoimaan Suomen yleisten kirjastojen valikoimiin sopivia kirjoja. Esimerkkiä luetteloon saatiin ulkomailta, erityisesti Yhdysvalloista ja Saksasta, jossa vastaavia arvosteluja oli julkaistu jo useamman vuoden. Myös ruotsinkieliselle kirjallisuudelle julkaistiin omaa luetteloa nimellä *Resonerande bokkatalog*.¹⁷ Kirjallisuuskritiikki ja sen avulla lukijoiden ohjaaminen oikeanlaisen kirjallisuuden pariin ei kuitenkaan ollut Suomessa mitään uutta. Jo 1800-luvulla kirjallisissa piireissä kirjoitettiin kirjaesittelyjä ja -arvosteluja, joita julkaistiin kulttuurilehdissä, kuten *Litteraturblad*, *Kirjallinen Kuukauslehti*, *Finsk Tidskrift* ja *Valvoja*.¹⁸

Myös työväenlehdissä arvosteltiin 1800-luvun lopulta lähtien vähäisemmässä määrin niin tieto- kuin kaunokirjallisia teoksia. Lehdissä kuitenkin valiteltiin sitä, että monet kustantajat ja kirjailijat jättivät työväenlehdet huomiotta, kun eivät lähettäneet teoksiaan heille arvosteltavaksi.¹⁹ Työväenlehdissä esiteltiin kohtuullisesti työväenkirjallisuutta ja poliittista kirjallisuutta, mutta myös novelleja, näytelmiä ja runoja arvosteltiin mahdollisuuksien mukaan.²⁰ *Arvosteleva luettelo* oli kuitenkin ensimmäinen julkaisu, jossa tarkasteltiin kattavasti kaiken tyyppisiä suomenkielisiä uutuuskirjoja. *Luettelolla* olikin puolel-

¹⁷ On mielenkiintoista, ettei ruotsinkielisestä *Resonerande bokkatalogista* löydy kunnolla tietoa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että *bokkatalog* perustettiin myöhemmin kuin *Arvosteleva luettelo*, vasta vuonna 1923, ja sen julkaisijana toimi myös valtion kirjastotoimisto.

¹⁸ Kuivasmäki 1996, 69–70.

¹⁹ Roininen 1993, 88–89.

²⁰ Roininen 1993, 117–118.

laan aikakauden sivistyneistö ja kulttuuriväki, ja sen arvot mukailivat yleisiä yhteiskunnallisia arvoja kristillisyydestä ja isänmaallisuudesta.²¹ Alkuvuosina luettelossa painotuivatkin tietokirjat, uskonnolliset teokset ja historiankirjat kaunokirjallisuuden jäädessä taka-alalle.

Arvostelut julkaistiin aluksi nimettöminä *Arvosteleavassa luettelossa*, vaikka arvostelijoiden nimet saatetiinkin mainita luettelon esipuheessa.²² Arvostelijoiden nimikirjaimet liitettiin kunkin arvostelun yhteyteen vuodesta 1908 eteenpäin, kun *Arvosteleava luettelo* siirtyi osaksi juuri perustettua *Kirjastolehteä*. Merkittävä muutos tapahtui *Arvosteleavassa luettelossa* vuonna 1922, kun se siirtyi kokonaisuudessaan Valtion kirjastotoimen julkaisuksi.²³ Siinä missä aikaisemmin luettelosta oli saatettu jättää täysin pois aiheeltaan sopimattomiksi koettuja teoksia, tuli luettelon tavoitteeksi julkaista arvosteluja mahdollisimman monista uusista julkaisuista ja olla mahdollisimman objektiivinen arvosteluissaan. Kaikki kustantajien kirjastotoimelle lähettämät teokset arvioitiin, tai ainakin mainittiin, luettelossa, ja teokset, joiden arvostelukappaleita ei ollut toimitettu kirjastotoimelle jätettiin pois luettelosta siihen asti, että joku arvostelijoista sai kopion teoksesta käsiinsä.

Kun *Arvosteleavan luettelon* julkaisu siirtyi Valtion kirjastotoimiston tehtäväksi, tuli luettelon päätoimittajaksi Helle Cannelin (vuodesta 1938 eteenpäin Kannila). Cannelin toimi kirjastotoimiston johtajana vuosina 1921–1949, ja osallistui luettelon päätoimittajana myös arvostelujen kirjoittamiseen.²⁴ Vuosina 1922–1949 hän oli tärkein yksittäinen vaikuttaja *Arvosteleavan luettelon* sisällölle ja kehitykselle. Helle Cannelin oli myös koko uransa ajan merkittävä henkilö Suomen kirjastohistorialle määrittäen suuntaa, johon suomalaisia kirjastoja alettiin viedä vuodesta 1921 eteenpäin. Cannelinilla oli vahvat mielipiteet siitä, millaista kirjallisuutta kirjastoihin oli suotavaa hankkia, ja hänen tärkeimpiä päämääriään kirjastotoimen johtajana oli kehittää suomalaisten kirjallista makua.

Vuoden 1922 *Arvosteleavassa luettelosta* eteenpäin annetaan myös nimilista luetteloon kirjoittaneista arvostelijoista ja heidän oppiarvoistaan ja erityisaloistaan. Arvostelijoina toimi sekä miehiä että naisia, ja jokaista luetteloa oli arvostelemassa noin kolmekymmentä eri henkilöä. Osa arvostelijoiden nimistä toistuu listalla vuodesta toiseen, kun taas osa nimistä näkyy listalla vain kerran. Vuosittain listattujen arvostelijoiden joukko oli

²¹ Roininen 1993, 352.

²² Eskola 1991, 34

²³ Eskola 1991, 35.

²⁴ Tammilehto 2011, 19.

muutenkin sekalainen, ryhmästä löytyi titteliltään niin professoreita, tohtoreita, kauppiaita kuin rouviakin. Tämä joukon erityisalojen jakautuneisuus on huomioitavissa siinä, minkä tyyppisiä kirjoja arvostelijat ovat lukeneet ja arvostelleet. Enimmillään naispuolisia arvostelijoita on ollut listasta noin kolmasosa, ja suurin osa naisten tekemistä arvosteluista on kaunokirjallisuudesta tai lasten- tai nuortenkirjallisuudesta, lukuun ottamatta muutamia asiantuntijaroolissa kirjoittaneita naisia, Helle Cannelin joukossaan. Miesarvostelijat arvostelivat laajemmin sekä tieto- että kaunokirjallisuutta, mutta osalla heistäkin oli omat erikoisalueensa perustuen heidän koulutukseensa ja ammattiinsa.

Arvostelevan kirjaluettelon muotoon nimi muutettiin vuonna 1940 ja sellaisena se pysyi vuoteen 1988 asti. Vuonna 1989 luettelon nimeksi muutettiin *Kritikos* ja sitä alkoi julkaista yksityinen Kirjastopalvelu Oy.²⁵ Luettelon toiminta loppui pian tämän jälkeen 1990-luvun alussa.

1.3 Tutkielman näkökulma ja tutkimuskenttä

Tutkimukseni näkökulmaksi muodostuu *Arvostelevan luettelon* arvostelijoiden asema luettelon kirjoittajina sekä siitä johtuva erikoinen valta-asetelma yhteiskunnan, *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien sekä lukijoiden välillä. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat eivät teksteissään ainoastaan kritisoineet uutuusteoksia ja ohjeistaneet siinä, mitä kansan tulisi lukea, vaan myös määrittivät sitä, kuka pääsi lukemaan mitään. Kirjastonhoitajat ympäri Suomea hankkivat kokoelmiinsa teoksia, jotka luettelon arvosteluiden mukaan heidän lukijakunnalleen sopivat. Apuna tätä näkökulmaa tutkiessani käytän diskursiivisen vallan käsitettä. Käsite on alun perin vallan teorioita tutkineen filosofi ja historioitsija Michel Foucault'n, mutta Suomessa sitä on käyttänyt tutkimuksessaan esimerkiksi kirjallisuussosiologi Erkki Sevänen teoksessaan *Vapauden rajat: Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939* sekä kulttuurihistorioitsija Ilana Aalto tutkimuksessaan *Isyyden aika: Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyysskeskusteluissa*. Varsinkin Aallon kulttuurihistoriallinen näkökulma perhe- ja vanhemmuusasiantuntijoiden diskursiiviseen valtaan isyyden määrittelyssä ja tuon määritte-

²⁵ Eskola 1991, 36.

lyn vaikutuksesta vanhempana toimimisen mahdollisuuksiin rinnastuu hyvin oman tutkimukseni kysymykseen *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien vallasta suomalaisiin lukijoihin ja heidän lukemisen mahdollisuuksiinsa.²⁶

Diskursiivisella vallalla tarkoitetaan yhteiskunnalliseen asemaan perustuvaa määrittelyvaltaa, jossa yksilö tai ryhmä pystyy asemansa avulla muuttamaan omia tulkintojaan yleisesti hyväksytyiksi yhteiskunnan normeiksi.²⁷ Esimerkiksi 1920-luvun *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat tuottivat arvosteluidensa kautta mielikuvia siitä, millaisiin lukijoihin Suomen kansa aikakaudella jakautui. Nämä mielikuvat tulivat yleisesti hyväksytyiksi suomalaisessa kirjastomaailmassa ja uutta kirjallisuutta hankittiin kirjastoihin arvostelijoiden määrittämät lukijatyypit mielessä, jolloin yleisiä kirjastoja käyttäneiden lukijoiden lukemisen mahdollisuudet rajautuivat *Arvostelevan luettelon* esihyväksymiin vaihtoehtoihin. Luettelon arvostelijat kävivät siis lukijoita ja hyväksyttyä kirjallisuutta määrittävää vallan diskurssia niin keskenään kuin luetteloa lukeneiden kirjastonhoitajien sekä kirja-alan ammattilaisten kanssa. Tässä tutkimuksessa tarkastelenkin valtaa sen kautta, millaista lukijoita ja lukemisen mahdollisuuksia koskevaa diskurssia *Arvostelevan luettelon* arvostelut tuottivat. Tätä tutkin esimerkiksi siinä, millaista kuvaa lukijoista arvosteluissa niin suoraan kuin rivien välistä luotiin erilaisilla sanavalinnoilla ja viittauksilla tiettyihin lukijatyyppeihin sekä eri kirjastoihin sopivaan kirjallisuuteen. Kiinnostavaa on myös se, miten tämä vaikutti varsinkin yleisistä kirjastoista riippuvaisten sosiaalisesti heikommassa asemassa olevien lukijoiden lukemisen mahdollisuuksiin.

Aseman käyttää diskursiivista valtaa arvostelijat saivat niin tehtävästään kirjoittaa luetteloon asiantuntija-arvosteluita sekä valtion *Arvostelevalle luettelolle* antamasta tuesta. Luettelon arvostelijat pystyivät siis käyttämään erikoisasemassaan valtaa suomalaisiin lukijoihin ja heidän lukemiseensa, vaikka myös itse elivät ja työskentelivät samojen yhteiskunnallisten valtarakenteiden alaisina. Aikakauden yhteiskunnallinen ja sosiaalinen konteksti määritteli sitä, millaisia arvosteluja luettelon kriitikot pystyivät kirjoittamaan samalla, kun he itse olivat vahvasti mukana luomassa kyseistä kontekstia. Luettelon arvostelijoilla oli kuitenkin käsissään melkein pärajaamaton valta suositella, tai olla suosittelmatta, teoksia kirjastojen lukijoille. Iästä, varallisuudesta ja maantieteellisestä sijainnista johtuen *Arvostelevan luettelon* kirjoittajilla saattoi olla myös täysi valinnanvalta tiettyjen

²⁶ Aalto 2012, 21–22.

²⁷ Sevänen 1994, 32.

ryhmien saataville tulevaan kirjallisuuteen. Jokaisessa käsittelyluvussa tarkastelenkin arvostelijoiden valta-asemaa suhteessa suomalaisiin kirjastoja käyttäneisiin lukijaryhmiin.

Aikaisempaa tutkimusta *Arvosteleavasta kirjaluettelosta* on kirjoitettu paljon kirjastohistorian näkökannalta. Esimerkiksi Outi Vuorenrinne on kirjoittanut väitöskirjan informaatiotutkimuksen alalle kirjavalinnan liberalisoitumisesta kirjastoissa 1960- ja 1970-luvuilla ja siihen liittyvistä yhteiskunnallisista muutoksista käyttäen aineistonaan muun muassa aikakauden *Arvostelevia kirjaluetteleita*. Syvällistä tutkimusta kirjastohistoriasta ja *Arvosteleavasta luettelosta* on tehnyt myös Eija Eskola, jonka tutkimuksia 1920- ja 1930-lukujen kirjavalinnoista olen hyödyntänyt laajalti myös omassa tutkielmassani. Eija Eskola on esimerkiksi kirjoittanut useammankin artikkelin, lissensiaattityön sekä väitöskirjan siitä, miten kirjallisuutta valittiin yleisiin kirjastoihin 1800-luvun lopulta vuoteen 1939, ja miten tällä yritettiin vaikuttaa suomalaisten lukemisen tapoihin. Hän on myös käsitellyt laajasti käännöskirjallisuuden arvosteluja *Arvosteleavassa kirjaluettelossa* samalta aikakaudelta.

Oma tutkielmani eroaa Eskolan tutkimuksista siinä, että nostan keskiöön Arvosteleavan luettelon arvostelijoiden mielipiteet ja näkemykset suomalaisista lukijoista sekä sen, mihin suuntaan suomalaista lukuharrastusta haluttiin viedä. Vaikka Eija Eskola käsittelee väitöskirjassaan *Suosittelut, valitut ja luetut: Kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939* myös luettelon antamia lukemisen mahdollisuuksia ja kysyy halusivatko kirjastojen asiakkaat todella lukea kirjastoihin hankittua kirjallisuutta, eivät luettelon arvostelijoiden mielipiteet suomalaisista lukijoista tai erilaisista lukijatyypeistä ole hänen tutkimustensa kohteena. Eskolan tutkimusten keskiössä eivät ole niinkään lukijat tai arvostelijoiden mielipiteet kuin kriteerit kirjasuosituksille ja kirjastoon valikoitumisille. Tätä tutkielmaa tehdessäni yritän puolestani keskittyä suomalaisiin lukijoihin ja pohtia sitä, millainen oli Arvosteleavan luettelon välittämä kuva suomalaisista lukijoista, millaisia lukijoita suomalaisista haluttiin kasvattaa, ja mitkä olivat 1920-luvun lukemisen mahdollisuudet.

*Arvosteleavaa kirjaluettelo*a on hyödyntänyt myös Saara Tuomisto, joka on kirjoittanut pro gradu -tutkielman poliittiseen historiaan aatteista kirjastojen kirjavalintojen takana 1945–1958, liittäen kirjavalinnat osaksi Suomen 1900-luvun poliittista historiaa ja sen merkittävimpiä käännteitä. Mainittava on vielä Tiina Tammilehto, joka Suomen historian pro gradussaan tutki 1920- ja 1930-lukujen nuorisokirjojen lukijoilleen esittämiä elämän

mahdollisuuksia *Arvostelevan kirjaluettelon* kautta. Ruotsinkielisestä *Resonerande bok-katalog*:sta en ole löytänyt yhtäkään tehtyä tutkimusta.

Suomalaisen lukemisen historiaa ovat tutkineet muun muassa Ilkka Mäkinen sekä Tarja-Liisa Luukkanen. Kirjastohistorian dosentti Ilkka Mäkinen on tutkinut lukuhulun tuloa Suomeen sekä kirjastolaitoksen syntyä yksityiskirjastoista yleisiin kirjastoihin. Hän on muun muassa ollut mukana kirjoittamassa sekä toimittamassa kattavaa yleisteosta *Suomen yleisten kirjastojen historia*, josta olen saanut runsaasti taustatietoa maalaiskirjastojen, kansankirjastojen sekä kaupunginkirjastojen asiakkaista ja heidän taustastaan. Lukemista ja lukuhalua Mäkelä on kuitenkin tutkinut enemmän kirjallisuutta tuottaneiden sekä kirjallisuutta välittäneiden instituutioiden kautta kuin yksilön tasolla.²⁸ Tuore merkittävä tutkimus suomalaisesta lukemisen historiasta on aate- ja oppihistorioitsija Tarja-Liisa Luukkasen tutkimus *Mitä maalaiskansa luki? Kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918*. Tutkimus keskittyy 1860–1890-luvun Karstulalaisiin lukijoihin, ja siihen, mitä tavallinen maalaisväestö todella lainasi ja luki. Alkuperäisaineistonaan Luukkanen on käyttänyt Karstulan kirjaston kirjaluetteloa vuosilta 1884–1894 sekä lainaustietoja samalta aikaväliltä.²⁹ Niiden avulla hän on tarkastellut sitä, miten maalaiskirjaston käyttäjät ovat jakautuneet sukupuolensa ja sosiaalisen asemansa perusteella, ja millainen kirjallisuus heitä on ensisijaisesti kiinnostanut. Tutkimus keskittyy 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun ensimmäisiä vuosikymmeniä käsitellään melkein pä ainoastaan lopun yhteenvedossa.

Itseoppineita kansankirjoittajia ovat Suomessa tutkineet muun muassa kirjallisuustieteilijät Anna Kuismin sekä Kaisa Kauranen. Heillä on varsinkin ollut tutkimustensa keskiössä ”alhaalta kirjoittaminen”, *writing from below*, jolla tarkoitetaan alempien yhteiskuntaluokkien tuottamia kirjallisia tekstejä aikana, jolloin kirjallisuuskentällä toimiminen on ollut pitkälti sivistyneistön yksinoikeus. Anna Kuismin on myös tutkinut sitä, miten kansan kirjoittamaa ja kansalle kirjoitettuja tekstejä ja kirjallisuutta on laajemmin otettu aikalaisyhteiskunnassa vastaan. Heidän tutkimuksistaan nousee esille ajatus siitä, että kirjoittamista ja kirjallisten tekstien tuottamista on pidetty etuoikeutena, eikä sivistyneistö ole aina katsonut alempien luokkien kirjallisia yrityksiä hyvällä.³⁰

²⁸ Eskola 2004, 29.

²⁹ Luukkanen 2016, 23–25.

³⁰ Kuismin 2016a, 102; Kuismin 2016b, 10.

Työssäni apuna olen käyttänyt myös suomalaista työväkeä ja heidän parissaan esiintynyttä lukemisen kulttuuria tutkineiden kulttuurihistorioitsija Hanne Koiviston sekä kirjallisuustieteilijä Aimo Roinisen teoksia. Roininen on tarkastellut muun muassa kirjallisuuskulttuuria työväenliikkeessä lehtien, kirjastojen ja kustannustoiminnan kautta. Tutkimuksessaan *Kirja liikkeessä: Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)* hän tuo esiin työväenliikkeen ja työväen omat kirjalliset instituutiot aina työväenlehdistä työväenkirjallisuuteen ja työväen omiin kirjakauppoihin ja kustantamoihin. Roininen tarkastelee teoksessaan myös työväen lukemisen taustaa, lukutaitoa ja lukemisen mahdollisuuksia. Hanne Koivisto puolestaan on käsitellyt vasemmistointellektuelleja sekä kirjallisuuden merkitystä suomalaisen työväen nousulle. Hänen tutkimansa 1930- ja 1940-lukujen vasemmistöälyköt ovat 1900-luvun alun suomalaisen lukukulttuurin kasvatteja, mikä käy ilmi varsinkin Koiviston artikkelista *Henkisiä aitureita – Jenny Pajunen ja Lauri Vilenius kirjailijoina ja työläisintellektuelleina*. Artikkelissaan Koivisto sanookin, että vaikka molemmat Pajunen ja Vilenius tulivat köyhistä työläisperheistä, he rakastivat lukemista jo nuoresta iästä. Lukeminen myös avasi heille oven kirjoittamiseen ja auttoi heitä muodostamaan identiteetin vasemmistointellektuelleina.³¹

Tutkimukseni sijoittuu siis tälle suomalaisen lukemisen historian kentälle, josta on jo jonkin verran tehty tutkimusta. Näkökulmani aiheeseen poikkeaa kuitenkin hieman totutusta, koska kiinnitän huomioni yksittäisen ihmisryhmän käsityksiin suomalaisista lukijoina. Tutkimani lukijakäsitykset ja -kuvat perustuvat siis aikakauden realiteetteihin, yleisiin käsityksiin sekä subjektiivisiin mielipiteisiin, joita ei *Arvostelevasta luettelosta* puutu. Tiedostan myös täysin sen, että alkuperäisaineistostani nousevat suomalaiset 1920-luvun lukijatyypit ovat ennemminkin arvostelijoiden mielessä eläneitä henkilöitä kuin todellisia suomalaisia lukijoita. Uskon kuitenkin näiden fiktiivistenkin hahmojen heijastaneen suomalaisten aikalaislukijoiden todellisuutta kirjoittajiensa oman sosiaalisen sekä historiallisen kontekstin kautta. Tutkimukseni eroaa myös aiemmista *Arvostelevasta luettelosta* tehdyistä tutkimuksista siinä, että vaikka lukijuutta on monissakin luetteloa käsittelevissä tutkimuksissa sivuttu, yhtäkään luettelon luomaan lukijuuden kuvaan keskittyvää tutkimusta en ole löytänyt.

³¹ Koivisto 2010, 147.

2. Jakautunut lukijuus

2.1 Maahengen suojaamiseksi – *Arvosteleva luettelo* ja maalaislukija

Suomi oli vielä 1920-luvulla agraariyhteiskunta, jossa suurin osa kansasta asui kaupunkien ulkopuolella. Enemmistö aikakauden suomalaisista lukijoista asui siis maalla, ja tyyppillisimpiä 1920- ja 1930-lukujen kirjastoja olivat maaseudun kylien kantakirjastot sekä maalaiskuntien reuna-alueiden pienet piirikirjastot.³² Esimerkiksi vuonna 1928 tehdyssä kartoituksessa laskettiin, että Suomessa oli 1650 kirjastoa maaseudulla ja 55 kirjastoa kaupungeissa. Kaikki kyseisistä maaseudun kirjastoista eivät olleet kuntien omistuksessa, vaan mukaan oli laskettu myös yksityisten järjestöjen ylläpitämiä kirjastoja. Tilanne poikkesi huomattavasti edellisestä vuosikymmenestä, jolloin vuonna 1912 toiminnassa olevia kirjastoja oli laskettu olevan yli puolet enemmän.³³ Monet 1920-luvun kirjastot maaseudulla toimivat maalaistaloissa, kansakouluilla tai virastotaloissa yhdessä huoneessa, jossa olot saattoivat olla hyvinkin alkeelliset ja kirjasto auki yhden päivän viikossa.³⁴

Vaikka enemmistö suomalaisista lukijoista asui 1920-luvulla maaseudulla, *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat tuntuvat ajatelleen maalaislukijalla olevan tiettyjä erityispiirteitä. Luettelon arvostelijat ovat käyttäneet määrittelyvaltaansa siihen, että arvosteluista nouseva kuva maalaislukijasta on aivan oma lukijatyypkinsä, ei vain keskiverto suomalaislukija. Vertailemalla sitä, millaista kirjallisuutta arvostelijat pitivät sopivana tai epäsopivana maalaislukijoille, saa selville paljon siitä, minkälaisen lukijan *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat olettivat maalla asuvan henkilön olevan. Tätä tutkiakseni olen valinnut vuosien 1922–1929 *Arvostelevista luetteloista* sellaisia arvosteluja, joissa joko suoraan arvioidaan tietyn teoksen sopivuutta maalaiskirjastoihin, tai joissa on ilmoitettu kyseisen kirjan sopivan ainoastaan kaupunkeihin tai suurempiin kirjastoihin. *Arvostelevan luettelon* arvostelijat eivät usein anna suoraan syytä sille, miksi pitivät tiettyä teosta maalaisille sopimattomana, vaan syytä täytyy etsiä kontekstioimalla kirjan aihe 1920-luvun aikalaisyhteiskuntaan sekä yleisiin maalaiskansaan liitettyihin odotuksiin ja käsityksiin.

³² Eskola 2004, 20.

³³ Eskola 2004, 34.

³⁴ Eskola 2004, 35–36.

Hyvinkin samanlaiset teemat toistuvat niissä teoksissa, joita joko suositeltiin maalaiskirjastoihin, tai joita pidettiin sopimattomina maalaislukijoille. *Arvosteleavan luettelon* kirjoittajat selkeästi ottivat huomioon useampia tekijöitä, kun he arvostelivat kirjan sopivaksi tai sopimattomaksi maalaisväelle. Nämä tekijät liittyivät arvostelijoiden uskomuksiin maalaislukijoiden lukutaidosta, elämänkokemuksesta ja elämänpiiristä sekä toivotuihin ja epätoivottuihin vaikutteisiin. Useissa arvosteluissa käytettiin hyvinkin samanlaisia termejä kuvaamaan kirjojen henkeä ja juonta sekä kuvaamaan niiden tekemää vaikutelmaa. Yhdistämällä maalaisille sopivista ja epäsopivista teoksista tehdyistä arvosteluista nousevat arvot ja käsitykset muodostuu kuva siitä, millaisiksi lukijoiksi *Arvosteleavan luettelon* tekijät käsittivät maaseudun väen ja mihin suuntaan yrittivät diskursiivisella vallallaan heidän lukuharrastustaan viedä.

Suosittelavissa kaunokirjallisissa teoksissa yhtenä elämänpiiriin ja -kokemukseen liittyvänä toistuvana teemana nousivat esiin maaseudun kuvaukset ja kertomukset elämästä maalla sekä Suomessa että ulkomailla. Se, että maaseudun elämää koskettavia tietokirjoja suositeltiin etenkin maalaiskirjastoille, on hyvinkin ymmärrettävää, koska harvalla kaupunkilaisella oli tarvetta saada uusinta ja ajankohtaisinta tietoa erilaisista viljelytekniikoista, mutta maalaislukijoille toistuvasti suositellun maaseutuaiheisen kaunokirjallisuuden esilletuonti on hieman erikoisempaa. Monessa arvostelussa keskusteltiin siitä, miten maalaislukija saisi erityisen paljon irti maaseudun kuvauksesta tai voisi samaistua kirjoissa esitettyyn elämänmenoon. Tutun ympäristön ja elämäntyylin ajateltiin herättävän maalaislukijoissa enemmän kiinnostusta kuin liian eksoottisista aiheista kertovien romaanien. Esimerkiksi Urho Karhumäen *Rantasuon sankareita* kuvattiin vuoden 1923 *Arvosteleavassa luettelossa* näin:

Romaani siihen vanhaan hyvään tyyliin. Siinä kuvaillaan maalaiskan-
saa ja sen elämää tuossa 1870-luvun vaiheilla, jolloin uudet maanvilje-
lystävät tekivät tuloaan ja metsäkauppojen ”kultaiset vuodet” vaikutti-
vat talonpikien oloihin. – Tekijä tuntee hyvin maalaisväestön, sen aja-
tusmaailman ja puheenparret, joten romaanissa on monta elävästi ku-
vattua henkilöä. – Etenkin maalaiskirjastoihin suositeltava teos. —³⁵

Karhumäen romaania kuvailtiin siis ”vanhan hyvän tyylin” maalaiskertomukseksi, jonka todenmukaisiin henkilöhahmoihin erityisesti maalaislukijat iloilla voisivat tutustua. Tätä

³⁵ AL 1923, 102–103.

teosta pidettiin etenkin maalaiskirjastoihin sopivana, mutta ei sanottu, etteikö kaupunkilaislukijakin voisi siihen tutustua. Erityisen suositeltavan maalaiskirjastoihin kirjasta vaikuttaa tehneen sen aihepiirin ja tapahtumien sijoittumisen maalaisympäristöön.

Suomen maaseudulle sijoittuvat hyveelliset romaanit olivat siis välittömän suosittelun kohteita maalaislukijoille, ja niin olivat tietysti varauksin myös ulkomaisen maalaiselämän kuvaukset. Esimerkiksi George Eliotin romaani *Kankuri ja hänen aarteensa* arvosteltiin *Arvosteleavassa luettelossa* vuonna 1925:

Mainehikkaan eng.naiskirjailijan George Eliotin -- ensimmäinen suomennettu teos kuvaa elämää englantilaisessa maalaishäädössä. Päähenkilönä on omituinen kankuri Silas Marner, jolta ryöstetään hänen rakkaansa, mutta joka saa ikään kuin korvaukseksi hoidettavakseen pienen tyttölapsen, ja tästä tulee hänen elämänsä valo ja ilo. -- Soveltuu myös suurempiin maalaiskirjastoihin.³⁶

Eliotin arvostelu oli positiivinen ja romaania pidettiin raikkaana ja mielenkiintoisena. Sitä kuitenkin suositeltiin vain suurempiin maalaiskirjastoihin, mikä luultavasti johtui teoksen sijoittumisesta Englantiin. Vaikka tapahtumapaikkana kirjassa olikin maalaishäädö, ei sen eksoottisen sijaintinsa vuoksi uskottu kiinnostavan ainakaan kaikkein syrjäisimpien suomalaisten maalaishäädöiden lukijoita.

Liika eksotiikka olikin yksi niistä kriteereistä, jotka helposti rajasivat jonkin tietyn teoksen pois maalaislukijoiden saatavilta. Arvostelijoiden mielestä teoksessa oli silloin jotain, joka oli liiaksi kaukana suomalaisen maaseudun väen kokemuspöydästä, eikä sitä tällöin voinut suositella kyseisiin kirjastoihin hankittavaksi. Yksi tällainen teos on amerikkalaisen Arnold Bennettin *Loistohotelli Babylon*:

Kun amerikkalainen miljoonamies Mr Theodore Racksole ei saanut lontoolaisessa "Loistohotelli Babylonissa" mieleistään päivällistä, niin hän osti koko hotellin neljästä sadastatuhannesta punnasta harkittuaan asiaa tasan kuusi minuuttia, ja silloin hän sai kuin saikin pyytämänsä tavallista häränkyljystä ja pullollisen Bass-olutta. – Niin hauska kuin kirja onkin ja sen huumori säteilevää, luulen sentään, ettei se jaksakaan tavallisissa maalaiskirjastoissa pitää lukevan yleisön mielenkiintoa vireillä, sillä kertomuksen sankarit elävät meikäläisille vierasta ylhäisön elämää. Siksi teos hankittakoon vain suurimpiin kirjastoihin.³⁷

³⁶ AL 1925, 100.

³⁷ AL 1923, 83–84.

Teoksen siis arvioitiin olevan loistavasta huumorista ja viihdyttävyydestään huolimatta liian kaukana kaikesta suomalaisen maalaisen kokemuspiiristä, että se voisi kyseisen yleisön kiinnostusta ylläpitää. Amerikkalaisen raharikkaan ylimystön seikkailut ja suomalaisen maalaisen erotti arvostelijan mielestä leveämpi juopa kuin vain Atlantin valtameri. Liiallisena eksotiikkana maalaisille ei pidetty ainoastaan kansallisia eroja, vaikka ne yksistään jo olisivat riittäneet, vaan myös erot varallisuudessa ja yhteiskuntaluokassa saattoivat vaikuttaa arvostelijoiden päätökseen olla suosittelematta tiettyä teosta maalaiskirjastoihin. Tämä ei myöskään rajoittunut vain ulkomaiseen kirjallisuuteen, kun usein arvosteluissa tulkittiin suomalaisen maalais- ja kaupunkilaiselämäkin välillä olevan liian suuria kokemuksellisia eroja, jotta tiettyä teosta olisi voinut suositella maalaislukijoille.

Esimerkiksi kirjailija Joel Lehtosen teosta *Rakastunut rampa* ei pidetty vuoden 1922 *Arvosteleavassa luettelossa* sopivana suomalaiselle maalaislukijalle. Teoksen maalaiskirjastoihin sopimattomuuteen vaikuttivat arvostelijan mielestä niin sen sijoittuminen kaupunkimiljööseen kuin kirjoitustyylin liiallinen raskaus kokemattomalle maalaislukijalle:

Teokseen lienee parhainta suhtautua sielutieteellisenä, lähinnä psykopatologisena tutkielmana, ja vaatii se ymmärretyksi tullakseen kirjallisesti sivistyneen, kaupunkilaiselämää tuntevan lukijan. Tavallisen maalaiskirjaston lainaajia en luule tämänlaisen romaanin voivan miellyttää.³⁸

Kuilun maalais- ja kaupunkilaiselämän välillä katsottiin siis olevan liian leveä, jotta maalaislukija olisi sitä voinut ylittää ainakaan ilman henkilökohtaisesti kaupungissa hankittua elämäkokemusta. Ero maalais- ja kaupunkilaiselämän välillä oli syvempi kuin vain maantieteellinen arvostelijoiden silmissä, kaupunkielämää pidettiin paheellisena ja hektisenä modernismin kehtona. Maaseudun sen sijaan katsottiin olevan vielä turmelemattoman ja puhtaan suomalaisen kansan tyyssija, jonka pysyvyyttä tuli arvostelijoidenkin valinnoissaan suojella. Tässä kuvastuu aikakauden ajatus *maahengestä*, jota myös arvostelijoiden tuli suojata ohjaamalla suomalaisen maalaiskansan lukemisen mahdollisuuksia.

Maahenki nousee käsitteenä esiin Eija Eskolan väitöskirjasta *Suosittelut, valitut ja luetut*, jossa hän määrittää sen 1920-luvulla esiin nousseeksi ajatukseksi suomalaisen maalaiskansan turmelemattomuudesta. Maahengen ajateltiin olevan rehellisen ja voimakkaan Suomen kansan henki, joka oli väkevimmillään maaseudulla kaukana kaikesta kaupun-

³⁸ AL 1922, 117.

kien turmeluksesta. Sivistyneistö 1900-luvun nationalismin hengessä katsoi, että oli heidän tehtävänsä ylläpitää tätä hyveellistä ja puhdasta kansanhenkeä, joka oli vaarassa kadota modernin elämäntyylin alle.³⁹ Monet suomalaiset kirjailijat kirjoittivat maaseudulle sijoittuvia tarinoita maahengen innoittamina. Vuoden 1926 *Arvosteleavassa luettelossa* arvosteltiin teos, jonka nimi on *Maahenkeä*. Teos on kokoelma maahenkisiä tarinoita, joita olivat kirjoittaneet Suomen eturivin kirjailijat Sillanpäästä Ahoon ja Kivistä Kianto.⁴⁰ Moraalisesti arveluttavien kirjojen maalaiskirjastoihin suosittelemattomuudellaan *Arvosteleavan luettelon* arvostelijat siis myös osallistuivat valta diskurssillaan aikakautensa mukaiseen nationalistiseen 'turmelematon kansa' -ajatuksen vaalimiseen ja puhtaan suomalaisen maahengen suojelemiseen.

Toisena toistuvana teemana arvosteluissa nousevat esiin juuri kirjojen mahdolliset moraaliset vaikutukset maalaislukijoihin. Arvosteluista saa selkeästi sen kuvan, että arvostelijat tunsivat maalaislukijoiden olevan liian kokemattomia lukemaan paheellisesta elämästä ilman, että huonot tavat tarttuisivat lukijoihin. Suurta osaa maalaiskirjastoihin suositeltua kirjallisuutta kuvataan tervehenkiseksi ja valistavaksi, ja usein kertomuksissa on jokin kasvattava näkökulma elämään ja sen kärsimyksistä selviämiseen. Samaan aikaan suurin osa huonoja tapoja esittäneistä teoksista arvosteltiin maalaiskirjastoihin sopimattomiksi ja näin rajattiin pois maaseudun väestön lukumahdollisuuksista. Yhtenä syynä tähän on saattanut olla se, että arvostelijat näyttävät ajatelleen maalaislukijoiden ympäristöstään saaman elämäkokemuksen olleen riittämätön torjumaan mahdolliset kirjallisuudesta tulevat houkutukset ja huonot vaikutteet. Niin sanottua "tervettä" -kirjallisuutta suositeltiin kaikkiin kirjastoihin, sekä maalle että kaupunkiin, hankittavaksi, mutta moraalisesti vaikeaselkoisempaa kirjallisuutta voitiin suositella ainoastaan kaupunkien kirjastoihin, joissa arvostelijat arvelivat käyttäjäkunnan koostuvan myös kokeneemmista lukijoista.⁴¹

Tervehenkisinä kirjoina 1900-luvun Suomessa pidettiin sellaisia teoksia, joissa korostuivat arvoina työntekeä, vaatimattomuus ja isänmaallisuus. Kovaan työnteekoon, vaatimattomuuteen ja yleiseen hyveellisyyteen haluttiin rohkaista ihmisiä kirjojen antamalla hyvillä

³⁹ Eskola 2004, 67.

⁴⁰ AL 1926, 156.

⁴¹ Eskola 2004, 65.

esimerkeillä, ja *Arvosteleavassa luettelossakin* kiinnitettiin niiden esiintymiseen kirjallisuudessa huomiota.⁴² Isänmaallisuus ja esi-isien työn kunnioittaminen olivat myös tärkeitä teemoja maalaisille suositelluissa kirjoissa, koska ne edustivat arvoja, joita juuri itsenäistynyt Suomi halusi kansalaisissaan edistää. Luettelon kirjoittajat käyttivätkin selkeästi valta-asemaansa näiden arvojen mukaisten kirjojen suositteluun maalaislukijoiden luettavaksi.

Tällaista isänmaan, maahengen ja kärsimysten kautta onneen -ideologiaa käsiteltiin esimerkiksi Maija Åkerman-Tudeerin teoksessa *Kun se paras on ollut*:

Romaanin perussävelenä on työn ja terveen maalaiselämän ylistys. Siinä kuvataan nuoren parin sitkeää taistelua rappeutuneen maatilan kuntoonsaattamiseksi ja varsinkin työnnon pienestä pitäen veriinsä saaneen nuoren emännän olemus on reippaasti ja uskottavasti luonnehdittu. Kirjan lopussa isäntä surmataa vapaussodan merkeissä, mutta emäntä ei sittenkään lamaudu vaan tarttuu kahta lujemmin siunattuun työhönsä. -- Hyvä kirjastokirja, joka sopii pieniin maalaiskirjastoihinkin hankittavaksi.⁴³

Arvostelussa kiitettiin teoksen tervehenkisyyttä ja työntekoon kannustamista sekä sitä, että päähenkilö osoitti luonteen vahvuutta ja sitkeyttä selviytymällä sekä sisällissodan melskeistä että aviomiehensä menetyksestä. Tapahtumat jälleen sijoittuvat maalaismiljööhön, ja kirjan tapahtumien arvostelijat saattoivat odottaa koskettaneen ainakin useimpia maaseudun asukkeja runsasta vuosikymmentä aikaisemmin. Arvostelijoiden voi olettaa tarkoittaneen teoksen myös tietynlaiseksi kasvattavaksi kertomukseksi, joka voisi esimerkillään ohjata lukijoitaan oikeanlaiseen suhtautumiseen Suomen itsenäistymisen jälkeisiä tapahtumia käsiteltäessä. Arvostelusta läpi tuleva viesti on siitä, että ”vapaussota” on nyt jätettävä taakse ja kansan on lähdettävä kärsimyksistä huolimatta luomaan entistä ehompaa ja voimakkaampaa Suomea. Esimerkiksi folkloristiikan tutkija Ulla-Maija Peltonen on tutkinut sisällissotaan liittyvää muistitietoa ja aikalaisten tarvetta unohtaa tai muuttaa menneisyyden tapahtumia 1920-luvun politiikkaa vastaaviksi väitöskirjassaan *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suosittelemalla tätä kirjaa maalaiskirjastoihin arvostelijat ovat mitä luultavimmin yrittäneet ohjata myös maalaislukijaa tämän suuntaiseen ajattelutapaan.

⁴² Eskola 2004, 65.

⁴³ AL 1929, 161.

Paheelliset ja ei-toivottuja vaikutteita sisältävät kirjat saattoivat huonojen tapojen lisäksi myös käsitellä sellaisia ajatusmaailmoja tai ideologioita, joista suomalaisen maalaisväestön ei haluttu saavan vaikutteita. Edellisen vuosikymmenen lopussa käyty kansalaissota ja sen jälkimainingit vaikuttivat siihen, millaisia poliittisia ajatuksia kirjoista ei haluttu tarttuvan kansaan. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien suhtautuminen kommunismiin ei ollut kovin suopeaa, ja kommunismia käsitelleet kirjat päätyivätkin useimmiten maalaiskirjastoihin suosittelemattomien teosten joukkoon. Arvostelijat käyttivät siis vapaasti diskursiivista valtaansa siihen, millaisia poliittisia ideologioita käsitteleviä teoksia pidettiin suomalaiselle maalaislukijalle sopivana. Kommunismin vastaiselle näkökulmalle näytettiin usein vihreää valoa ja Toivo Korpilinnan *Näköharhaa* suositeltiin yhtenä tällaisena kirjana varauksettomasti maalaiskirjastoihin:

Iisko Vesalainen – on mökkiläinen, laiska ja saamaton, jota kommunismin aatteet vahvasti houkuttelevat puoleensa. Omista kokemuksistaan ja toisten neuvoista viisastuneena hän viimein herää, lunastaa maansa itsenäiseksi, ja alkaa elää työteliäämpää ja tyytyväisempää elämää. Kommunismin ”näköharha” on hävinnyt. Romaani on tarkoituksellinen, mutta tosi elämätkuvaus. – Suositellaan maalaiskirjastoihin.⁴⁴

Romaanissa siis kommunismista sokaistunut mökkiläinen Iisko Vesalainen herää huomaamaan erehdyksensä ja siirtyy ”oikealle” puolelle lunastamaan Suomen itsenäisyyttä. Arvostelijan mukaan jättäessään kommunismin taakseen Iiskon elämästä muodostuu onnellisempi ja täydempi kuin mitä se oli silloin, kun hän vielä elätteli epätoivottuja ajatuksia. *Näköharhaa* -teoksen katsottiin olevan mitä parhainta lukemistoa kaikkiin maalaiskirjastoihin, joissa sen varmasti toivottiin ohjaavan varoittavalla esimerkillään maalaisväestöä kauemmas kommunismin yhteiskuntarauhaa uhkaavista ajatuksista. Muun muassa Eija Eskola on väitöskirjassaan *Suosittelut, valitut ja luetut* luonut katseen siihen, millaisia poliittisia mielipiteitä 1920- ja 1930-lukujen *Arvostelemissa luetteloissa* edistettiin. Myös hän on huomionut saman kommunismivastaisen otteen varsinkin kaunokirjallisuuden suosittelussa ja arvostelussa maalaiskansalle 1920-luvun luetteloissa.⁴⁵

Muita huonoja vaikutteita, joita ei toivottu leviävän kirjallisuudesta maalaiskansan pariin olivat sellaiset paheet kuin irstaus, siveettömyys, rikollisuus ja yleinen moraalinen rappio. Jos tällaista sopimattomana pidettyä kirjallisuutta huomasi kirjastotarkastaja hankitun kirjastoon, saattoi hän määrätä kyseisen teoksen poistettavaksi kirjaston kokoelmasta.

⁴⁴ AL 1927, 109.

⁴⁵ Eskola 2004, 62.

Kyseistä moraalisesti arveluttavampaa kirjallisuutta vaikuttaa kuitenkin olleen hyväksytävämpää hankkia kaupunkikirjastoihin, joissa kirjojen antaman esimerkin ei kuviteltu erityisesti turmelevan lukijoitaan. Maalaiskirjastoissa kontrolli oli tiukempaa ja esimerkiksi seksuaalisuutta esittävää kirjallisuutta pidettiin ei-suotavana:

Teoksessa -- heitukat kertovat, miten heistä tuli heitukoita s. o. yhteiskunnan ulkopuolella eläviä metsäroistoja, jotka kostavat romaanialaisen rahvaan sortajille. Kirjassa kerrotaan hurjista veritöistä ja irstailusta, mutta sitä aateloï romanttisen vapauden vaatimus. Ei ole tarpeellinen maalaiskirjastoihin.⁴⁶

Koska kirjassa käsiteltiin sekä rikollisuutta että irstailua, ei sen arvostelijan mukaan voitu katsoa soveltuvan maalaiskirjastoihin. Vaikka arvostelija teosta pitikin ”romanttisen vapauden vaatimuksena” ja kaupunkilaiskirjastoihin suositeltavana, oli siinä riittävästi esitetty paheellisia tapoja, ettei sitä uskallettu antaa kokemattomien maalaislukijoiden ulottuville.

Viimeisenä suurena teemana maalaislukijoihin keskittyneistä arvosteluista nousee käsitykset maalaisten lukutaidosta ja sivistyksen tasosta. *Arvostelevalle luetteloon* kirjoittajien arvosteluista käy hyvin ilmi se, että he eivät pitäneet maalaislukijoita erityisen sujuvina lukijoina tai sivistyneinä maailman asioista. Diskursiivisen määrittelyvaltansa kautta luettelon arvostelijat myös levittivät tätä käsitystä maalaislukijoista valtionlaajuisesti koko kirjastolaitoksen pariin. Onkin totta, että vaikka Suomessa lukutaito oli ollut jo pitkään suuremman kansanosan saatavilla kinkereiden ja kirkon lukuopetuksen kautta, varsinaista harrastuneisuutta lukemisessa ei kansalla laajemmin ollut.⁴⁷ Esimerkiksi historian tutkija Saara Tuomaala on väitöskirjassaan *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939* tutkinut suomalaisten maalaislasten koulunkäyntiä vuoden 1921 oppivelvollisuuslain astuttua voimaan. Monesti historiassa vastuu lasten lukemaan opettamisesta oli ollut vanhemmilla, joiden omakin lukutaito saattoi olla olematon.⁴⁸ Kansakoulut alkoivat yleistyä 1800-luvun loppupuolella, mutta esimerkiksi Tarja-Liisa Luukkasen tutkimuksessa Karstulan maalaiskunnasta käy ilmi, että vuonna 1882 kouluikäisistä lapsista kansakoulua kävi vain

⁴⁶ AL 1927, 105.

⁴⁷ Mäkinen 2009, 73–74.

⁴⁸ Luukkanen 2016, 74.

alle 3,9 prosenttia ja määrä oli vuoteen 1901 mennessä noussut noin 13 prosenttiin. Kiertokouluja kävi samaan aikaan 60 prosenttia kouluikäisistä lapsista ja vielä vuonna 1920 Suomessa oli toiminnassa noin 1300 kiertokoulua.⁴⁹

Toisaalta siinä missä maalaisten lukutaitoa haluttiin kohottaa, ei heidän sivistystasoaan haluttu nostaa puhtaan maahengen kustannuksella. Monista arvosteluista käy ilmi se, että maalaislukijoilla ei arvostelijoiden ennakkoluulojen mukaan ollut tarpeeksi kärsivällisyyttä perehtyä hidassoutuisempiin tai raskaampiin aiheisiin, ja heidän sisälukutaitonsa ei oletettu olevan riittävä ymmärtämään kaikkein syvällisimpiä tai korkealentoisimpia teoksia. Monista erityisesti maalaisväestölle suositelluista teoksista sanottiin, että ne olivat aiheeltaan kevyitä ja helppolukuisia, ja osa kyseisistä teoksista olikin kouluihin tarkoitettuja lukukirjoja. Arvostelijoiden mielestä tietyt teokset, myös lastenkirjat, saattoivat tyydyttää kokemattoman aikuislukijan lukuhalua. Maaseudulla oli totta, että moni aikuinen oli kouluja käymätön ja lukutaidoltaan heikko, mutta erityistä luottamusta eivät arvostelijat tunteneet lukeneempaakaan maalaisväestöä kohtaan.

Liian raskaana luettavana kokeneillekin maalaislukijoille pidettiin muun muassa Alexandre Dumas'n *Pakolaiskuningasta*:

10:s numero maailmankuulun tekijän historiallisten romaanien sarjaa. Meikäläisten kirjastojen kannalta ei niiden suomennuttaminen suinkaan ollut tarpeellista, sillä tarvitaan melkoinen annos kärsivällisyyttä kymmenen paksun osan läpilukemiseen, ja sitä ei monellakaan maalaiskirjaston käyttäjällä ole. On siis paras jättää kirjastonhoitajien omaan harkintaan, hankkiako sarja kirjastoihin vai ei.⁵⁰

Dumas'n historiallisia romaaneja arvostelija piti siis liian pitkinä ja kärsivällisyyttä vaativina suomalaisille maalaislukijoille luettavaksi. Arvostelu kuitenkin poikkeuksellisesti jättää kirjan hankinnan järkevyyden pohtimisen kirjastonhoitajille, eikä suoraan ole suosittelematta sitä maalaiskirjastoihin. Luultavasti arvostelija on tehnyt tämän päätöksen *Pakolaiskuningasta* arvostelussa, koska kyseessä on klassikkokirjailija Alexandre Dumas'n teos. Ilman hyvää moraalista tai laadullista syytä olisi vaikea perustella kyseisen teoksen suosittelemattomuutta maalaiskirjastoihin.

Maalaislukijoihin keskittyneissä arvosteluissa nousi siis esiin kolme pääteemaa: elämänpääpiiri ja tuttuus, tervehenkisyys ja valistushenki sekä lukutaidon ja lukeneisuuden taso.

⁴⁹ Luukkanen 2016, 130.

⁵⁰ AL 1924, 91.

Tuntuu erikoiselta ajatella, että maaseudun väellä ei olisi ollut mielenkiintoa muuta kerroksellista ympäristöä kuin maaseutua tai tervehenkisen opettavaista kirjallisuutta kohtaan. Tällainen kuva kuitenkin nousee esiin *Arvostele van luettelon* arvosteluista vuosilta 1922–1929. Kaikki erityisesti maalaislukijoille suositellut kirjat sijoittuvat tapahtumiltaan maaseudulle, eikä yhdessäkään niistä kuvata maalaisille eksoottista kaupunkielämää tai elämän kurjempia puolia. Todellisuudessa käänkökirjallisuutta lainattiin myös maalaiskirjastoissa, vaikka onkin totta, että sen lainamäärät olivat pienemmät kuin kotimaisen kirjallisuuden. Kaupunkikirjastoissa tilastot osoittivat puolestaan päinvastaista ja yli puolet lainatusta kirjallisuudesta oli käänkötyä.⁵¹ Saattaa siis olla, että luettelon arvostelijoiden oletukset maalaisia eniten kiinnostavasta kirjallisuudesta olivat oikeassa.

Täytyy kuitenkin ottaa huomioon myös se seikka, että ulkomainen kaunokirjallisuus on monesti ollut hankalammin saatavissa maalaiskirjastoissa kuin kaupungeissa. Kirjallisuustieteen tohtori Aimo Roininen onkin tuonut esiin kirjastolaitoksesta riippumattoman monipuolisen kirjallisuuden saatavuuden ongelman:

Kun esimerkiksi liikenneyhteydet olivat heikot ja ihmiset liikkuivat vähän -- kaikki kotimaassa julkaistu kirjallisuus ei siis ollut tavallisen lukijan saavutettavissa --. Luonnollisesti myös lukijakunnan ostokyky vaikutti saatavilla olevaan kirjallisuuteen. Köyhän teollisuus- ja maaseutuväestön saatavilla olivat vain halvimmat kirjat, kalleimmat 3–6 markan teokset olivat edelleen vain sivistyneistön ja varakkaamman keskiluokan ja yläluokan hankittavissa.⁵²

Lukijoiden mahdollisuudet itsenäisten kirjahankintojen avulla tapahtuvaan kirjallisuuden tutustumiseen ja sitä kautta tapahtuvaan itsekasvatukseen olivat siis tiiviisti sidottuja heidän sosiaaliluokkaansa ja varallisuuteensa.

Todellisuutta varsinkin vanhemman maalaisväestön kohdalla oli myös se, että suuri osa heistä ei koskaan saavuttanut kunnollista sisälukutaitoa. Kuten Tarja-Liisa Luukkasen tutkimuksesta *Mitä maalaistansa luki?* käy kuitenkin ilmi, oli maalaiskirjastoilla jo 1880-luvulla oma pieni vakiintunut käyttäjäkuntansa. Hänen tutkimansa maalaislukijat edustivat monenlaisia yhteiskunnallisia asemia, sukupolvia sekä molempia sukupuolia, ja monen heistä voi olettaa olleen hyvinkin sujuvia lukijoita.⁵³ Vakituisten lainaajien määrä oli

⁵¹ Eskola 2004, 237.

⁵² Roininen 1993, 345.

⁵³ Luukkanen 2016, 31–32.

toisaalta pieni verrattuna Luukkasen tutkiman kunnan väkimäärään, mikä osaltaan puoltaa *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien oletusta maalaisten lukeneisuudesta ja lukutaidosta. Luukkasen tutkimusmateriaalin ja 1920-luvun luetteloiden välillä on kuitenkin nelisenkymmentä vuotta eroa, joten edistystä lukutaidossa tapahtui varsinkin nuorten ihmisten kohdalla kansakoulujen ja kiertokoulujen yleistyessä maaseudulla. Onkin mahdotonta sanoa varmasti, kuinka todenmukainen *Arvostelevan luettelon* arvostelijoiden kuva maalaislukijoista on ollut 1920-luvun yhteiskunnassa.

2.2 Kansan kehittämiseksi – yleiset kirjastot, kaupunkilaiset ja *Arvosteleva luettelo*

Arvostelevan luettelon kirjoittajien maalaislukijakäsityksen kääntöpuolelta löytyy heidän ajatuksensa kaupunkilaislukijoista. Samat arvostelut, jotka kertovat maalaislukijoihin liitetystä arvoista ja odotuksista kertovat paljon myös toisaalta näiden maantieteellisestä vastakohdasta, kaupunkilaislukijoista. Suomalainen kirjastotraditio on lähtöisin juurikin kaupungeista, joissa sijaitsevat kirjastot olivat pitkälti sivistyneistön ja yleisesti varakkaampien ylempien luokkien yksityisiä kirjastoja sekä samojen piirien ylläpitämiä lainakirjastoja.⁵⁴ Käsitteen kansasta kehittyessä ja kansansivistysaatteen voimistuessa 1800-luvulla suomalainen sivistyneistö alkoi perustamaan niin sanottuja *rahvaankirjastoja*, joiden tarkoituksena oli tarjota tilaisuus ja puitteet lukemiseen ja itsensä sivistämiseen Suomen vähävaraisemmille kansanosille.⁵⁵ Kun sanaa rahvas alettiin yleisesti pitää loukkaavana, muuttui nimi *kansankirjastoiksi*.⁵⁶ Kansankirjastot olivat tarkoitettu kaikkien kansalaisten käyttöön yhteiskuntaluokkaan katsomatta, mutta käytännössä niiden tarjonta ja yleinen käyttäjäkunta vaikutti siihen, ettei ylemmillä yhteiskuntaluokilla ollut mielenkiintoa tai halua niiden käyttöön.⁵⁷ Ajatus kansalle perustetuista kirjastoista lähti leviämään aluksi suomalaisissa kaupungeissa, joissa kirjastoja tarvitsevan kansanosan katsottiin olevan suurempi kuin maaseuduilla.⁵⁸ Kansankirjastot yleistyivät suomalaisissa kaupungeissa 1860-luvulla nopeasti ja 1900-luvun alkuun tullessa niitä oli perustettu jo melkein 2000 ympäri maata.⁵⁹

⁵⁴ Mäkinen 1996, 26.

⁵⁵ Vatanen 1999, 31–32.

⁵⁶ Mäkinen 1996, 24.

⁵⁷ Vatanen 1999, 68–71.

⁵⁸ Vatanen 1999, 35–36.

⁵⁹ Hietala 1999, 19.

Kansankirjastoja perustamassa olivat erilaiset yhdistykset ja seurat sekä näiden kansan yleisestä sivistyksen tasosta huolestuneet yksityiset rahoittajat. Kyseisistä seuroista suomalaiselle kansankirjastoliikkeelle keskeisin oli erityisesti vuonna 1874 perustettu, *Arvostelevalle luetteloon* alkuperäisesti julkaissut, Kansainvalistusseura, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli ”*halvan, kansantajuksen kirjallisuuden levittäminen ja kansan tiedon ja sivistyksen halun herättäminen.*”⁶⁰ Kansankirjastojen tarkoitettuja asiakkaita olivat suomalaisten alempien yhteiskuntaluokkien edustajat, jotka saattoivat vapaasti sivistää itseään kaikella kirjastossa saatavilla olleella aineistolla. Kirjastoja ylläpitäneiden yksityisten tahojen resurssit olivat usein kuitenkin rajalliset, jolloin kansankirjastoissa tarjolla olleet kirjat olivat kokoelmiltaan suppeita ja aihealueiltaan hyvin tarkasti kansansivistysaate mielessä valittuja.⁶¹ Kyseiset syyt vaikuttivat myös suuresti siihen, minkä vuoksi kansankirjastot eivät menestyneet erityisen hyvin alkuvuosinaan. Kirjastoja elävöittämään perustettiin lukusaleja, ensimmäinen vuonna 1871 Helsingin kansankirjastoon, joiden ajateltiin houkuttelevan paikalle väkeä laajemminkin yhteiskuntaluokkaan katsomatta.⁶² Vuosisadan vaihtuessa näiden kirjastojen nimitys muuttui jälleen kerran, nyt *yleiseksi kirjastoiksi*. Vasta kuitenkin vuonna 1921 perustettu valtion kirjastotoimisto yhdisti kaikki kansalaiset samojen kirjastopalveluiden piiriin yleisten kirjastojen yhdenmukaisuudessa ja samanlaisten valtion tuen kattaessa koko maan. Kirjastojen kirjavalinnat olivat siis täysin poissa niiden lukijoiden käsistä, jotka muodostivat näiden ensimmäisten yleisten kirjastojen asiakaskunnan. Vaikka kirjastojen ylläpito 1920-luvulle tultaessa oli siirtynyt yksityisiltä toimijoilta valtiolle, oli kaikkien maan kirjastojen kirjavalinnoista päättämässä edelleenkin hyvin pieni ryhmä ihmisiä.

Kuten maalaislukijoidenkin kohdalla, olen haarukoinut kaupunkilaisille tarkoitettut arvostelut vuosien 1921–1929 *Arvostelevalle luettelon* kaikista arvosteluista kiinnittämällä huomiota siihen, millaisiin kirjastoihin niitä on suositeltu. Ilmiselvien saatteella ”suositellaan kaupunkien kirjastoihin” -päättävien arvosteluiden lisäksi otan huomioon monia samoja arvosteluja kuin aiemmassakin luvussa. Arvostelut, joiden voi lukea sisältävän tietynlaisen käsityksen maalaislukijoista, kertovat yhtä paljon myös kaupunkilaislukijoihin liitetystä arvotuksista. Tällaiset arvostelut kertovat paljon suhtautumisesta molempiin lukijaryhmiin, vaikka kaupunkikirjastoja tai kaupunkilaisia ei tekstissä suoraan tuotaisikaan

⁶⁰ Vatanen 2002, 46.

⁶¹ Vatanen 1999, 69–71; Mäkinen 1996, 35.

⁶² Eskola 2004, 31.

esiin. Loppulauseiden ”suurempiin kirjastoihin”, tai päinvastoin ”ei pieniin kirjastoihin”, voi tulkita tarkoittavan kaupunkikirjastoja. Tyypilliset maalaiskirjastot olivat kooltaan 1920-luvulla suhteellisen pieniä ja suurimmat suomalaiset kirjastot aikakaudella löytyivät juurikin kaupungeista. Muutamassa arvostelussa mainitaan myös tarve kaupunkikulttuurin tuntemukselle, minkä olen tulkinnut tutkimuksessani tarkoittavan kyseisten kirjojen olevan suositeltavia kaupunkikirjastoihin.

Olen ottanut myös huomioon arvostelut, joissa mainitaan yleiset kirjastot. Yleisten kirjastojen voi ajatella tarkoittavan laajemmalle yleisölle tarkoitettuja valtion tukemia kirjastoja sekä maaseudulla että kaupungeissa. Tutkimuksessani olen kuitenkin yhdistänyt nämä yleisiä kirjastoja puhuttelevat arvostelut kaupunkilaislukijoihin viittaaviin arvosteluihin, koska niiden suhtautuminen erilaisiin moraalikysymyksiin ja teosten edellyttämään taustatietoon poikkeaa maalaiskirjastoille suunnatuista arvosteluista. Maalaiskirjastoja myös selkeästi puhutellaan arvosteluissa maalaiskirjastoina, ja usein maalaislukijat otetaan niissä esiin omana ryhmänään.

On totta, että 1920-luvun suomalaisten kaupunkilaisten kokemuspäiirit ja osittain myös elämäntaidot poikkesivat maalaisten vastaavista. Kyseinen vuosikymmen oli kulttuurisesti ja yhteiskunnallisilta arvoiltaan yllättävänkin hajanainen, kun ottaa huomioon vuosikymmentä valtakunnallisesti määrittäneet aatteet ja liikkeet aina kieltolaista ja raittiusseuroista yleiseen tekniikan kehitykseen, modernin kaupunkikulttuurin syntyyn ja sääty-yhteiskunnan murtumiseen.⁶³ *Arvostelevalan luettelon* kirjoittajat panivat arvosteluissaan luottamuksensa kaupunkilaisten ensikohtaisiin kokemuksiin kyseisistä muutoksista suositellessaan tiettyjä teoksia vapaammin kaupunkilais- kuin maalaislukijoille. Yhteiskunnalliset murrokset ja niiden vaikutukset näkyivät ja tuntuivat nopeammin kaupungeissa, ja vaikka kaikkia niiden mukanaan tuomia muutoksia ei katsottukaan hyvällä, ajateltiin niiden taustalla olevia maailmanlaajuisia aatteita ja vaikutteita ymmärrettävän paremmin. Tällainen ajattelu näkyy hyvin selkeästi luettelon 1920-luvulla kirjoitetuissa arvosteluissa ja niistä heijastuvassa kaupunkilaislukijan kuvassa. Luettelon arvostelijat käyttivät siis diskursiivista valtaansa erilaisten lukijatyyppeiden tuottamiseen niin, että samat teokset ja samanlaiset aihepiirit saattoivat saada tiukkaa kritiikkiä osakseen maalaiskirjastoista puhuttaessa ja kuitenkin tulla myöhemmin suositelluiksi kaupunkikirjastoihin.

⁶³ Valtonen 2018, 23–25.

Sekä yhteiskuntaluokat että sukupuoliroolit kävivät läpi historiallista muutosta ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa 1920-luvulla. Vallitseva ajatus oli edelleen, että naisen paikka oli kotona, mutta sen rinnalle nousi vähitellen muitakin vaihtoehtoja. Aikakauden naistenlehdissä paheksuttiin nuoria huvittelunhaluisia naisia, jotka leikkasivat hiuksensa lyhyiksi ja pukivat ylleen sääret paljastavia mekkoja. Myös kaupunkitilat, jotka olivat perinteisesti olleet hyvin miehisiä alueita, muuttuivat hitaasti paikoiksi, joissa naistenkin oli sopivaa liikkua ja oleilla. Yhdysvalloista lähtöisin ollut jazz-musiikki saavutti Suomenkin kaupungit 1920-luvulla, ja useissa ravintoloissa tanssittiin jazzorkesterien tahtiin.⁶⁴ Tällaiset yhteiskunnalliset muutokset olivat kuitenkin nopeimmin nähtävissä kaupungeissa, joihin kansainvälisten virtausten saattoikin olettaa saapuvan ensimmäisinä. *Arvostelevaluettelon* kirjoittajilla ei näytä olleen erityistä mielipidettä, tai ainakaan he eivät sellaista luettelossa tuoneet esiin, tästä uudesta modernista naiseudesta. Sitä käsitteleviä teoksia kuitenkin suositeltiin mieluiten kaupunkilaislukijoille, joilla saattoi olla aiheesta jo aiempaa kokemusta ja tietoa. Vuoden 1929 luettelossa arvosteltua Joan Kennedyn teosta *Shinglattu* pidettiin mielenkiintoisena ajankuvana, joka ei kuitenkaan ollut erityisen tarpeellinen muualla kuin kaupunkikirjastoissa:

Ajanvietekirjan näköinen, mutta itse asiassa suuressa määrässä ajatuksia herättävä teos, joka sangen monipuolisesti ja mielenkiintoisesti käsittelee ”nykyajan naisen” suhdetta työhön ja rakkauteen. Sitä ei kylläkään voi pitää syvällisenä taideteoksena, mutta älykkäänä ajan ilmiöiden erittelynä se ansaitsee lukemisen. Sopii ensi sijassa kaupunkikirjastoihin.⁶⁵

Maaseudulla arvostelijat eivät näytä olettaneen olleen moniakaan ”nykyajan naisia”. Teosta ei tyrmätty luettelossa täysin, vaikka sen aihe olikin aikakautenaan kiistelty. Luettelon kirjoittajat, esimerkiksi sen päätoimittaja ja kirjastotoimen johtaja Helle Kannila, näyttävät pitäneet hitaasti muuttuneita sukupuolirooleja ja naisten suurempaa roolia yhteiskunnallisina toimijoina positiivisena muutoksena. Kyseisenlaisia teoksia kuitenkin ennemmin kaupunkeihin suositeltaessa näyttävät kirjoittajat olettaneen, että kaupunkilaislukijoiden parista löytyisi enemmän aiheelle myönteisiä lukijoita kuin vanhakantaisemmalta maaseudulta.

⁶⁴ Haavisto 2011, 98–100.

⁶⁵ AL 1929, 135.

Moraali ja tervehenkisyys oli toinen aihe, jonka katsottiin jakaneen kaupunkilais- ja maalaislukijoita kahteen erilaiseen kokemusryhmään. *Arvostelevaluettelon* kirjoittajien kuva maalaislukijoista ohjasi paljon sekä maaseudun väen lukeneisuuden historia että ajatus puhtaasta maahengestä, jonka vaaliminen oli pitkälti nousevan Suomen kansan sivistyneistön tehtävänä. Kaupunkilaislukijoilla kyseisenlaista erikoista puhdasta suomalaisuuden henkeä ei samassa mielessä ajateltu olevan. Monille luettelon kirjoittajista 1920-luvun kaupungit vaikuttavat toimineen monenlaisten paheitten näyttämönä, joille yksikään kaupungin asukeista ei ole voinut välttyä altistumasta. Siinä missä tervehenkisiä ja moraaliltaan korkeita teoksia mielellään suositeltiin kaikkiin kirjastoihin ja kaikkien lukijoiden saataville, ei hieman arveluttavampiakaan kirjoja rajattu kokonaan kaupunkilaislukijoiden saatavilta. Esimerkiksi Panait Istratin teos *Adrien Zograffin lapsuus*, joka arvosteltiin luettelossa vuonna 1927, saa arvostelijaltaan aiheestaan kritiikkiä, mutta sitä ei kielletä kaikkiin kirjastoihin hankkimasta:

Kuten Istratin muissa teoksissa, on tässäkin raikasta luonnon rakkautta, vapaudenjanoa ja kaihomieltä sen johdosta, että ihmisissä ei ole sitä hyvyyttä, mitä heissä pitäisi olla. Elämä on opettanut kirjailijan löytämään hyvän ihmisen likaisen takin alta ja murhaajastakin inhimillisiä piirteitä. Kirja on mestarin käsialaa, mutta eräiden räikeiden kohtien takia sitä ei voi kaikkiin kirjastoihin suositella.⁶⁶

Hyvyyden löytäminen murhaajasta sotii sekä aikakauden että *Arvostelevaluettelon* kirjoittajien moraalikäsityksiä vastaan, mutta arvostelija on selkeästi kyennyt kuitenkin luottamaan joidenkin kirjastojen lukijoiden arvostelukykyyntä ollessaan teoksen kirjastoihin hankintaa täysin kieltämättä. Rivien välistä on myös luettavissa, että teosta voidaan siis suositella suurempiin kirjastoihin, joissa on laajempi ja kokeneempi lukijakunta. *Arvostelevaluettelon* arvostelijat vaikuttivat luottavan siihen, että kaikilta kaupunkilaislukijoilta löytyi jonkinlainen kosketuspinta 'kaupunkien' paheille, jolloin kyseisenlaisia kirjoja saattoi yleisiin kirjastoihin hieman vapaammin hankkia.

Käsitys kaupungeista monien paheiden pesänä oli jo 1920-luvulle tultaessa vanha ja pitkältä historiasta ponnistava. Kaupungeista kyllä löytyi avoimemmin erilaisia aikakauden yhteiskuntaa pohdituttaneita moraalisia kysymyksiä, kuten alkoholin käyttöä, prostituutiota ja väkivaltaa, mutta samoja ongelmia löytyi myös maaseudulta. *Arvostelevaluettelon*

⁶⁶ AL 1927, 105.

telon kirjoittajilla oli kuitenkin selkeästi käsitys kaupunkilaislukijoista laajemman yhteiskunnallisen yleiskuvan omaavana lukijoiden ryhmänä. Kaupunkilaislukijoiden ollessa hyvin laaja ja sekalainen joukko, uskoivat he ilmeisesti sieltä löytyvän ihmisiä, jotka olivat joko elämässä keräämällään kokemuksella tai lukeneisuudellaan hankkineet laajempaa tietoisuutta maailmasta ja sen pimeistä puolista. Sellaiset asiat, jotka olisivat saattaneet shokeerata tai antaa maalaislukijoille huonoja vaikutteita, tuntuvat luettelon arvostelijoiden käsityksen mukaan olleen kaupunkilaislukijoille jokapäiväisempiä ja oman ymmärryksen ja harkinnan alaisia. Siinä missä kaikki esimerkiksi seksuaalisuuteen viittaava tuntuu luettelon kirjoittajille olleen täysin maalaisväestölle sopimatonta, saattoi välillä kyseisenlaista materiaalia antaa harkiten kaupunkilaisten luettavaksi.

Kansan yleistä tervehenkisyyttä ja moraalia vaarantaneiden aiheiden kohdalla *Arvostele-
van luettelon* arvostelijat kuitenkin huomioivat kaupunkilaislukijoidenkin keskinäisen sirpaloituneisuuden eri yhteiskuntaluokkiin ja koulutusasteisiin. Ranskalaisen kirjailijan Marcel Prèvestin teoksen *Puolineitsyet* arvosteltua vuoden 1926 luettelossa voi pitää hyvänä esimerkkinä tästä:

Jo v. 1894 ilmestynyt tapainkuvaus Pariisista, tendenssinä nuorten tyttöjen siveellisyden kohottaminen. Kirjan moraalityylille onkin tunnusmerkkinä se, että kunhan tytöt pysyvät tietämättöminä ja mieluummin luostarin muurien takana koskemattomina naimisiin menoon saakka, on muka yhteiskunnan yleinen siveellisyys taattu, teos on siis kieltämättä hyvästä tarkoituksestaan huolimatta yksipuolinen. Muutenkin poikkeavat kirjassa kuvatut olot monessa suhteessa meikäläisistä, joten nuo paljastukset ja opetukset eivät ole niinkään vain sovellettavissa. Aihepiiri tekee kirjan vähemmän soveliaaksi yleisiin kirjastoihin.⁶⁷

Prèvestin romaanin tavoitetta, kannustamista korkeaan moraaliin ja siveyteen, arvostelija piti hyvänä, vaikka ei tuntenut kirjan opetusten olevan suoraan suomalaisiin olosuhteisiin sovellettavissa. Aihepiirin ollessa kuitenkin suoraan seksuaalisuutta käsittelevä, ei sitä arvostelun kirjoittajan mielestä voinut yleisten kirjastojen lukijoiden saataville hankkia. Seksuaalisuuden kuvaukset tulivat siis usein karsituiksi pois monien kirjastojen kokoelmista ja samalla suurimman osan näiden asiakkaiden luettavilta. Kirjoittajan mielestä oikea kaupunkilaislukijoiden yleisö tälle teokselle vaikuttaa siis olleen ne sivistyneistön ja suomalaisten yläluokkien jäsenet, joiden saatavilla teos oli yksityisissä kirjastoissa sekä kirjoja myyvissä liikkeissä. Heillä arvostelija tuntuu uskoneen olevan tarvittavaa esitietoa

⁶⁷ AL 1926, 138.

ja oppineisuutta aiheen käsittelyyn. Kaupunkien alemmat luokat eivät näin *Arvosteleval* *luettelon* kirjoittajien mielessä kuuluneet näihin kaupunkilaislukijoihin, joiden arvostelukyvyn ja ymmärryksen olisi voinut ajatella tämän teoksen lukemiseen riittävän.

Kuitenkaan kaikki seksuaalisuutta käsitelleet teokset eivät tulleet rajatuiksi pois kaupunkien alempienkaan luokkien saatavilta, jolloin voi olettaa arvostelijoiden ajatelleen kaikkien täysi-ikäisten kaupunkilaislukijoiden olleen ainakin maalaislukijoita maailmallisempia ja seksuaaliasioista tietoisempia. Tässäkin tietysti esimerkiksi kysymys sukupuolesta ja sen vaikutuksesta aiheeseen jää hieman vajaaksi, koska sitä ei seksuaalisuuden yhteydessä nosteta luettelossa esille. Kyseiseen aikakauteen liittyy erottamattomana kuitenkin ajatus naisten asteittaisesta sukupuolirooleista ja seksuaalisesta vapautumisesta ajatuksen modernista elämäntyylistä saapuessa kaupunkeihin.⁶⁸ *Arvosteleval* *luettelon* arvostelijoilla oli siis suuri määrittelyvalta siihen, millaista seksuaalisuuden kuvausta suomalaisilla lukijoilla oli saatavilla. Kaupunkilaislukijat saattoivat saada hieman rohkeampiakin teoksia luettavakseen valtion kirjastoista, mutta maalaislukijoiden mahdollisuudet saada tällaista materiaalia luettavakseen olivat hyvin pienet kirjastojen kokoelmien rajallisuuden sekä kirjaliikkeiden korkean hintatason vuoksi.⁶⁹

Useissa arvosteluissa etenkin ranskalaisia kirjailijoita ja kirjoja pidettiin yleisesti arvelutavampina kuin muita kansallisuuksia. Ranskalaisten teosten arvosteluissa tuntuivat yhdistyvän niin moraalikysymykset kuin ajatus olojen vieraudesta. Monet aikakauden moderneista virtauksista olivat 1920-luvulla lähtöisin joko Amerikasta tai Ranskasta, ja erityisesti ranskalainen kulttuuri vaikutti syleilleen ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneen kulttuurin keveyttä ja uusia modernismin tuulia.⁷⁰ Juurikin Pariisiin, Lontoon ja Berliinin kaltaisissa eurooppalaisissa suurkaupungeissa erot vuosisadan takaiseen olivat valtavat. Suomen oloissa muutokset olivat myös huomattavia, mutta tapahtuivat hieman myöhemmin ja rauhallisemmassa tahdissa kuin maailman metropoleissa. *Arvosteleval* *luettelon* kirjoittajat vaikuttavat kuitenkin pitäneen Ranskaa ja ranskalaisia teoksia erityisen hengeltään ja aihepiireiltään suomalaisille lukijoille vieraina. Suurin osa kirjoista, joita suositeltiin erityisesti tai ainoastaan kaupunkilaislukijoille, olivat ranskalais-

⁶⁸ Valtonen 2018, 24.

⁶⁹ Roininen 1993, 345.

⁷⁰ Valtonen 2018, 28–29.

ten kirjailijoiden kirjoittamia. Esimerkiksi Henri Murgerin *Boheemielämän* luettelon kirjoittajat ajattelivat olevan kirjallisuushistoriallisesti merkittävä teos, mutta sitä ei vuoden 1924 *Arvosteleavassa luettelossa* pidetty kuin kaupunkilaislukijoille sopivana luettavana.

”Boheemielämää” teki nuorena kuolleen ranskalaisen kirjailijan Henri Murger’in (k.1861) kuuluisaksi mieheksi. Hän kertoi kirjassaan nuorten pariisilaisten kirjailijoiden ja taiteilijoiden puutteenalaisesta elämästä. Toinen toistaan tukien he koettavat päästä pahojen päivien yli ja kun parempi aika koittaa, eletään leveästi, kunnes taas uusi kieltäytyksen kausi alkaa. Kirjan tapaukset kerrotaan tragikoomillisessa (surullisllystillisessä) äänilajissa, kuten Kojon ”Suruttomain seurakunnassa”, joka on juuri tämän teoksen mallin mukaan laadittu. Kun kirjassa esitetyt olot poikkeavat tuntuvasti niistä, joihin meikäläisten kirjastojen käyttäjät ovat tottuneet, voi kirjaa suositella vain kaupunkien kirjastoihin ja niihin verrattaviin, niin huomattava kuin teos kirjallisuushistoriallisesti onkin.⁷¹

Boheemielämää kertoo ranskalaisista nuorista taiteilijoista ja heidän elämästään Pariisissa. Kuitenkin sen kuvaamat olosuhteet aina elinympäristöstä, elintapoihin ja –mahdollisuuksiin arvioitiin luettelossa liian vieraiksi keskiverrolle suomalaiselle lukijalle, jotta sitä olisi voinut kaikkii kirjastoihin suositella. Kaupunkilaislukijoiden saattoi luettelon kirjoittaja olettaa olevan tutumpia taiteilijapiirien elämäntyylin ja pariisilaisten paheiden kanssa. Vaikka arvostelijat olettivat näiden Ranskasta tulleiden aatteiden ja virtausten olevan kaupunkien lukijoille tutumpia, pidettiin osaa teoksista kuitenkin liian paheellisina ja aiheiltaan vieraina yhdellekään lukijalle suositeltavaksi.

Vieraus ja tuttuus olivatkin keskeisiä kriteerejä, joilla *Arvosteleavan luettelon* kirjoittajat kuvasivat teoksia käyttäessään diskursiivista valtaansa erottelemaan kaupunkilais- ja maalaislukijat sekä heidän lukemisen mahdollisuutensa toisistaan. Vieraudella ja kokemuspiiriin eroavaisuuksilla pystyttiin jaottelemaan myös kaupunkilaislukijoita keskenään erilaisiin lukijaryhmiin, kuten keskivertoihin suomalaisiin lukijoihin sekä kokeneisiin lukijoihin. Seksuaalisuus ja moraalikysymykset yleisemminkin olivat tällaisia aiheita, jotka ajoivat arvostelijoita tekemään määrittystä myös kaupunkilaislukijoiden eroavista lukeisuuden tasoista. Usein tällaisten jaottelujen taustalla olivat erot yhteiskuntaluokassa, varallisuudessa sekä koulutustaustassa.

Arvosteleavassa luettelossa tuntuu jääneen hieman sivuun se tosiasia, että samoihin aikoihin kansankirjastojen synnyn kanssa myös juuri perustetuissa työväenliikkeissä herättiin

⁷¹ AL 1924, 110–111.

tarpeeseen sivistää ja kouluttaa Suomen työskentelevää luokkaa. Työväenliikkeen pariin kehittyikin nopeasti oma kirjallinen perinteensä, joka kattoi niin kirjallisuuden, sanomalehdet kuin kirjastotoimenkin.⁷² Kuitenkaan luettelossa ei suoraan mainita useinkaan Suomen työskentelevää luokkaa lukijoina, eikä heidän kirjastojaan arvosteluiden kohdeyleisönä. Kirjallisuustieteilijä Aimo Roininen on kirjoittanut, että:

Kattavan Suomen kirjastolaitoksen historian edelleenkin puuttuessa on vaikeaa arvioida, miten paljon työväestö käytti työväenkirjastoja ja toisaalta muita kansankirjastoja ja yleisiä kirjastoja. Ilmeisesti aktiivisimmat kirjallisuuden harrastajat käyttivät näitä kaikkia, sillä työväenlehdet julkaisivat usein luetteloita omien kaupunkiensä julkisiin kirjastoihin tulleista kirjauutuuksista.⁷³

Hänen mukaansa *Arvostelevan luettelon* arvosteluja ei tarkoituksella kohdistettukaan työväenliikkeille tai heidän kirjastoilleen toivottaessa näiden palveluiden käyttäjien löytävän tiensä ennemminkin yleisiin kirjastoihin. Kansansivistystyötä työväen parissa oli tehty jo 1800-luvun lopulta alkaen, jolloin esiin nousi ensimmäisen kerran ajatus työväenopiston perustamisesta Helsinkiin. Kansan yleistä sivistystasoa nostamalla haluttiin ehkäistä sosiaalisten ongelmien syntyä ja epätoivottujen poliittisten ajatusten leviämistä sekä ohjata kyseistä kansanosaa yleisten kirjastojen tarjoaman tiedon pariin.⁷⁴

Yleisten kirjastojen tarkoituksena oli tarjota sellaista lukemista ja tietoa alemmille luokille, jota pidettiin yhteiskunnallisesti sopivana ja poliittisesti maltillisena. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat käyttivätkin vaikutusvaltaansa kirjastojen kirjavaltintojen ohjaamiseen tähän suuntaan. Roininen argumentoi, kuinka ”*edistysmielisten säätyläisten mielestä yhteiskuntarauha oli säilytettävissä korjaamalla levottomuuden lähteinä olleet työväestön kehnojen elinolojen aiheuttamat epäkohdat siten, että parempiosaiset pitäisivät huolta työväestä.*”⁷⁵ Mainintoja työskentelevästä luokasta ei kuitenkaan ole monia 1920-luvun *Arvostelevassa luettelossa*, mikä osaltaan saattaa kuvata aikakauden poliittisesti jännittynyttä tilannetta. Melkeinpä ainoana sellaisena nousee esiin vuoden 1923 arvostelu Joel Lehtosen teoksesta *Korpi ja puutarha*:

Joel Lehtonen näyttää yhä selvemmin kiintyvän kiittämään ja kunnioittamaan maan hiljaisimpia, sellaisia nöyriä ja uskollisia työntekijöitä, joita maailman humussa ei huomata, mutta jotka kuitenkin ovat maan

⁷² Roininen 1993, 38.

⁷³ Roininen 1993, 354.

⁷⁴ Nyström 2016, 59–60.

⁷⁵ Roininen 1993, 6.

suola ja pitävät maailman pystyssä. Heille hän esitettävänä olevassa novellikokoelmassa laulaa ylistyslaulunsa ”Autuaita ovat rauhantekijät”, heihin kuuluu pienen karun saaren puutarhaksi raivannut ”Maineeton sankari”, heihin ”Ihme” kertomuksen vanha mylläri, joka ennen kuolemaansa polttaa velkakirjan, heihin hyväntahtoinen, aina tappioita kärsivä vuokraemäntä novellissa ”Maailman palkka”. Vielä on kokoelmassa m.m. Putkinotkon ”epilogeja”, joissa kerrotaan tuon torpan asukkaiden myöhemmistä vaiheista sekä teollisuuden turmelevaa vaikutusta kuvaileva novelli ”Matolahti”. Lahjakkaan kirjailijan suurempien töiden lomassa syntynyt lastukokoelma, joka on hyvin miellyttävä ja jolle soisi mahdollisimman laajan levikin. Maan hiljaisista se on kirjoitettu ja monet maan hiljaiset siitä varmaankin saavat iloa ja lohdutusta, jota totisesti rauhattomana, aineellisena aikanamme tarvitaan. Soveltuu mihiin kirjastoon hyvänsä, myöskin nuorisolle.⁷⁶

Luettelon hyväksymä kuvaus alemmista luokista oli siis tarina maan hiljaisista ja nöyristä työntekijöistä, jotka suomalaisen yhteiskunnan peruspilarina pitävät huolta rauhan pysyvyydestä ja järkkymättömyydestä. Vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen poliittisen mallillisuuden ja yhteiskuntarauhan ylläpitäminen olivatkin yksiä luettelon tärkeimpiä tavoitteita. *Arvostelevalle luettelon* kirjoittajilla oli takanaan valtion ja yhteiskunnan tuki, jolloin he luontevasti edistivät Suomen valtion yleisesti 1920-luvulla hyväksytyjä poliittisia linjoja arvosteluissaan. Työväenliikkeiden ja –kirjastojen palveluiden ollessa huomattavasti suppeammat ja valtiollisen tuen ulkopuolella, pysyivät useimmat työväenluokkienkin edustajat yleisten kirjastojen asiakkaina ja *Arvostelevalle luettelon* arvostelijoiden diskursiivisen vallan ja valtion hyväksymien poliittisten vaikutteiden alaisina.

Tämä *Arvostelevalle luettelon* hyväksymä käsitys työväestä erosi kuitenkin huomattavan paljon saman aikakauden työväenliikkeiden motivaatiosta luoda Suomeen uusi yhteiskunnallisesti aktiivisten ja kirjasivistyneiden työläisten luokka. Luettelon arvostelijat puolestaan tuntuvat niputtavan kaikki alempien luokkien kaupunkilaislukijat samaan ryhmään, eivätkä tunnu ottavan huomioon työväenluokkaista suomalaista älymystöä, jota Suomesta jo 1920-luvulla löytyi.⁷⁷ Arvosteluiden kirjoittajille ”kokeneet lukijat” olivat ensisijaisesti vanhaa suomalaista sivistyneistöä, jotka edustivat tiettyä vanhakantaista yläluokkaisuutta. Onkin hyvin vaikeaa yrittää yhdistää näitä kahta kuvaa toisiinsa. Käsittelen aihetta vielä myöhemmin *Arvostelevalle luettelon* kirjoittajien ”kokeneen lukijan” –käsitteen yhteydessä.

⁷⁶ AL 1923, 108–109.

⁷⁷ Karkama & Koivisto 1997, 59.

Arvostelevan luettelon kirjoittajat siis nostavat selkeästi esille samoja aiheita niin kaupunkeihin kuin maaseudulle suunnatuissa arvosteluissaan. Esimerkiksi moraalikysymyksiin liittyvät aiheet, opettavuus ja sivistävyys, vieraus ja yleinen yhteiskunnan henki nousivat yhtä lailla esiin arvostelijoiden pohtiessa millaiset teokset sopivat kaupunkilaislukijoiden käsiin. Kaupunkilaislukijoille suositeltujen teosten vaikeustaso ja aiheet olivat vaihtelevampia *Arvostelevassa luettelossa* kuin maalaislukijoista puhuttaessa, ja kaupunkikirjastoihin kohdistetuissa arvosteluissa esiin nousi hieman toisenlaisia kriteerejä teosten hankittavuudelle. Näkökulma aihepiireihin poikkeaa siinä, millaisen teoksia vastaanottavan ja lukevan yleisön ajateltiin olevan. Kysymys kaupunkilaislukijasta on kuitenkin vaikea kaupunkien yleisten kirjastojen jakautuneen käyttäjäkunnan vuoksi.

Siinä missä maalaiskirjastojen käyttäjien saattoi olettaa olleen suurimmalta osin elämäkokemukseltaan ja koulutukseltaan yhtenäinen lukijakunta, olivat kaupunkien lukijat demografialtaan hyvin sirpaleinen ryhmä. Näin ollen kaupunkien kirjastoihin suositeltiin monipuolisemmin kirjallisuutta arvostelijoiden olettaessa, että niiden lukijakuntaan kuului niin alempien luokkien kuin keskiluokan edustajia. Kahden keskeisen ryhmän voi katsoa olevan hieman irrallisena tästä kaupunkilaislukijoiden yhteisöstä: poliittisesti eri linjoilla seisseen työväen luokan sekä lukeneisuudellaan muusta kansasta poikenneen sivistyneistön. Kuitenkin siinä missä työväenkirjastoja ei arvosteluissa puhutella lainkaan, sivistyneistö – arvostelijoiden oma vertaisryhmä? – näkyy arvostelijoiden ajattelussa selkeästi omana erillisenä joukkionaan, jota ei niinkään määritä maantieteellinen sijainti kuin elämäkokemuksen ja lukeneisuuden tuoma yleissivistys ja kyky kontekstualisointiin. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien käsitystä suomalaisesta sivistyneistöstä määrittää kuitenkin selkeästi vielä 1920-luvun arvosteluissa käsitys lukeneisuuden ja sivistyneisyyden yhteydestä yhteiskuntaluokkaan.

3. Uusi kirjallisuus – ikä ja sukupuoli suositeltavuuden kriteereinä

3.1 Muovattava nuori lukija

Lapset olivat vielä 1920-luvulla suhteellisen uusi lukijaryhmä Suomessa. Lapsille suunnattua kirjallisuutta oli kirjoitettu ulkomailla jo valistusajoista asti, mutta ajan hengen mukaisesti kyseisten kirjojen tarkoituksena oli ollut ennemminkin kasvattavuus kuin helppolukuisuus tai viihdyttävyys.⁷⁸ Suomessakin vielä 1800-luvun alussa ajateltiin lapsille sopivan lukemisen olevan Raamatun lisäksi erilaiset lukukirjat, ”joissa olisi kertomuksia omasta ja muista maista ja kansoista, yleishistoriasta, luonnonopista, kotoisista sivistysoloista ja vaurastumispyrinnöistä sekä jutelmia kansan historiasta.”⁷⁹ Varsinaisen lastenkirjallisuuden tuottaminen Suomessa alkoi 1800-luvun puolessavälissä satujen, kuvakirjojen ja lastenlehtien muodossa.⁸⁰ Tyttökirjat tulivat markkinoille kansainvälisesti samoihin aikoihin, mutta kotimaista nuorille suunnattua kirjallisuutta Suomessa kirjoitettiin tytöille 1890-luvulta ja pojille vasta 1900-luvun alusta eteenpäin.⁸¹ Lapsille ja nuorille suunnatun kirjallisuuden synty liittyi tiiviisti lapsuuden käsityksen muutokseen 1800-luvulla: kun kaikkien lapsien ei enää tarvinnut työskennellä perheittensä hyväksi ja vapaa-aika sekä koulunkäynti lisääntyivät, lukuharrastus nosti suosiotaan niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.⁸²

Yleisen kirjastolaitoksen alussa 1800-luvulla lapsille suunnattua kirjallisuutta ei ollut paljoakaan olemassa, ja lapsien ajateltiin häiritsevän muita kirjastojen käyttäjiä.⁸³ Eija Eskolan mukaan ”aikuisten kirjastojen” käytön ikäraja oli 15-16 vuoden paikkeilla, ja koska lukutaito oli keskeinen edellytys kirjaston asiakkaaksi pääsemiseen, ei alle kouluikäisten lasten ajateltu tarvitsevan kirjastojen palveluita. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehittyessä ja lasten noustessa selkeäksi omaksi lukijajoukokseen alkoi tilanne muuttua 1900-

⁷⁸ Kuivasmäki 1996, 60.

⁷⁹ Kuivasmäki 1996, 62.

⁸⁰ Ihonen 2003, 13–15; Kuivasmäki 1996, 64; Kolu 2003; 68.

⁸¹ Kuivasmäki 1996, 65; Huhtala 2003, 43.

⁸² Huhtala 2003, 38; Kuivasmäki 1996, 66.

⁸³ Eskola 1999, 139.

luvun alussa. Turkuun perustettiin vuosisadan alussa lasten oma lukusali, josta tuli kaupunginkirjaston käytetyin tila, ja muissakin kaupunkien kirjastoissa herättiin tarpeeseen perustaa lastenkirjaosastoja vastaamaan nousevaan kysyntään.⁸⁴

Nuorilla lukijoilla olikin 1900-luvulle tultaessa Suomessa mahdollista saada käsiinsä lapsille ja nuorille suunnattua kirjallisuutta joko koulujen yhteydessä toimineiden koulukirjastojen tai kuntien ja kaupunkien kirjastojen mahdollisesti ylläpitämien lastenosastojen kautta. Lainakirjastojen perustaminen oppilaille koulujen yhteyteen oli usein kunnille parempi vaihtoehto yleisten kirjastojen lastenosastojen kartuttamisen sijaan suuremman kirjojen hankintaan tarkoitetun valtionavun vuoksi.⁸⁵ Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki toi entistä suuremman osan suomalaisista lapsista lukutaidon ja lukuharrastuksen pariin. Eija Eskolan sanoin:

Ns. ensimmäisen tasavallan (1918–1939) nuori sukupolvi oli ensimmäinen lukemisharrastuksen sukupolvi, paitsi siitä syystä, että kirjastot olivat sen ulottuvilla aikaisempia sukupolvia paremmin, myös siksi, että lukuharrastuksen toteuttamisen mahdolliseksi tekevää kirjallisuutta ilmestyi aikaisempaa paljon moni-ilmeisempänä ja runsaammin.⁸⁶

Tarkastellessani *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien suhtautumista lapsiin ja nuoriin lukijoina, nostan esille useita arvosteluja samoilla periaatteella kuin maalais- ja kaupunkilaislukijoidenkin yhteydessä. Kiinnitän huomiota termien ”suurille kirjastoille”, ”sopii pienempiinkin kirjastoihin” ja ”kaikkiin kirjastoihin” käyttöön arvosteluissa, ja otan mukaan käsittelyyn myös arvostelut, joissa arvostelija määrittää, millainen kirjallisuus on sopivaa luettavaa lapsille ja nuorille. Huomioin myös aiemmin mainitut jaot maalais- ja kaupunkilaislukijoihin lapsi- ja nuorisolukijoidenkin kohdalla sekä tutkin jo nuortenkirjallisuudesta vahvasti nousevaa sukupuolijakoa nuorten lukijoiden määrittämisessä. Varsinkin lapsi- ja nuorisolukijoiden kohdalla *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien käyttämä diskursiivinen valta on ollut maailmankatsomusta ja kokemuspiiriä voimakkaasti yhtenäistävää. Tämä lukijaryhmä oli erityisen riippuvainen kirjastolaitoksen kautta saatavasta luettava ikänsä ja sen asettamien rajoitteiden vuoksi.

Suomalainen lukemisharrastusta 1920-luvulla aloitteleva uusi sukupolvi oli luettelon kirjoittajien mielestä erityisen muovattavassa vaiheessa lukemistottumuksissaan, ja juuri sen vuoksi oli tärkeää ohjata nuoria lukijoita oikeanlaisen kirjallisuuden pariin. Lasten- ja

⁸⁴ Vatanen 1999, 68; Blinnikka 2003, 148.

⁸⁵ Eskola 1999, 137–138.

⁸⁶ Eskola 2004, 8.

nuortenkirjoista kirjoitetuissa arvosteluissa nousee esille monia samoja kriteerejä ja suositte-luperusteita kuin aikuisillekin tarkoitettu kirjallisuudesta. Luettelon kirjoittajien nuorille lukijoille suosittelemisissa kirjoissa on kuitenkin vielä vahvasti kasvattavampi ja opettavampi ote, koska kirjastolaitoksen tarkoituksena oli toimia jatkeena koululaitok-selle lasten ja nuorten kasvattamisessa.⁸⁷ *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat ottivat vas-tuunsa ensimmäisen itsenäisen Suomen sukupolven yhtenäiskulttuuriin kasvattamisesta vakavasti. Tämän huomaa esimerkiksi Hilda Huntuvuoren teoksen *Lallin pojat* -arvoste-lusta vuoden 1926 luettelossa:

Tekijä on koettanut tunnollisesti syventyä siihen kaukaiseen aikakauteen, jota on ottanut kuvatakseen. Teoksesta ei kuitenkaan ole syntynyt historiallista tutkimusta oppiaineita varten, mutta ei myöskään romaania, joka tyydyttäisi paljon vaativien suuret taiteelliset vaatimukset. Siitä huolimatta on teos hyvin suositeltava nuori-solle, jolle on mieluista elää ajatuksissaan muinaisissa ajoissa ja samalla miellyt-tävällä tavalla tutustua oman kansan historiaan. Sopiva kirjastokirja.⁸⁸

Oman maan historiaa ja yleistietoutta kasvattavaa teosta pidettiin siis kaikille nuorille lu-kijoille sopivana. Kaikkien lapsille ja nuorille suositeltujen teosten ei myöskään tarvinnut olla kaunokirjallista huippua, kuten arvostelusta käy ilmi. Kirjallisuustieteilijä Riitta Kui-vasmäki on huomioinut, että pitkälti 1940-luvulle saakka lasten- ja nuortenkirjallisuus sijoitettiin kirjastoissa luokkaan ” *Filosofia. Kasvatus- ja siveysoppi.* ” nimellä *Lasten hupikirjallisuus*”, mikä hänen mielestään kuvastaa kirjallisuudelle annettua kahtiajakoista tehtävää, jolloin ” *sen on toivottu jakavan oikeita tietoja ja yhteiskunnan hyväksymiä elä-mänarvoja, toisaalta siltä on odotettu myös sanataiteen ominaisuuksia.* ”⁸⁹

Erityisen merkittäviä arvoja 1920-luvun juuri itsenäistyneessä Suomessa olivat isänmaal-lisuus, kodin ja vanhempien kunnioitus sekä uskonto, ja kaikkia näitä painotettiin koulu-jen päivittäisessä opetuksessa.⁹⁰ Myös korkeaa moraalia ja jaloja luonteenpiirteitä, kuten rehellisyyttä, uskollisuutta ja toveruutta, arvostettiin yhteiskunnassa korkealle. *Arvoste-levan luettelon* kirjoittajat suosittelivatkin mielellään lapsille ja nuorille teoksia, joissa oli hyviä esimerkillisiä arvoja ja henkilöhahmoja. Toiveena oli tietysti se, että nuoret lukijat omaksuisivat mahdollisimman paljon näitä yhteiskunnan edistämiä arvoja myös koulun ulkopuolella lukemastaan kirjallisuudesta. Monet arvostelijoiden parissa hyvin vastaan-otetut teokset saivatkin osakseen adjektiiveja, kuten ’luonteva’, ’terve’, ’kasvattava’,

⁸⁷ Eskola 2004, 8.

⁸⁸ AL 1926, 122.

⁸⁹ Kuivasmäki 1996, 70.

⁹⁰ Roininen 1993, 343; Sevänen 1994, 83.

’vaatimaton’ tai ’yksinkertainen’. Varauksettomasti kaikkiin lapsille ja nuorille lainaaviin kirjastoihin suositelluissa teoksissa juuri nämä valtion ja luettelon arvostelijoiden esiin nostamat arvot toimivat arvosteluiden punaisena lankana.

Myös viihdyttävyyys oli yksi lasten ja nuorten lukemien teosten kriteereistä, joilla teoksia arvioitiin ja suositeltiin kirjastoihin. Kirjastopalveluiden parissa haluttiin ohjata kasvavaa sukupolvea lukuharrastuksen piiriin, jolloin tärkeää oli myös nuorten viihtyminen kirjojen parissa. Samaan aikaan liiallista lukemista ja tarinoihin uppoamista pidettiin tietyissä tapauksissa nuorille lukijoille epäterveenä. Näin saattoi olla, mikäli lukeminen kiihotti liikaa mielikuvitusta tai tarinassa oli liian hurjia tai vauhdikkaita piirteitä.⁹¹ Eija Eskolan mukaan ”*vauhdikkaat tapahtumien käänteet, henkilöiden runsaslukuisuus, karrikoidut ja absurdit ilmiöt häiritsivät arvostelijoita. Levottomuuden, hullutuksen ja kärjistysten uskottiin tarttuvan kirjoista lapsilukijoihin.*”⁹² Luultavasti tämän vuoksi, vaikka pitikin Else Urvin tarinasta *Hannu-veitikka*, lisäsi teoksen arvostelija kirjoituksensa loppuun ikään kuin varoituksen sanan lapsilukijoille:

Vauhdikas kertomus tavallista villimmän tytön kepposista. Suomalaisesta se vaikuttaa liioitellulta, mutta Saksassa tuollaisia tyttöjä kyllä voi olla olemassa. Mielellään nuoret tämän kirjan lukevat, vaikka ei sitä tahtoisikaan kutsua heidän parhaimmaksi kirjakseen. Hannu veitikka tosin kyllä valtaa kaikkien sydämet, mutta hänen kujeensa eivät silti ole suositeltavia, jos joku haluaisi niitä ruveta matkimaan.⁹³

Arvostelija ei arvottanut teoksen kirjallisia arvoja kovinkaan korkealle, mutta piti tarinan juonta nuorisoa viihdyttävänä. Vaikka viihdyttäviä lasten- ja nuortenkirjoja siis mielellään suositeltiin kirjastoihin niiden kerronnan miellyttäessä arvostelijoita, oli kirjallisuuden liiallisessa viihdyttävyydessä yhteiskunnan mielestä myös omat riskinsä. Jo lukuharrastuksen hitaan kansallisen leviämisen alkuaikoina 1800-luvulla sivistyneistö oli ollut huolissaan ”romaanikiihkosta” ja ”lukuvimmasta” sekä niiden vaikutuksesta erityisesti lapsilukijoihin. Liian uskomattomien tarinoiden pelättiin sekoittavan lasten päät ja hämärtävän näiden käsityksen todellisuudesta.⁹⁴ Varsinkin fantasiakirjallisuuden ajateltiin

⁹¹ Littau 2006, 39–42; Kuivasmäki 1996, 65; Eskola 2004, 107.

⁹² Eskola 2004, 107.

⁹³ AL 1925, 143.

⁹⁴ Mäkinen 1996, 35.

olevan lapsille pahasta, ja nuorille lukijoille suunnatuissa teoksissa tulikin aikalaismielpiteiden mukaan suosia todentuntuista kerrontaa sekä realistisia juonikuvioita.⁹⁵ Tällainen ajattelu tulee usein ilmi myös *Arvostelevan luettelon* lasten- ja nuortenkirjallisuuden kielteisissä arvosteluissa.

Kirjojen viihdyttävyyys ja niiden arviointi oli 1920-luvun luettelossa nuorten lukijoiden kohdalla hyvin sukupuolisidonnaista. Useat aikakauden lasten- ja nuortenkirjoista olivat selkeästi tytöille tai pojille suunnattuja, mikä näkyy myös arvostelijoiden suositteluissa käyttämässä kielessä. Tyttö- ja poikalukijoille suositeltiin teoksia hieman erilaisin perustein, vaikka kulttuuriset ja moraaliset arvot arvosteluiden taustalla pysyivät samoina. Pohjaa tällaiseen sukupuolijakoon varsinkin nuorisolukijoiden kohdalla loi jo arvosteltavan aineiston jakautuneisuus tyttö- ja poikakirjoihin. Kirjallisuudentutkija Liisi Huhtalan mukaan 1800-luvun kansainvälinen lasten- ja nuortenkirjallisuus oli tyylieltään ja aiheiltaan hyvin yhtenäistä, ja kirjallisuutta jaettiin tyttö- ja poikakirjoihin vasta 1800-luvun loppupuoliskolta, kun ajatus lapsuuden ja aikuisuuden välisestä 'nuoruudesta' syntyi. Tällöin tarvittiin kirjallisuutta ohjaamaan näitä nuoria kohti yhteiskunnan hyväksymää miehuutta ja naiseutta.⁹⁶ Kirjallisuuden tarjoamien esikuvien lisäksi vaikuttaa siltä, että sukupuolen ajateltiin vaikuttavan perustavanlaatuisesti nuorison kiinnostuksenkohteisiin, jolloin poikakirjoille laitettiin erilaisia viihdyttävyyden määritelmiä kuin tyttökirjoille.

Pojille suunnatun kirjallisuuden yleisimpiä aiheita olivat erilaiset seikkailu-, erä- ja sotatarinat, ja niissä korostettiin ominaisuuksina urheutta, miehistä voimaa, nokkeluutta ja pärjäämistä. Ensimmäiset suomalaiset poikakirjat ilmestyivät 1800- ja 1900-luvun taitteessa, ja sijoittuivat usein Suomen luontoon ja siellä selviämiseen. Kirjat jatkoivat selkeästi anglosaksista pojille kirjoitettua erä- ja seikkailukertomuksen perinnettä.⁹⁷ Tarinoissa saattoi olla myös aikakauden kirjallisuudelle kyseenalaisempiakin elementtejä, kuten rikollisuutta ja väkivaltaa, luomassa eroa "hyvän" ja "pahan" välille.⁹⁸ Hyviä poikakirjoja kuvailtiin arvosteluissa usein adjektiiveilla "jännittävä", "sankarillinen", "uhrautuva" ja "neuvokas".⁹⁹ Kontekstista voi siis päätellä näiden olevan ominaisuuksia, joita kirjojen toivottiin istuttavan myös niitä lukevaan miehisyyden kynnyksellä olevaan nuo-

⁹⁵ Kuivasmäki 1996, 65.

⁹⁶ Huhtala 2003, 38.

⁹⁷ Huhtala 2003, 44.

⁹⁸ Huhtala 2003, 44–46.

⁹⁹ Eskola 1991, 72–73; AL 1923, 91; AL 1926, 135; AL 1926, 156;

reen lukijaan. Kuten kaikessa aikakauden suositellussa kirjallisuudessa, myös *Arvostelussa luettelossa* suositelluissa poikakirjoissa tärkeinä arvoina nousivat esiin isänmaallisuus, urheus, ahkeruus ja työnteko.¹⁰⁰

Ennen varsinaisten suomalaisten poikakirjojen syntyä pojille usein suositeltiin luettavaksi kotimaisia historiallisia kertomuksia.¹⁰¹ Tähän perinteeseen nojaten vuoden 1924 *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat mielellään suosittelivat poikalukijoille Viljo Heinosen teosta *Kaksi vuotta kuolleena*:

Nuori turkulainen sotilaspoika kertoo yllämainitussa teoksessaan Aunuksen retkellä alkaneita seikkailujaan, miten hän eräällä öisellä tiedustelumatkalla joutui eristetyksi tovereistaan, jäi ryssien vangiksi, ”taisteli” bolshevikien riveissä Murmannilla sekä Puolassa -- -- Kirja on sujuvasti kirjoitettu ja todistaa se nuorella tekijällä olleen tarkan silmän huomaamaan näkemisen arvoista ja kykyä kiinnittämään asiatietoihin tarkkaavaisuutta, mutta sen sijaan tekee tympäisevän vaikutuksen kirjoittajan liiallinen oman henkilöllisyyden esille vetäminen. -- -- Siitä huolimatta suosittelemme Heinosen muistelmia kirjastojen nuorisososastoihin etenkin poikien luettavaksi.¹⁰²

Heinosen kirja kertoo 1910- ja 1920-lukujen taitteen Suur-Suomen tavoitteluista ja sitä varten käydyistä heimosodista. Arvostelun kirjoittaja vaikuttaa ajatelleen teoksen aiheen, sen sisäsyntyisen suomalaismielisyyden sekä sujuvuuden tekevän siitä mielenkiintoista luettavaa nuorille pojille. Arvostelusta käy myös ilmi se, että vaikka 1920-luvun nuorisokirjallisuudessa yritettiin olla tuomatta politiikkaa liian näkyvästi esille, oli varsinkin pojille kirjoitetuissa teoksissa nähtävissä aikakauden poliittisia elementtejä ja suoranaista vihamielisyyttä sisällissodan hävinneitä punaisia sekä Neuvostoliittoa kohtaan. Kuitenkin samaan aikaan poikakirjallisuus ei ollut yhtä hallitsevan keskiluokkaista kuin mitä tyttökirjat tapasivat olemaan. Kotitausta ja sosiaaliluokka saattoivat poikakirjoissa jäädä sivulauseen varaan toiminnan keskittyessä kodin ulkopuoliseen maailmaan ja sen tarjoamiin seikkailuihin sekä poikien väliseen toveruuteen.¹⁰³

Jännittävyys oli arvostelijoille poikakirjoissa yhtäältä sekä suosittelun että suosittelemattomuuden kriteeri. Kirjojen, jotka olivat sopivan jännittäviä, ajateltiin saavan enemmän lukijoita nuorten keskuudessa, mutta liika jännittävyys saattoi myös viedä pois kirjan kas-

¹⁰⁰ Hakala 2003, 74.

¹⁰¹ Kuivasmäki 1996, 65.

¹⁰² AL 1924, 98.

¹⁰³ Hakala 2003, 74–76; AL 1922, 126; AL 1922, 128; AL 1929, 169–171.

vattavuudesta. Esimerkiksi kirjailija Eva Hirnin teosta pidettiin luettelon arvostelussa sopivan jännittävänä ja miellyttävänä kirjastolukemiseksi, mutta samalla teosta arvostelussa suositeltiin ainoastaan suurempiin lastenkirjastoihin hankittavaksi:

Esko ja Simo ovat jo kolmas Eva Hirnin esittämä poikapari. Tuntuu kuin pojat olisivat kaikki vähän sukua keskenään, mutta he ovat miellyttäviä. ”Jännittävä talvi”, jossa tunnetuimmat olympiavoittajat joutuvat merkillisiin seikkailuihin ja jossa orpopojille lopulta ilmaantuu sekä isän että äidin vastike, tarjoaa enemmän juonta ja jännitystä kuin tekijän edelliset poikakirjat, mutta on samalla lähempänä ajanvietekirjallisuutta. Suurempiin lastenkirjastoihin.¹⁰⁴

Suurin yksittäinen tekijä kirjojen jännittävyys tuomitsemisessa oli juurikin ajatus siitä, että liika jännitys saattoi muuttaa teoksen kirjallisuuslajin nuortenkirjasta ajanvietekirjallisuudeksi. Ajanvietekirjallisuus ei ollut 1920-luvun *Arvostelevalle luettelossa* erityisen arvostettua kirjastolukemista, ja siihen laskettiin kuuluvaksi kaikki viihteellinen aikuis-tenkirjallisuus aina seikkailukertomuksista rakkausromaaneihin. Pojille suunnatun kirjallisuuden kanssa vaikutettiin kuitenkin olevan sallivampia, ja useimmat pojille kirjoitetut viihteelliset kertomuksetkin otettiin hyvin vastaan.¹⁰⁵

Yhtenä esimerkkinä tästä voi pitää sitä, miten lämpimästi kirjastoihin suositeltiin hyvin-kin eksoottisiin ympäristöihin sijoittuvia poikien seikkailukirjoja, vaikka liikaa eksotiikkaa pidettiin yleisesti aikakauden kirjallisuudessa moitittavana. *Arvostelevalle luettelon* kirjoittajat antoivat siis mielellään pojille luettavaksi laajempaakin elämänpiiriä kuvaavia teoksia, eikä poikakirjojen sankareiden ammateissakaan kitsasteltu samalla tavalla kuin tyttöjen kirjoissa lukemistaan esikuvista. Poikien kirjallisuus sai yleisesti positiivisempia arvosteluja kuin tyttökirjat, vaikka kirja olisi tyyliltään ja aiheeltaan lipunut lähelle viihteellistä ajanvietekirjallisuutta.

Tytökirjallisuudella oli oman lukijakuntansa kohdalla samanlainen tehtävä kuin poikakirjallisuudellakin: kasvattaa aikuisuuden kynnyksellä olevia nuoria kohti aikalaisyhteiskunnan hyväksytyjä naiseuden mahdollisuuksia. Aikakauden arvosteluista nousee esille, että tyttökirjojen kohdalla arvostelevalle luettelon kirjoittajat ovat selkeästi käyttäneet määrittelyvaltaansa enemmän kuin poikakirjoja arvostellessaan. Eija Eskolan mielestä

¹⁰⁴ AL 1924, 98.

¹⁰⁵ Eskola 2004, 85–86; 105.

tyttökirjat saivat yleisesti ottaen 1920-luvulla positiivisia arvosteluita ja niiden maailman-kuvasta pidettiin.¹⁰⁶ Mielestäni kuitenkin aikakauden arvostelut tyttökirjoista ovat mieli-piteiltään selkeästi vaihtelevampia kuin poikien kirjallisuudesta kirjoitetut, ja lipsumista ajanvietekirjallisuuden puolelle pidettiin tytöille kirjoitetuissa teoksissa paheksuttavam-pana. Osaltaan tähän suhtautumiseen on ollut varmasti vaikuttamassa ajanviihdekirjalli-suudessa ajoittain kuvattu 1920-luvun muuttuva moderni naiseus sekä naisten elämän-mahdollisuuksien hidas laajeneminen. Vaikka aikakauden naiskuva oli voimakkaasti liik-keessä niin aikuisille naisille kuin tytöillekin kirjoitetussa kirjallisuudessa, näkyy luette-lon arvostelijoiden diskursiivinen valta kirjastoista tyttölukijoiden käsiin lopulta pääty-vien teosten verrattaisessa konservatiivisuudessa.

Siinä missä poikakirjat usein sijoittuivat mitä erilaisimpiin ympäristöihin, sijoittuivat tyt-tökirjojen sankaritarten tarinat joko kodin tai koulun piiriin. Suomalaisten tyttökirjojen päähenkilöt myös koostuivat homogeenisesta keskiluokkaisten tyttöjen joukosta, joiden elämä keskittyi pyörimään ydinperheen ja toveripiirin ympärillä. Eija Eskola on myös huomioinut sen, että *Arvosteleavan luettelon* arvosteluiden mukaan hyvän tyttökirjan tuli olla opettava, tunnelmaltaan reipas ja pirteä sekä ympäristöltään harmoninen.¹⁰⁷ Tämä ajatus nousee selkeästi esille mielestäni myös suoraan aikakauden arvosteluista. Siinä missä poikakirjoissa saattoi olla kuvauksia väkivallasta tai rikoksista, ei mikään sen suun-tainenkaan mahtunut tyttökirjojen maailmaan. Esimerkiksi Marika Stjernstedtin tyttökirja *Ullabella* nostettiin vuoden 1924 *Arvosteleavassa* luettelossa esille erikoisen hyvänä la-jinsa edustajana:

Teos ei ole tavallinen kevyt tyttökirja, vaan vakava yritys kuvata nuoren tytön kasvuaikaa ja kehitystä. Ullabellän äiti on kuollut, ja kun moni-touhuiselta isältä ei riitä lapselle aikaa eikä juuri mielenkiintoakaan, kasvaa tämä palvelijan, karun mutta uskollisen Malinin hoidossa. -- -- Tekijällä on kyky nähdä ja kuvata luonteenomaisin henkilöissään. -- -- Kirjassa on yhtä ja toista opettavaakin, mutta tämä ei koroitu millään tavoin häiritseväksi. Hyvä nuorten kirja kaikin puolin.¹⁰⁸

Teoksen vakava pohjavire yhdistettynä moraalisesti puhtaisiin henkilöhahmoihin miel-lytti arvostelun kirjoittajaa tämän hänen mielestään erotessa tavanomaisista tyttökirjoista. Vaikka kirjan tarjoama perhedynamiikka ei ole yksiselitteisen harmoninen, tarjosi teos

¹⁰⁶ Eskola 2004, 105; 126.

¹⁰⁷ Eskola 2004, 105.

¹⁰⁸ AL 1924, 121.

hyviä esikuvia ja arvoja, kuten uskollisuutta, sitkeyttä sekä heikompien pyyteetöntä hoivaamista. Tyttölukijoita yritettiin kyseisenlaisella kirjallisuudella kasvattaa kohti perinteistä hoivaavaa ja huolehtivaa vaimoutta ja äitiyttä. Jo arvostelun ensimmäisestä lauseesta voi kuitenkin lukea paljon kirjoittajan suhtautumisesta tyttökirjoihin yleisesti, mitä ei samalla tavalla näy poikalukijoille suositeltujen teosten kohdalla. Olen samaa mieltä Eija Eskolan kanssa siitä, että vuosikymmenen edetessä tyttökirjat, varsinkin rakkausaiheiset sellaiset, rinnastuivat entistä enemmän arvostelijoiden mielessä aikuisten naisten paheksuttuun ajanvietekirjallisuuteen.¹⁰⁹

Vaikuttaa siltä, että luettelon arvostelijat halusivat mielellään välittää nuorille tyttölukijoille perinteisempää naiseuden ja kodin sekä perheen kuvaa. Yleisen oppivelvollisuuden astuttua voimaan 1921 keskusteltiin myös tyttöjen mahdollisuuksista jatkokouluttautua ja käydä korkeakoulua. Tämä oli myös keskustelua, joka heijastui aikakauden tyttökirjoihin ja niiden juonenkäänteisiin. Useimmissa teoksissa sankaritar lopulta päätyy kuitenkin opiskeluiden jälkeenkin uranluomisen sijaan sitoutumaan perhe-elämään ja jäämään kodin piiriin.¹¹⁰ Hyväksytympää modernia otetta tyttökirjoihin 1920-luvulla toivat kaupunkeihin sijoittuvat koululaisromaanit, joiden ympäristössä ja kuvauksessa saattoi saada viilauksia muuttuvasta kaupunkilaiselämästä.¹¹¹ Tytöille kirjoitetuissa teoksissa oli usein myös romanttisia sävyjä, joita niissä siedettiin silloin, kun ne istuivat tarinan juonelliseen kehitykseen ja päättyivät ainakin yhteisymmärrykseen tulevasta avioliitosta.¹¹²

Eva Hirnin tyttökirja *Helin kesä* vuodelta 1927 oli yksi teoksista, jotka rakkausjuonestaan huolimatta miellyttivät arvostelijoita:

”Ei silti että minä olisin vanhanaikainen ja ahdas, mutta minun ihanteeni ei ole nykyajan tyttö”, sanoo Heli Sarkamaan onnellinen sulhanen kirjan lopulla. Juuri ”nykyajan tytöille” voi ilomielin suositella tätä säkenöivän hauskaa ja pirteätä kirjaa, missä m.m. terveellisesti nauretaan eräitten nykyajan vikojen kustannuksella. Hankittava kaikkiin kirjastoihin, missä jo on sarjan edellinen numero ”Kun elämä on ihanaa”. Mieluinen välipala vanhemmallekin yleisölle.¹¹³

Teoksen kevyt kriittisyys ”nykyajan ihanteita” kohtaan ja sopivan perinteiset sukupuoli-asetelmat vaikuttavat vakuuttaneen arvostelijan teoksen soveltuvuudesta kaiken ikäisten

¹⁰⁹ Eskola 2004, 105.

¹¹⁰ Hakala 2003, 79.

¹¹¹ Hakala 2003, 78.

¹¹² Hakala 2003, 79.

¹¹³ AL 1927, 130.

lukijoiden käsiin. Enemmistöä tarpeeksi puhtoisiksi ja raikkaiksi arvioituista romanttista tyttökirjoista suositeltiin kirjastoihin, vaikka rakkausjuonien ajateltiin lähentävän kyseisiä kirjoja turhan paljon ajanvietekirjallisuuteen. Eija Eskola kuitenkin huomioi, että ”rakkausaiheisiin tyttökirjoihin suhtauduttiin kriittisesti -- -- vaikka rakkausaiheisia tyttöromaaneja ei torjuttukaan yhtä ehdottomasti kuin käännettyjä aikuisten naisten rakkausromaaneja.”¹¹⁴ Tyttökirjojen lukijoilleen tarjoamat esikuvat ja heidän elämänpiirinsä olivat selkeästi rajatumpia kuin poikakirjojen sankareilla. Johtuen juurikin luultavasti 1920-luvun naiskuvan ympärillä puhaltavista uusista tuulista moderneine flapper-tyttöineen, poikatyttöineen ja *backfisheineen*¹¹⁵, vaadittiin tyttökirjoilta siis tietyllä tapaa korkeampaa moraalialia ja tervehenkisyyttä kuin poikakirjoilta.¹¹⁶ Pojille kirjoitettua kirjallisuutta julkaistiin aikakaudella moninkertainen määrä verrattuna tyttökirjoihin, eikä se ilmestyessään ollut yhtälailla moraalisen tarkkailun alaista.¹¹⁷

Nuorten lukijoiden jakautuminen maalais- ja kaupunkilaislapsiin ja -nuoriin huomioitiin luettelossa samalla tavalla kuin aikuistenkin kirjallisuuden kohdalla. Kouluissa opetettiin vuoden 1925 opetussuunnitelman mukaisesti hyvin maaseutupositiivisesti ja -keskeisesti niin maalla kuin kaupunkikouluissakin, minkä kirjallisuustieteilijä Erkki Sevänen on tullut kinnut kummunneen kaupunkien elämänmenoa ja työväestöä kohtaan tunnetusta epäluulosta.¹¹⁸ Nuorisokirjat kuitenkin poikkesivat aikuisten kirjallisuudesta siinä, että esimerkiksi koululaisromaanien, jotka poikkeuksetta sijoittuivat kaupunkeihin, saattoi luottaa tulevan suositelluiksi myös maalaisnuorten luettaviksi. Arvostelijat eivät siis kokeneet näitä uusia koululaisromaneja ongelmallisiksi maalaislukijoillekaan.¹¹⁹ Maalaislapset ja -nuoriso nostettiin kuitenkin usein arvosteluissa esille omana erityisenä ryhmänään. Maalaisnuorille suositelluksi tulee esimerkiksi erityisesti V. Lujan teos *Sepän Annu*:

Kertomus siitä, miten ruumiiltaan viallinen, mutta sydämessään voimakas Ville epäitsekkäällä rakkaudellaan ja hyvyydellään voittaa omakseen lapsuudenystävänsä Annun, ensin tosin vain ulkonaisesti, kun rakkaudessaan pettynyt Annu hädissään suostuu häneen, mutta myöhemmin kokonaan, kun Annu on oppinut ymmärtämään ihmissielun sisäisiä

¹¹⁴ Eskola 2004, 105.

¹¹⁵ *Backfish* tarkoitti teinityttöä; Orlov 2003, 58.

¹¹⁶ Nicholas 2015, 23–24; Hakala 2011, 90.

¹¹⁷ Hakala 2003, 77.

¹¹⁸ Sevänen 1994, 299.

¹¹⁹ Eskola 2004, 105.

arvoja. Tämä vaatimaton, miellyttävästi kerrottu jutelma löytänee lukijoita maalaisnuorison parista.¹²⁰

Teoksen tervehkisyttä ja vaatimattomuutta pidettiin luettelossa erityisesti maalaisnuorisolle sopivana. Vaikka kaupunkien nuoriso oli maaseutua voimakkaammin hyvin erilaisiin sosiaaliluokkiin jakautunutta, ei tämä samalla tavalla näkynyt luettelon kirjoittajien arvosteluissa. Toisin kuin maalaisnuorilla, kaupunkien työläisnuorilla oli enemmän vapautta luettavansa valitsemiseen, koska he saattoivat joko vierailta kaupunkinsa yleisessä kirjastossa tai valita luettavansa työväenliikkeiden ylläpitämästä kokoelmasta.¹²¹ Kaikille kaupunkilaisnuorille asetettiin kuitenkin samat odotukset yhteiskunnan osalta, joten ehkäpä luettelon arvostelijat eivät kokeneet kaupunkien lukevan nuorison tarvitsevan sen kummempia määrittelyitä.

Maantieteellisestä sijainnista ja sosiaaliluokasta huolimatta kaikkeen lastenkirjallisuuteen sekä tyttö- ja poikakirjoihin pätevät kuitenkin tietyt moraaliset vaatimukset. Yksi aiheista, joita nuorisokirjallisuudessa ei missään tapauksessa ollut sopivaa käsitellä, oli seksuaalisuus. *Arvosteleavassa luettelossa* kaikkea sukupuolielämään ja seksuaalisuuteen viittaavaa kirjallisuutta pidettiin sopimattomana nuorille lukijoille. Kirjallisuuden tuli antaa aikuis-
tuville lukijoille hyviä korkeamoraalisia esikuvia, eikä seksuaalisuuden kuvausten ajateltu sopivan nuorisokirjallisuuden puolelle.¹²² Seksuaalisuuden kuvauksia ei sääntönä nuorisolle kirjoitetussa kirjallisuudessa ollutkaan, mutta rajan ajanvietekirjallisuuden ja tyttö- sekä poikakirjojen ollessa välillä hieman häälyvä, tuli arvostelijoiden tämä välillä nostaa arvosteluissa esiin. Erästä vuoden 1929 luettelossa heikommaksi arvostellusta seikkailukirjasta sanotaan, että ”joskin joku varttuneempi lukija ottaisiikin tyytyäkseen ulkolaisissa seikkailukirjoissa moneen kertaan käytettyihin tapauksiin, ei kirja siinä esiintyvien sensuaalisten kohtien vuoksi sovellu nuorisokirjallisuuteen.”¹²³ Myös taiteellisesti korkealle arvosteltua Lajos Birón teosta *Don Juanin kolme yötä* ei voida suositella nuorisokirjastoihin hankittavaksi ”eräiden rohkeuksien” vuoksi:

Unkarilaisen kirjailijan taiteilija-romaani todistaa huomattavaa taiteellista valmiutta ja kiitettävää psykologista erittelykykyä. Maailman-
kuulu laulaja tutustuu erikoisissa olosuhteissa nuoreen, vielä kehittymättömään tyttöön, heidän välilleen kehittyvä suhde, mitä mielenkiin-

¹²⁰ AL 1928, 116.

¹²¹ Roininen 1993, 352.

¹²² Hakala 2011, 81.

¹²³ AL 1929, 134.

nolla seuraa ja mikä säilyy puhtaana loppuun asti. -- -- Tämä on melkoisen ansiokas ajanvietekirja, jonka eräät rohkeudet kuitenkin tekevät sopimattomaksi nuorisokirjastoihin.¹²⁴

Arvostelijan mainitsemien rohkeuksien voi siis olettaa tarkoittavan eroottisia tai seksuaaliseen viittaavia juonenkäänteitä. Yleisesti teos arvosteltiin hyväksi ajanvietekirjaksi, mutta samalla nuorison käsiin sopimattomaksi. Romantiikan kuvauksia siis nuorisokirjallisuudessa sallittiin kirjallisuuden kasvattaessa nuoria naisia ja miehiä kohti aikuisuutta. Seksuaalisuus oli kuitenkin aihe, joka nuorisokirjoissa oli hyvin verhottua ja liittyi aina avioliittoon päättyvään nuoreen rakkauteen. Kuitenkin varsinkin naisten ajanvietekirjallisuudessa pystyi näkemään muutosta aiheen käsittelyssä, kun kirjan sankarittarena oli niin sanottu ”moderni” tai ”nykyajan” nainen.¹²⁵ Aikuisille tarkoitettua ajanvietekirjallisuutta ja sen lainaamista tarkkailtiin kirjastoissa, ja *Arvosteleavassa luettelossa* kyseisten teosten arvosteluissa yleensä määritettiin teosten tarkoitettu lukijakunta.

Toinen aihe, joka nousee arvosteluista esiin erityisesti lasten- ja nuortenkirjallisuuteen sopimattomana ovat mielenterveysongelmat ja niiden käsittely. Siinä missä aikuisille suunnatuissa teoksissa mielisairaus saatettiin hyväksyä osana teoksen juonenkulkua, ei kyseistä teemaa mielletty lasten- tai nuortenkirjallisuuteen sopivaksi.¹²⁶ Aikakauden lasten- ja nuortenkirjoilta odotettiin tiettyä tervehenkisyyttä, eivätkä mielenterveydelliset ongelmat ja niistä mahdollisesti kärsivät sivuhenkilöt sopineet nuorien suomalaislukijoiden tulevaisuuden esikuviksi tai käyttäytymismalleiksi. Esimerkiksi vuoden 1929 luettelossa Kaisa Meren lastenkirjaa *Pikku emäntä* moitittiin sen ainakin koetusta mielenterveysongelmien käsittelystä:

Pieni, näppäränlainen, mutta itsessään vähäpätöinen kertomus kolmesta lapsesta, jotka isän sairauden ja äidin työssäolon johdosta joutuvat erään kesän suureksi osaksi itse pitämään itsestään huolta, tai oikeastaan vanhin, 10-vuotias ”pikku emäntä” Liisa huolehtii heistä. Lapsille tarkoitettussa kirjassa tekee epämiellyttävän vaikutuksen se, että on kuvattu muutaman tytön ”hermostunut” ilmeisesti mielisairas äiti.¹²⁷

Mielisairauksien kuvausta lastenkirjassa pidettiin epämiellyttävänä, vaikka arvostelun kirjoittaja ei olekaan sataprosenttisen varma teoksen sivuhenkilöiden ”hermostuneisuuden” taustasta. Suurimpana huolena 1920-luvun luettelon arvostelijoilla luultavasti oli se,

¹²⁴ AL 1926, 112.

¹²⁵ Hakala 2011, 91.

¹²⁶ Eskola 2004, 5.

¹²⁷ AL 1929, 108.

että psyykkisten ongelmien sisällyttäminen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen saattaisi normalisoida tällaista käytöstä kyseisten teosten lukijoille. Luettelon kirjoittajat usein huolehtivatkin, että tällaista kirjallisuutta ei nuorten lukijoiden saataville päätynyt. Aikakauden suhtautuminen mielenterveyteen oli hyvin ahdasta ja mielenterveysongelmista kärsinyt henkilö saattoi leimautua loppuiäkseen.¹²⁸

Muuten lasten- ja nuortenkirjallisuudessa kritisoitiin samoja asioita kuin aikuistenkin kirjallisuudessa. Vaikka poikien seikkailu- ja jännityskirjoissa saatettiinkin käsitellä rikollisuutta, sitä ei koskaan ihannoitu ja rikolliset olivat aina tarinoiden selkeitä antagonisteja. Tarinat, joissa päähenkilö tai hänen lähipiirinsä olisivat tehneet rikoksia, olivat suoraan kehittyville nuorille lukijoille suosittelimattomia.¹²⁹ Myös liika eksotiikka ja olojen vieraus saattoivat saada arvostelijat varuilleen tiettyjen teosten suosittelusta lasten- ja nuortenkirjastoihin.¹³⁰ Yleisesti pelättiin, että *”liiallinen ylellisyys vierottaisi arjesta ja työnteosta, myös hienoja juhlia ja muuta luksusta tuli välttää nuorisokirjallisuudessa. Lukijan elämä olisi tyhjä ja pinnallista, jos luettavana olisi vauhdikkaita tapahtumia sisältävää ja ylellisiä elämänpiirejä kuvailevaa kirjallisuutta.”*¹³¹ Suomalaisten nuorisolukijoiden toivottiin siis tyytyvän vähemmän dramaattisiin kertomuksiin, jotta oma kotielämä ja ympäristö ei alkaisi tuntua liian tyhjältä. Vaikka nuorten lukijoiden toivottiinkin sivistävän itseään laaja-alaisella lukemisella, oli arvostelijoilla myös tiukasti mielessä rajat hyvälle ja huonolle lukemiselle. Melkein kaikki aikakauden suomalaiset lapsi- ja nuorisolukijat siis tietämättään lukivat ja sisäistivät *Arvostelevan luettelon* heille esivalitsemaa keski- luokkaista ajankuvaa reippaista ja isänmaallisista sankareista ja pirteistä sekä kilteistä sankaritarista.

3.2 Pilaako ajanvietekirjallisuus lukijoiden maun?

Ajanvietekirjallisuus oli 1900-luvun alun lajimääritelmä, joka sisälsi kaiken vuosisadan alussa julkaistun viihdekirjallisuuden. Kyseiseen kirjallisuuteen laskettiin kuuluvaksi niin

¹²⁸ Pietikäinen 2015, 8.

¹²⁹ AL 1928, 140.

¹³⁰ AL 1924, 102.

¹³¹ Eskola 2004, 107.

seikkailu- kuin jännityskertomukset sekä niin kutsutut ”naistenromaanit”, joilla tarkoitettiin suurimmaksi osaksi naisten kirjoittamia ja lukemia rakkausromaneja.¹³² Ajanvietekirjallisuus oli viihteeksi tarkoitettua kevyttä kirjallisuutta, jonka tarkoituksena oli hauskuttaa lukijoitaan ja tarjota uusia kokemuksia sekä jännitystä omalta kotisohvalta. Määritelmä ajanvietekirjallisuudelle ei kuitenkaan ollut aina edes kirjallisuuden arvostelijoille selkeä. Se, mikä näyttäytyi yhdelle ajanvietekirjallisuutena, saattoi olla toiselle arvostelijalle vakavasti otettavaa ja taiteellisesti arvokasta kirjallisuutta. *Arvosteleavassa luettelosakin* 1920-luvulla ajanvietekirjallisuuden määritelmä oli tiettyjen teosten osalta häälyvä. Välillä teokset, joilla ei ulkonaisesti vaikuttanut olevan mitään ajanvietekirjallisuuteen yhdistettyjä ominaisuuksia, saatettiin kuitenkin luokitella kyseiseen kirjallisuustyyppiin kuuluviksi.¹³³ Osaltaan kysymys viihteellisestä kirjallisuudesta ja sen arvosta oli myös sukupuoleen sidottu.

Ajanvietekirjallisuus oli 1920-luvulle tultaessa yksi *Arvosteleavan luettelon* arvostelluimmista kirjallisuustyypeistä. Mielipiteet viihteellisestä kirjallisuudesta ja ajanvietekirjoista kokivat suuren muutoksen 1920-luvun alussa, kun julkaistun, niin kotimaisen kuin käännetyt, ajanvietekirjallisuuden määrä jatkoi nousuaan.¹³⁴ Luettelon arvosteluista käy ilmi, että kirjoittajat olivat huolissaan kevyen kirjallisuuden vaikutuksesta suomalaisten lukijoiden kirjamakuun ja yleissivistykseen.¹³⁵ Viihteellisen ajanvietekirjallisuuden vaaroista oli huolestuttu jo suomalaisen lukuharrastuksen alkuaikoina 1800-luvun puolessavälissä. Esimerkiksi vuonna 1851 *Allmänna Tidning* -sanomalehdessä julkaistussa artikkelissa sanottiin:

Ne jotka panevat rahoiksi naisellisen hyveen raunioilla, eivät juuri voisi tehdä mitään näppärämpää kuin riistää uhreiltaan kaiken muun luettavan ympäröimällä heidät romaneilla -- --. Kolme neljäsosaa sortuneista olennoista voisi ilmeisesti etsi kurjuutensa siementä mielikuituksen liikakasvusta yli muiden sielunkykyjen – siinäkin mielessä vaarallinen hämmennys, että se kätkeytyy runouden ja taiteen kutsuvaan valohämyyn.¹³⁶

¹³² Malmio 1999, 289–290; Cronvall 2007, 357.

¹³³ Malmio 1999, 289–291.

¹³⁴ Malmio 1999, 290; Cronvall 2007, 359.

¹³⁵ Malmio 1999, 290–291; Cronvall 2007, 364–366.

¹³⁶ Mäkinen 1996, 35.

Samoin kuin lapsi- ja nuorisolukijoiden, myös naislukijoiden ajateltiin siis olevan erityisen alttiita ajanvietekirjallisuuden haitoille, kuten ylivilkkaalle mielikuvitukselle, tylsistymiselle ja pinnallisuudelle.¹³⁷

Naiset olivat 1920-luvulle tultaessa vakiinnuttaneet asemansa lukijoina Suomen kirjallisuuskentällä. Aiemmalla vuosisadalla naislukijat olivat kuitenkin vielä olleet suhteellisen uusi lukijajoukko. Vaikka sivistyneistön ja yläluokkien joukossa lukevat naiset eivät olleet aiemminkaan harvinaisuus, levisi lukuharrastus keskiluokan sekä työväestön naisten parissa laajemmin vasta 1800-luvulta alkaen.¹³⁸ Eija Eskolan tutkimuksen mukaan ”1800-luvun uusilla naislukijoilla oli aikaisempia lukijapolvia maallisempi maku lukemisen suhteen. Naisten romaanien lukemiseen nähtiin liittyvän myös vaaroja: intohimojen herääminen, mielikuvituksen liiallinen kiihottuminen.”¹³⁹ Syyt naisten lukemisen yleistymiseen olivat samat kuin muillakin aikakauden uusilla lukijaryhmillä: vapaa-ajan lisääntyminen sekä yleinen elintason nousu.¹⁴⁰ Myös naisille suunnatun luettavan eksponentiaalinen kasvu vuosisadan vaihteessa kannusti monia lukuharrastuksen pariin.¹⁴¹ Tarkkoja tietoja kirjastojen lukijakuntien jakautumisesta sukupuolen mukaan ei 1920-luvulta ole. Suurta eroa mies- ja naislukijoiden määrissä ei oleteta kuitenkaan olleen.¹⁴² Naisista oli siis muodostunut 1900-luvun alkuvuosikymmeninä aktiivinen kirjastojenkäyttäjä- ja lukijajoukko.

Vaikka *Arvosteleavassa luettelossa* ei ajanvietekirjallisuutta, ja erityisesti naisille kirjoitettua kirjallisuutta, 1920-luvulla arvostettu korkealle, myönnettiin sen rooli laajan yleisön tavoittamisessa ja kirjaharrastuksen pariin tutustuttamisessa.¹⁴³ Jotta suomalaisia lukijoita saatiin houkuteltua yleisten kirjastojen käyttäjiksi, tuli niiden hyllyillä olla kansaa kiinnostavaa kirjallisuutta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa ja sisällissodan jälkeisessä Suomessa kansa janosi kevyttä viihdettä, pirteitä tarinoita ja positiivista maailmankatsomusta.¹⁴⁴ Kriteerit hyvälle ja huonolle ajanvietekirjallisuudelle olivat kuitenkin tiukat, ja vuosikymmenen edetessä viihteelliseltäkin kirjallisuudelta vaadittiin

¹³⁷ Littau 2006, 39–42.

¹³⁸ Harrington-Lueker 2019, 1–5.

¹³⁹ Eskola 2004, 26.

¹⁴⁰ Sevänen 1994, 386.

¹⁴¹ Cronvall 2007, 359.

¹⁴² Eskola 2004, 171–172.

¹⁴³ Vatanen 1999, 31–33; Eskola 2004, 131.

¹⁴⁴ Malmio 1999, 290; Cronvall 2007, 359.

entistä enemmän taiteellista näkemystä ja korkeaa kirjallista arvoa. Erityisen suurennuslasin alle 1920-luvun *Arvosteleavassa luettelossa* joutui kuitenkin juuri naisille kirjoitettu viihde, naistenromaanit sekä rakkauskertomukset. Hyvä naistenkirjallisuus noudatti sekä moraalisesti että juonellisesti tiettyä kaavaa, ja usein tullakseen suositelluksi varauksettomasti kirjastolukemiseksi tuli sen olla myös sävyltään ironista ja naistenkirjojen kliseet tiedostavaa.¹⁴⁵ Kaikki ajanvietekirjallisuudeksi luokitellut teokset eivät sisältäneet perinteisiä viihdekirjallisuuden aineksia, mutta erityisesti naiskirjailijoiden romaanit määriteltiin silti usein kyseisen kirjallisuudenlajin edustajiksi. Esimerkiksi Katri Ingmanin teos *Virranviemä* tuli ilmestymisvuotenaan luettelossa arvostelluksi ajanvietekirjallisuutena:

Havainnollinen ja uskottava läpileikkaus helsinkiläisten naiskonttoristien elämästä. Sen useat naistyypit kuvastavat eri mahdollisuuksia suhtautua elämään siinä piirissä. Tekijän ote on vakava, mutta samalla inhimillinen ja ennakkoluuloton, ja hän tuntee syvää myötätuntoa niitä kohtaan, jotka eivät ole kyllin voimakkaita ja karaistuneita kestäämään elämän pettymyksiä ja kiusauksia. Epäilemättä teos voi monellekin, joka tuntee kuvatut elämänotot omikseen, opettaa paljon oikeaa elämäntaitoa. Se ei kuitenkaan vaikuta opettavaisessa tarkoituksessa sepitetyltä tendenssikirjalta, vaan sen sävy ja tyyli on tuore ja hauska. Kirjaa suosittelee mielellään kirjastoihinkin.¹⁴⁶

Teoksen arvostelija vaikuttaa pitäneen *Virranviemästä* ja sen kuvauksesta ”nykyajan” työskentelevien kaupunkilaisnaisten elämästä, ja suositteleekin teosta kirjastoihin hankittavaksi. Ingmanin teos ei kuitenkaan tunnu täyttävän ajanvietekirjallisuuden kriteereitä, joiden mukaan ajanvietekirjan tuli olla ”kevyt ja pirteä, ja sen piti sisältää mielikuvitusta, ripeää toimintaa, huumoria ja rakkautta. Sen kertomistavan tuli olla jännittävä, ja siinä piti olla onnellinen loppu.”¹⁴⁷ Huolimatta siis siitä, että kyseessä oli ennemminkin realistinen kuvaus aikakauden naisten elämämpiireistä, siihen liittyvistä rajoituksista ja muuttuvasta maailmasta tulee *Virranviemä* suositelluksi kirjastoihin juurikin hyvänä ajanvietekirjallisuutena, koska se on sekä naisen kirjoittama että kertoo naisten elämästä. Luettelon kirjoittajien näkökulmasta teos kuitenkin edustaa suositeltavaa ajanvietettä sävynsä ja maltillisten romanttisten sävyjen vuoksi. Lisäksi kotimaisuus toimi Ingmanin puolella teoksen arvostelijan suositellessa sitä kirjastojen naislukijakunnan saataville.

Hyvää naislukijoille suositeltavaa ajanvietekirjallisuutta edustivat siis 1920-luvulla kotimaiset viihderomaanit. Muuten Arvosteleavan luettelon kirjoittajat eivät vaikuta tehneen

¹⁴⁵ Malmio 1999, 293.

¹⁴⁶ AL 1927, 105.

¹⁴⁷ Malmio 1999, 291.

suurta eroa kotimaisen ja käännetyn kirjallisuuden välille, mutta ajanviete-kirjallisuuden kohdalla kotimaisten tuotosten ajateltiin olevan selkeästi laadukkaampia. Kotimaisen ajanviete-kirjallisuuden ajateltiin olevan ulkomaista vastinpariaan laadukkaampaa, koska se oli omalla kielellä kirjoitettua ja sijoittui usein suomalaisiin maisemiin.¹⁴⁸ Kotimaisissa romaaneissa ajateltiin usein olevan terveemmät mielenmaisemat sekä suomalaisille sopiva arvo- ja moraalipohja. Myös kotoisen tutut olosuhteet ja liian eksotiikan puute puolivat erityisesti kotimaisten ajanviete-kirjojen suosittelua kirjastoihin hankittavaksi. Suuri osa kirjastoihin suositelluista tai ainakin neutraalisti arvioituista naistenromaneista oli-kin siis kotimaista tuotantoa. Esimerkiksi Helga Nordblomin teoksen *Ros-Mar* arvoste-lusta käy hyvin ilmi sekä vuosikymmenen luettelon arvostelijoiden väsymys ajanviete-kirjallisuuteen että se, miten arvostelijat vaikkakin pakon edessä suosittelivat mieluum-min suomalaisille naislukijoille Suomessa kirjoitettua kevyttä viihdettä ulkomaisen si-jaan:

Mieluummin tätäkin suosittelee kuin vastaavaan kirjallisuustasoon kuu-luvia käännsromaaneja, sillä kaikesta pintapuolisesta ja keinotekoi-sesta huolimatta on tässä nuoren tytön rakkaustarinan julkiseen kihlauk-seen päätyvien vaiheiden selostuksessa kuitenkin jotain terveen ja ko-toisen tuntua. Mutta sittenkin tekee mieli kysyä, eikö tällaisen lukija voisi sulattaa myöskin taiteellisesti arvokasta romaania, olkoon se koti-tai ulkomainen.¹⁴⁹

Arvostelija ei siis selkeästikään suosittele teosta varauksetta kirjastoihin hankittavaksi, mutta pitäisi silti kyseistä teosta parempana hankintana kuin mitään ulkomailta tuotua käännettyä ajanviete-teosta. Melkein kehuna arvostelussa voisi pitää mainintaa siitä, että pintapuolisesta rakkaustarinastaan huolimatta teoksessa on ”*jotain terveen ja kotoisen tuntua*”. Ajanviete-kirjallisuuden puolustajat myös pitivät tärkeänä sitä, että kevyempi ja hyväntuulinen kirjallisuus ”*opetti Suomen kansaa terveen optimismin poluille*”.¹⁵⁰ Nai-sille suunnatun ajanviete-kirjallisuuden yhtenä ansiona pidettiin myös sitä, että naislukijat pääsivät sen avulla tutustumaan nykyaikaan ja sen ilmiöihin.¹⁵¹ Toisaalta tämäkin näkö-kulma käsitettiin positiiviseksi ainoastaan yhteydessä kaupunkien naislukijoihin, maaseu-dun naisille ja nuoremmille tytöille liiallista ”nykyajan naisen” kuvaamista saatettiin pitää suorastaan haitallisena.

¹⁴⁸ Malmio 1999, 291.

¹⁴⁹ AL 1925, 121.

¹⁵⁰ Malmio 1999, 291.

¹⁵¹ Malmio 1999, 291.

Naisten ajanvietekirjallisuuden yksi yleisimmistä aiheista olikin modernin nykyajan ja muuttuvan naiseuden kuvaus.¹⁵² Myös *Arvostelevalle luetteloon* kirjoittajien halveksumista rakkausromaaneista löytyi 1920-luvulla tarkkaa kuvausta muuttuvasta yhteiskunnasta, kaupunkien ja maaseudun vastakkainasettelusta, naisten asemasta sekä laajenevasta yhteiskunnallisesta toimijuudesta.¹⁵³ Modernit ilmiöt, kuten jazz-musiikki, autoilu, polkkatukat ja poikamiestyöt, seikkailivat kirjojen sivuilla ja niiden kautta suomalainenkin yleisö pääsi tutustumaan Suomeenkin hieman hitaammin saapuneeseen iloiseen 1920-lukuun.¹⁵⁴ Naislukijoille aukesi kirjallisuuden kautta maailma, jossa elämisen mahdollisuudet näyttäytyivät merkittävästi laajempina kuin koskaan aikaisemmin. Silti *Arvostelevalle luetteloon* kautta kirjastoihin valittujen kirjojen itsenäisillä sankaritarilla oli usein kohtalona päätyä onnelliseen avioelämään ja äitiyteen. Vaikka ajanvietekirjat tarjosivat siis lukijoilleen uusia näkökulmia naiseuteen ja moderniin itsenäiseen elämään, ei niillä haluttu kannustaa naisia liikaan itsenäisyyteen tai sen tavoitteluun.¹⁵⁵ Usein nykyaikaa ja naiseutta käsitteleviä naistenromaaneja saatettiinkin suositella kirjastoihin mielenkiintoisten aikakauden ”ilmiöiden” esittelijöinä, mikäli niiden moraalikäsitys pysyi luettelon kirjoittajien hyväksymissä uomissa:

Ajanvietekirjan näköinen, mutta itse asiassa suuressa määrässä ajatuksia herättävä teos, joka sangen monipuolisesti ja mielenkiintoisesti käsittelee ”nykyajan naisen” suhdetta työhön ja rakkauteen. Sitä ei kylläkään voi pitää syvällisenä taideteoksena, mutta älykkäänä ajan ilmiöiden erittelynä se ansaitsee lukemisen. Sopii ensi sijassa kaupunkikirjastoihin.¹⁵⁶

Joan Kennedyn romaania *Shinglattu* pidettiin siis hyvänä ajankuvana 1920-luvun naiseuden muutoksista. Teosta pidettiin älykkäänä ja ajatuksia herättävänä ajanvieteteoksena, joka sopi ensisijaisesti kaupunkielämää kokeneiden naislukijoiden lainattavaksi. Arvostelijat saattoivat odottaa kaupunkilaisnaisilla olevan henkilökohtaisiakin kokemuksia kirjassa käsitellyistä aiheista, jolloin sitä mieluummin suositeltiin kaupunkikirjastoihin hankittavaksi. Useissa aikakauden naisten ajanvietekirjoissa myös odotettiin lukijoilta tiettyä lukeneisuuden tasoa.

¹⁵² Malmio 1999, 292.

¹⁵³ Cronvall 2007, 357.

¹⁵⁴ Malmio 1999, 292; Cronvall 2007, 366.

¹⁵⁵ Cronvall 2007, 367.

¹⁵⁶ AL 1929, 135.

Tarinoiden henkilöhahmot saattoivat teoksissa viitata niin kirjallisuuden klassikoihin kuin muihin aikakauden ajanvietekirjoihin, ja lukijan odotettiin ymmärtävän, mihin näillä viittauksilla pyrittiin.¹⁵⁷ Ajanvietekirjallisuus oli suurimmaksi osaksi keskiluokalle kirjoitettua ja suunnattua, jossa usein käsiteltiin keskiluokkaisten naisten haaveita ja tulevaisuudenkuvia. Kirjallisuudentutkija Kristina Malmio onkin sanonut, että ”hyvin kirjoitettu, itsestään tietoinen, ajanvietekirjallisuuteen ironisesti suhtautuva ajanvietekirjallisuus oli 1920-luvulla keskiluokkaisten, koulutettujen kaupunkilaisten nykyajan oma laji, eräänlainen modernismin muoto.”¹⁵⁸ Luettelon arvostelijat siis tarjosivat mieluummin kyseisenlaisia nykyaikaa ja modernia naista käsitteleviä teoksia kaupunkien kirjastoihin, joiden lukijakunnasta suurempi osuus kuului tähän teosten käsittelemään ja lukijoiksi tarkoitettuun yhteiskuntaluokkaan.

Huonoksi määritellyllä naisten ajanvietekirjallisuudella oli *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien mielestä kahdenlaisia haitallisia vaikutteita. Ensinnäkin liian pinnallisen ja viihdyttävän naistenkirjallisuuden pelättiin pilaavan naisten ja etenkin nuorten tyttöjen kirjallisen maun.¹⁵⁹ Varsinkin käänkökirjallisuuden parista katsottiin löytyvän tällaisia teoksia, joilla ei ollut erityistä kirjallista arvoa ja jotka tarjosivat naislukijoille liian romantisoitua ja todellisuudesta irrallista maailmankuvaa.¹⁶⁰ Useissa ulkomaisissa naistenkirjoissa kuvattua maailmaa juhlineen ja rikkauksineen ei myöskään pidetty tarpeellisina viihdekirjallisuuden aineksina suomalaisille naislukijoille. Eija Eskolan mukaan ulkomaisissa ajanvietekirjoissa ”tervettä ei ollut sievistely, liika ilottelu, rahan merkityksen näyttäminen, eivätkä korostuneen hienot käytöstavat. Epätervettä sievistelevää käyttäytymistä, yllleistä elinympäristöä, juhlia ja kujeiluja kuvailtiin käänkösinä naistenromaneissa, joita ei siis pidetty tarpeellisina suomalaisissa kirjastoissa.”¹⁶¹ Eskola sanoo myös, että vuoden 1922 jälkeen alkoi *Arvostelevassa luettelossa* ajanvietekirjallisuuden arvosteluiden alamäki, jolloin varsinkin naisille kirjoitettu viihteellinen kirjallisuus tyrmättiin arvosteluissa täysin.¹⁶²

¹⁵⁷ Malmio 1999, 293.

¹⁵⁸ Malmio 1999, 293.

¹⁵⁹ Eskola 2004, 26; Malmio 1999, 291; Cronvall 2007, 365.

¹⁶⁰ Cronvall 2007, 357, 365.

¹⁶¹ Eskola 2004, 66.

¹⁶² Eskola 1991, 69.

Eräs 1920-luvun luettelon huonomaineisimmista käännetyn naistenkirjallisuuden kirjoittajista oli saksalainen Hedwig Courths-Mahler, jonka teos *Sydämeni on sinun* sai vuoden 1922 *Arvostelevalsa luettelossa* jäätävän vastaanoton:

Ylläoleva pitkä rivi saksalaisen tusinakirjailijattaren suomeksi ilmestyneitä tuotteita on valitettava tosiasia, joka ei todista hyvää yleisön kirjallisesta mausta. Nämä kirjat ovat mielikuvitukseltaan niin köyhät, että samat aiheet alinomaan toistuvat, ja tyyliiltään niin latteat ja kuivat, että sellaista harvoin tapaa. Huumori puuttuu kokonaan. Kirjastojen välityksellä ei ainakaan pitäisi totuttaa lukijoita tällaiseen pintapuoliseen, arkiseen ja taiteellisesti kerrassaan ala-arvoiseen kirjallisuuteen.¹⁶³

Courths-Mahlerin teoksia pidettiin ajanvietekirjallisuuden huonoimpina, koska ne olivat kaikki samalla muotilla tehtyjä ja keskittyivät tiukasti rakkaustarinallisen juonen pyörittelyyn. Liikaa sentimentaalisuutta pidettiin yleisestikin naisten ajanvietekirjallisuudessa tuomittavana, eivätkä *Arvostelevalsa luettelon* kirjoittajat halunneet suomalaisten naislukijoiden saavan siitä liikaa epäterveitä vaikutteita.¹⁶⁴ Saksalaisen kirjailijan teoksissa ei myöskään ollut hyväksi katsottuja modernin ajanvietekirjallisuuden piirteitä, kuten terävää ajankuvausta ja monipuolisia henkilöhahmoja. Tämä oli myös kirjallinen tyyli, jonka pelättiin tarttuvan suomalaisiin ajanvietekirjailijoihin ja havaitut ulkomaiset vaikutteet tuomittiinkin suomalaisten ajanvieteteosten arvosteluissa nopeasti mauttomina ja mielikuvituksettomina. Esimerkiksi suomalaisen kirjailijan Laura Soinneen teos sai arvostelijaltaan risuja vuoden 1927 luettelossa, jossa se sai kuvailun:

Kotimainen ajanvieteromaani, jossa ei kuitenkaan ole mitään erikoisesti ”kotimaista”, vaan joka yhtä hyvin voisi olla käännetty esim. saksasta tai ruotsista. Tekijä osaa kyllä kertoa, mutta tyytyy ikivanhaan ajanvietekirja-maneesiin, jossa äkilliset köyhtymiset, rikastumiset ja jalentamiset seuraavat toisiaan hyvässä järjestyksessä.¹⁶⁵

Toiseksi naisten ajanvietekirjallisuuden arvosteluissa katsottiin myös karsaasti liiallista seksuaalisuuden kuvausta sekä piirteitä, joiden katsottiin edustavan huonoa moraalialia.¹⁶⁶ Naisillekin kirjoitetuilta kirjoilta kaivattiin lukijoilleen hyviä esikuvia, koska huonojen tapojen pelättiin tarttuvan ajanvietekirjallisuudesta naislukijoihin.¹⁶⁷ Nyky-ajan naista

¹⁶³ AL 1922, 88.

¹⁶⁴ Malmio 1999, 295.

¹⁶⁵ AL 1927, 123.

¹⁶⁶ Eskola 2004, 5; Cronvall 2007, 365.

¹⁶⁷ Cronvall 2007, 366; Radway 1991, 186–197.

käsittelyssä teoksissa sankarittaret kuitenkin usein kamppailivat ”*naisen seksuaalisuuden ja toimintamahdollisuuksiin*” liittyvien ongelmien kanssa.¹⁶⁸ Siinä missä arvostelijat suosittelivat kirjastoihin viihdeteoksia, joiden päähenkilöt loivat itsenäistä uraa kunnes perustivat perheen, ei ymmärrystä löytynyt luettelon kirjoittajien moraalisesti ala-arvoiseksi katsomille teoksille ja niiden henkilöhahmoille. Julkisilla paikoilla vapaasti liikkuva ja näyttäytyvä poikamiestyttö tai flappertyttö edusti osittain tällaista uutta aktiivista naiseuden muotoa, joka taiteili sopivan ja epäsoptivan rajoilla. Naisiin julkisilla paikoilla liitettiin mielikuvissa jotain moraalisesti ja seksuaalisesti epämääräistä vielä 1920-luvulle tultaessa.¹⁶⁹ Esimerkiksi tästä syystä Anita Loosin teos *Miehet pitävät vaaleaverisistä* ei saa arvostelijaltaan korkeaa ylistystä:

”Tuloillaan”, toisin sanoen miesten tuloilla, elävän nuoren amerikkalaisen naisen päiväkirja matkastaan Europassa [sic] ja kokemuksistaan miesten alttiudesta mennä heille viritettyihin ansoihin. Ehkäpä kirjasta voi olla jotakin oppia heikoille ja herkkäuskoisille luomakunnan herroille. Mutta muuten voi pitää kirjan ostamiseen käytettyä rahaa hukkaan heitettynä.¹⁷⁰

Loosin suositun teoksen nuori sankaritar liikkuu maailmalla itsenäisesti ja ylläpitää itselleen taloudellisesti hyödyllisiä suhteita samanaikaisesti useampiin miehiin, minkä teoksen arvostelija toteaa ja tuomitsee yhdessä lauseessa. Teoksen ei niin verhottu naisen seksuaalisuuden käsittely ei luettelon kirjoittajan mielestä ollut suomalaisille naislukijoille sopivaa, eikä sitä niin ollen suositeltu kirjastoihin hankittavaksi. Toisaalta, kuten arvostelusta voi lukea, mieslukijoille sen todettiin voivan antaa ajateltavaa naissuhteistaan. Arvostelusta huomaa myös aikakauden eron suomalaisen ja amerikkalaisen moraalikäsityksen välillä: siinä missä kirjaa ei suositeltu epämoraalisena suomalaisille lukijoille, saattoi siitä maailmalla tulla kansainvälinen menestys.¹⁷¹

Aikakaudella julkaistu, ennemminkin miehille suunnattu, seikkailu- ja jännityskirjallisuus eivät olleet *Arvosteleavassa luettelossa* yhtä kiisteltyjä kuin naisten ajanviete kirjallisuus. Miehille suunnattua ajanviete kirjallisuutta julkaistiin 1920-luvulla vähemmän kuin naistenromaaneja, ja suurin osa niistä kuului seikkailukirjallisuuteen.¹⁷² Myös naislukijat

¹⁶⁸ Malmio 1999, 292–293.

¹⁶⁹ Nicholas 2015, 87; Cronvall 2007, 366.

¹⁷⁰ AL 1927, 112.

¹⁷¹ Cronvall 2007, 366.

¹⁷² Cronvall 2007, 361–362.

lainasivat kirjastoista seikkailu- ja jännityskertomuksia, mutta ne miellettiin silti luonteeltaan miehisiksi kirjallisuudenlajeiksi.¹⁷³ Kyseisiä ajanvietekirjallisuuden lajeja eivät myöskään sitoneet naistenromaaneille asetetut odotukset, ja vaikuttaakin siltä, että luettelon arvostelijoilla oli suurempi luotto mieslukijoiden taitoon erottaa tosi mielikuvituksesta sekä olla sortumatta liialliseen lukuhaluun ajanvietekirjallisuuttakaan lukiessaan.

Siinä missä naisille kirjoitetuilta kirjoilta odotettiin todenmukaisuutta ja esimerkillisiä henkilöhahmoja, sanottiin seikkailukirjallisuudesta, ettei ”*seikkailu- ja jännitysromaanija arvosteltaessa voi asettaa juuri minkäänlaisia vaatimuksia sisällön suhteen ja ettei seikkailuromaneilla ole, eikä niillä tarvitse olla, kosketusta todellisuuteen. Kytös todellisuuteen saattoi olla haitaksikin.*”¹⁷⁴ Myöskään romanttiset juonenkäänteet eivät tehneet seikkailukertomuksia arvostelijoiden silmissä huonommiksi. Esimerkiksi Auni Nuolivaaran teoksesta *Sinä olet se mies...!* sanotaan:

Isonvihan aikuisen tositapauksen pohjalle rakennettu rikosromaani. Rovasti murhaa vaimonsa ja kappalaisen mennäkseen sitten naimisiin kappalaisen nuoren lesken kanssa. Rikos tulee kuitenkin ilmi ja tässä ovat suurena tekijänä merkilliset ilmestykset. Juoneen liittyy vielä rovestin toisen vaimon äidin palaaminen Venäjältä ja yhdistyminen nuoruuden rakastettuunsa piispaan. Lopussa kaikki on hyvin, sillä rikollinen rovestin tulee mielenmuutokseen ennen mestausta. Kirja on taidokkaasti kirjoitettu, niin että sitä lukee melkoisella jännityksellä, eikä henkilöiden sisäinenkään kehitys ole epäuskottavasti esitetty, vaikka omituisilla sattumilla ja sensemmoisilla onkin teoksessa suuri osa.¹⁷⁵

Vaikka miehille suunnattua Nuolivaaran jännityskertomusta kehuttiin mielikuvituksellisuudesta ja taidokkaasta juonesta, olisi yhtä mutkikasjuoninen naistenkirja tullut samojen arvostelijoiden käsissä epärealistisena teulatuksi. Kyseisen jännityskertomuksen voi kuitenkin olettaa saaneen kirjastoissa useitakin miespuolisia lukijoita. *Arvostelevalle luettelon* arvosteluiden selkeä mielipidejako miehille ja naisille kirjoitetussa ajanvietekirjallisuudessa on hyvin nähtävissä 1920-luvulla. Seikkailu- ja jännityskirjallisuutta koskivat kyllä samat moraaliin ja arvoihin liitetyt odotukset, jolloin rikollisuutta, erotiikkaa ja muita paheita tuli kirjoissa käsitellä aikakauden yhteiskunnan asettamien raamien mukaisesti.¹⁷⁶ Vaatimukset naislukijoiden saataville tulevalle kirjallisuudelle olivat kuitenkin selkeästi rajatummalla.

¹⁷³ Malmio 1999, 297.

¹⁷⁴ Malmio 1999, 298; Cronvall 2007, 365.

¹⁷⁵ AL 1927, 115.

¹⁷⁶ Eskola 2004, 5.

4. Kehittynyt lukija eli omakuvaa etsimässä

Arvostelevan luettelon arvostelijat edustivat 1920-luvulla oman aikakautensa keskiluokasta lukenutta sivistyneistöä. Sivistyneistö on käsite, joka on historiantutkija Hanne Koiviston ja kirjallisuudentutkija Pertti Karkaman mukaan vakiintunut suomenkielessä ”kuvaamaan henkilöitä, jotka toimivat korkeakulttuurin alueella riippumatta heidän poliittisista ja muista sitoutumisistaan.”¹⁷⁷ Vaikka sivistyneistön käsite laajenikin vähitellen koskemaan kaikkia kirjallisesti sivistyneitä ja kouluttautuneita suomalaisia poliittiseen taustaan katsomatta, on termi historiallisesti tarkoittanut valtiota johtanutta sivistyneistöä, joka oli perinteisesti oikeistolaisia arvoja kannattavaa.¹⁷⁸ *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien voikin olettaa edustaneen poliittisilta mielipiteiltään aikakauden oikeistokeskustalaista arvomaailmaa, koska he osallistuivat 1920-luvun oikeistolaisia äänenpainoja kannattaneen valtion alaisen kirjaluetellon julkaisemiseen.¹⁷⁹

Arvostelevan luettelon kirjoittajat eivät kuitenkaan olleet täysin yhtenäinen ja tasavertainen joukko. Arvostelijat läpi koko 1920-luvun koostuivat niin miehistä kuin naisista, vaikka naisten osuus oli jokaisena vuotena tutkittuna aikakautena pienempi kuin miesten. Luettelon vastaava päätoimittaja ja Kirjastolaitoksen johtaja oli kuitenkin naispuolinen Helle Cannelin, minkä voisi uskoa tasoittaneen luettelossa esiintyviä sukupuolinäkemyksiä ainakin jonkin verran. Akateemisestikin arvostelijoiden joukko oli kirjava ja jakautuivat arvonimiltään aina ylioppilaista professoreihin. Joukossa oli myös naispuolisia arvostelijoita, joiden kohdalla akateemisen tittelin puuttuessa mainittiin ainoastaan arvonimeksi ”rouva”. Osa arvostelijoista osallistui luettelon kirjoittamiseen vuodesta toiseen, ja toisaalta mukana oli myös nimiä, jotka esiintyivät arvostelijoiden listauksessa vain kerran. Kaikkien *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien voi kuitenkin olettaa edustaneen keskimääräistä suomalaista lukeneempaa ja kouluttautuneempaa väestönosaa.

Kehittynyt lukija on termi, joka esiintyy useissa 1920-luvun *Arvostelevan luettelon* kirjallisuusarvioissa. Siinä missä muut aikakauden arvosteluista nousevat lukijatyyppit jaettiin ryhmiin ulkonaisten ominaisuuksiensa, kuten sukupuolen, iän tai maantieteellisen si-

¹⁷⁷ Karkama & Koivisto 1997, 11.

¹⁷⁸ Ibid; Koivisto 2011, 16–17.

¹⁷⁹ Sevänen 1994, 234.

jainnin perusteella, vaikuttaa siltä, että kehittynyt lukija on puhtaasti *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien luoma määritelmä. Kehittynyttä lukijaa eivät määritelleet arvostelijoiden silmissä niinkään ulkoiset piirteet kuin sisäiset ansiot. Ikä oli tosin tekijä, joka sulki nuorimmat lukijat tämän termin ulkopuolelle, mutta sukupuoli ja yhteiskuntaluokka eivät ainakaan heti päällisin puolin vaikuttaneet olleen tärkeimpiä kehittynyttä lukijakuntaa rajuja piirteitä. Arvosteluissa on kuitenkin rivien välissä luettavissa tietynlaisia ominaisuuksia, joita luettelon kirjoittajat odottivat tähän lukijakuntaan kuuluvilla suomalaisilla kirjastonkäyttäjillä olleen.

Kehittynyt lukija vaikuttaa olleen luettelon arvostelijoiden eräänlainen ihannelukija, jolla oli kirjastonkäyttäjänä kaikki ne ominaisuudet, joita suomalaisissa lukijoissa haluttiin kirjavalintojen ja kirjastolaitoksen kautta edistää. Kehittyneellä lukijalla oli siis tietysti vastakohtansa – kehittymätön lukija – jonka kautta myös pystyy peilaamaan sitä, millaisia ominaisuuksia kehittyneillä lukijoilla odotettiin olevan.¹⁸⁰ Mielenkiintoista on myös se, että kehittynyt lukija tuntuu olevan *Arvostelevan luettelon* lukijatyypeistä ainoa, josta arvostelijat peilasivat itseään ja omia lukemisen tapojaan suomalaisina kirjastojen käyttäjinä. Hieman vastaavaa kansainvälistä tutkimusta hyvästä ja huonosta lukijuudesta on tehty aiemmin muun muassa Liettuassa, jossa on tutkittu Vilnan yleisessä kirjastossa vuonna 1910 kirjoitettuja päiväkirjoja asiakaskunnan lukutottumuksista ja toivotusta lukijuuden suunnasta.¹⁸¹

Tutkiessani sitä, millainen on luettelosta nouseva kuva kehittyneestä lukijasta, otan huomioon kahdenlaisia arvosteluja. Ensinnäkin otan poikkeuksetta huomioon kaikki aikakaudella ilmestyneet arvostelut, joissa mainitaan joko kehittynyt tai kehittymätön lukija. Näissä arvosteluissa kirjoittaja tulee kuin itsestään antaneeksi erilaisia määrittelyjä ja odotuksia kehittyneelle lukijalle ja hänen lukemisen tasolleen. Kehittymättömän lukijan mainitsevat arvostelut otan huomioon erityisesti siksi, että tältä lukijajoukolta puuttuvien ominaisuuksien tuli siis olla sellaisia, joita kehittyneiltä lukijoilta itsestään selvästi odotettiin olevan. Toisekseen huomioin sellaiset arvostelut, joissa arvostelija asettaa teoksen lukijalle tietynlaisia lukemisen tasoa tai yleissivistystä koskevia edellytyksiä. Näissä arvosteluissa kirjoittaja olettaa, että lukijan kokemukset ja lukeneisuuden laajuus syventävät heidän ymmärrystään teoksen kirjallisista tavoitteista ja tekevät sen siis sopivaksi heidän käsiinsä antaa. Myös näiden teosten juonet ja aihepiirit kertovat paljon siitä, millaista

¹⁸⁰ Eskola 2004, 5.

¹⁸¹ Pacevičius 2013, 296–299.

tietoa ja elämäkokemusta kyseisiltä lukijoilta odotettiin. Tarkastelemalla näitä arvosteluja yritän löytää vastauksen siihen, mitkä olivat *Arvostelevalle* kirjoittajien mielestä niitä erityispiirteitä, jotka tekivät kehittyneestä lukijasta aivan oman lukijatyypin.

Kehittyneeltä lukijalta vaikutettiin odottavan varsinkin kolmea ominaisuutta: vahvaa yleissivistystä, laajaa elämäkokemusta sekä lukeneisuutta. Kyseiset piirteet nousevat usein esiin arvosteluista, joissa kehittynyt tai kehittymätön lukija 1920-luvun *Arvostelevalle* luokassa mainitaan. Vaikka vanhakantaisen suomalaisen sivistyneistön ei oletettakaan kuuluvan yleisten kirjastojen käyttäjäjoukkoon, vaikuttaa siltä, että luokan kirjoittajat liittivät kehittyneeseen lukijaan ominaisuuksia, joita oli perinteisesti löydetty ainoastaan vanhalta yläluokkaiselta lukeneistolta.¹⁸² Sivistyneistö käsitteenä oli kuitenkin aikakaudelle muutoksessa, eikä määrite ollut enää täysin yhteiskuntaluokkaan 1920-luvulla sidottu. Sivistyneistö oli vanhan valtioita ja yhteiskuntia johtaneen yläluokan lisäksi laajentunut kattamaan myös keskiluokkaiset koulut käyneet suomalaiset sekä hitaasti myös työväenluokkaan kuuluneen älymystön. Työväenluokan kirjallista eliittiä paremmin kuvaamaan alkoivat kuitenkin 1920- ja 1930-luvuilla termit älymystö ja intelligent-sija, joilla he halusivat erottautua sanaa sivistyneistö seuranneista historiallisista konnotaatioista.¹⁸³ Työväenluokkainen älymystö myös perusti erillisiä työväenlehtiä ja -kirjastoja ympäri Suomea, mutta pysyivät ainakin osittain myös yleisten kirjastojen käyttäjinä niiden tarjotessa yleensä laajemman kirjallisuuskatsauksen.¹⁸⁴ Ne kehittyneet lukijat, joita *Arvostelevalle* kirjoittajat olettivat kirjastolaitoksen parista tapaavansa, olivat siis ennemminkin keskiluokkaan kuuluneita kouluttautuneita lukijoita kuin vanhaa suomalaista yläluokkaa tai edes työväkeä.

Tämän oletuksen kehittyneen lukijan määritelmästä keskiluokkaisena lukijana voi tehdä esimerkiksi siitä syystä, että monissa arvosteluissa oletetaan kehittyneeltä lukijalta laajaa maailman ja kulttuurien tuntemusta, joka matkustamista lukuun ottamatta oli helpointa saavuttaa kirjallisesti kouluttautumalla. Usein puhuessaan kehittymättömistä lukijoista saattaa arvostelija sanoa olojen ja kulttuurin outouden vieraannuttavan heidät pois tällaisen kirjallisuuden lukijakunnasta. Historian tuntemus, kyky paneutua ajatuksella luettavaan tekstiin sekä yhteiskunnallisten kysymysten ymmärtäminen vaikuttivat myös olevan

¹⁸² Vatanen 1999, 69–71; Mäkinen 1996, 24.

¹⁸³ Karkama & Koivisto 1997, 11; Koivisto 2011, 16–17.

¹⁸⁴ Roininen 1993, 5; 94.

Arvostelevaan luettelon kirjoittajien mielestä kehittyneen lukijan merkkejä.¹⁸⁵ Esimerkiksi Victor Hugon *Kurjat* -sarjassa oli monia aineksia, jotka tekivät siitä vähemmän sopivan kehittymättömille lukijoille:

Victor Hugon *Kurjat* on suurromaani restauratsionin s.o. Napoleonin jälkeisestä Ranskasta, niin laaja, että suomennoksen 1,200 sivua merkitsee siitä vasta osaa. Se on vilkkaalla mielikuvituksella ja loisteliaalla tyyllillä kirjoitettu kuvaus, jossa sekä Pariisi että maaseutu, piispat ja roistot, Waterloon taistelu ja luostarielämä saavat osakseen laajaa huomiota ja runsaat sivumäärät. Se on rohkea vastakohtien teos, jossa ka-leerivanki edustaa suurinta hyvyttä ja langennut nainen äidinrakkau-den valtavuutta. Teoksen eri osat liittyvät löyhästi toisiinsa. Juoni edis-tyy oikukkaasti; kymmeniä sivuja saatetaan käyttää ilman että päästään paikalta liikahtamaan ja toisinaan taas kuvaus kiirehtii ensiluokan jän-nityskertomuksena. *Kurjat* on saavuttanut valtavan yleisömenestyksen ja on epäilemättä saavuttava meilläkin suurta suosiota, mutta henkilöi-den runsaus ja kuvattujen olojen outous voi panna esteitä vähemmän kehittyneille lukijoille.¹⁸⁶

Teoksessa käsitellään yhteiskunnallista epätasa-arvoa, ranskalaista kulttuuria ja historial-lisia tapahtumia ja arvostelija mainitsee sen vaativa lukijaltaan paljon niin henkilöhah-mojen runsauden kuin pituutensakin vuoksi. Arvostelussa mainitaan myös se, että yksi kirjasarjan päähenkilöistä on ”langennut nainen”, joka edustaa teoksessa ”äidinrakkau-den valtavuutta”. Kehittyneen lukijan oletettiin siis olevan tarpeeksi kypsä lukeakseen yhteis-kunnan nurjemman puolen lieveilmiöistä ilman, että se heihin liiallisesti vaikuttaisi. Lu-ettelon kirjoittaja luotti siihen, että tällaisen kirjan saattoi hyvällä omallatunnolla antaa kehittyneiden lukijoiden yleisistä kirjastoista lainattavaksi.

Eija Eskolan mukaan kirjastolaitoksen johtaja Helle Cannelin laski erityisesti ”*pitkän lu-kemishistorian ja tavoitteellisen lukutavan*” kehittyneen lukijan merkeiksi.¹⁸⁷ Kehitty-neiltä lukijoilta odotettiin siis kärsivällisyyttä syventyä pitkiinkin kaunokirjallisiin ro-maaneihin. Yleensä tällainen kärsivällisyys ja lukemiseen paneutuminen yhdistetään *Ar-vostelevassa luettelossa* lukeneisuuteen. Lukeneisyys puolestaan määrittyy arvosteluista sekä laajaksi lukutaustaksi että kouluoppineisuudeksi. Myös lukeneisuuden korostami-sesta nousee mielikuva siitä, että kehittynyt lukija oli taustaltaan hyvinkin keskiluokkai-nen sekä myös mitä luultavammin kaupungissa asuva suomalaislukija. Jotta 1920-luvulla saattoi tulla kehittyneeksi lukijaksi, täytyi olla tarpeeksi vapaa-aikaa lukemiseen. Usein

¹⁸⁵ Vatanen 1999, 39–40; Eskola 2004, 128.

¹⁸⁶ AL 1929, 129–130.

¹⁸⁷ Eskola 2004, 5.

etenkin alemmissa yhteiskuntaluokissa, joissa työskentely aloitettiin nuorempina ja jatkettiin aina vanhoille päiville asti, saattoi olla vaikeuksia löytää vapaita hetkiä lukuharrastuksen kehittämiseen.¹⁸⁸ Maaseudullakin elämisen rytmi oli erilainen, kuin kaupunkien keskiluokalla. Maalla ihmiset heräsivät aamulla aikaisemmin saadakseen kaikki päivän työt tehdyiksi, ja mahdollisuuksia rentoutua kirjan parissa löytyi hyvällä tuurilla hetki tai pari illalla juuri ennen nukkumaan menoa. Sillä vauhdilla esimerkiksi Hugon 1200-sivuisen *Kurjat* -sarjan lukemiseen saattoi kulua vuosia.

Käsitystä kehittyneestä lukijasta kaupunkilaisena puoltaa myös se, että mainintaa teoksen sopivuudesta ainoastaan lukeneemmalle yleisölle seurasi yleensä lause ”vain suurempiin kirjastoihin”.¹⁸⁹ Kuten jo maalaislukijoiden kohdalla luvussa 2.1 todettiin, eivät *Arvostelvan luettelon* kirjoittajat tuntuneet uskovan maaseudulta löytyvän montaakaan laajan kirjallisuustuntemuksen omaavaa lukijaa. Myös Erkki Sevänen on huomionnut, että ”varauksellisen suhtautumisensa luettelot toivat tavallisesti esiin ilmaisujen ’kehittyneelle lukijalle’, ’suurempiin kirjastoihin’ tai ’hyvinvarustettuihin kirjastoihin’ avulla. Tällaisia lukijoita ja kirjastoja oli lähinnä kaupungeissa.”¹⁹⁰ Tästä voi pitää hyvänä esimerkkinä vuoden 1924 luettelossa julkaistua arvostelua Anatole Francen romaanista *Kuningatar Hanhenjalan ravintola*:

France on monioppinut mies ja varsinkin perehtynyt klassilliseen muinaisuuteen. Hän filosofoi mielellään, tällä kertaa apotti Jérôme Coignardin suun kautta. Kirjailijan filosofia on sukkela, joskaan ei erityisen syvämielteistä. Apotti, muuten kyllä mestarillisesti kuvattu, on pilkkaaja ja sangen kevytmielinen herra. Teos on läpeensä ranskalainen ja sen hengen ymmärtäminen vaatii melkoista lukeneisuutta. Vain suuriin kirjastoihin.¹⁹¹

Arvostelija siis katsoi, että Francen hyvin ranskalainen romaani ei soveltunut pienempiin kirjastoihin tyyliinsä eikä myöskään aihepiirinsä vuoksi. Francen tuotanto laajemminkin otettiin luettelossa kohtalaisen hyvin vastaan, vaikka jokaisesta hänen teoksestaan sanottiinkin, että esitietoja tai lukeneisuutta vaativina sopivat ainoastaan suurempiin kirjastoihin. Eija Eskolan tutkimuksen mukaan oli totta, että kaupunkikirjastot olivat maalaisia vastinparejaan vilkkaammassa käytössä, ja niistä lainattiin suhteellisesti enemmän käännöskirjallisuutta kuin maaseudulla.¹⁹² Syitä tähän voi kuitenkin vain arvailla, olivatko

¹⁸⁸ Tapaninen 2016, 238.

¹⁸⁹ Eskola 1991, 66.

¹⁹⁰ Sevänen 1994, 230; Eskola 2004, 128.

¹⁹¹ AL 1924, 95.

¹⁹² Eskola 2004, 261.

käännöskirjat oloiltaan liian outoja maalaislukijoille vai saattoiko tarjotun käännöskirjallisuuden taso olla kaupunkikirjastoja matalampi? Vaikuttaa kuitenkin siltä, että vaikka kehittyneitä lukijoita olisi maalaispitäjissäänkin ollut, eivät *Arvosteleval* luettelon kirjoittajat olettaneet heidän ainakaan yleisten kirjastojen lainaajakuntaan kuuluvan.

Eräs mielenkiintoinen kysymys koskien kehittyneitä lukijoita liittyy heidän sukupuoleensa. Kehittyneiden lukijoiden sukupuolta ei arvosteluissa samalla tavoin määritellä kuin arvostellessa nuorten- tai ajanvietekirjallisuutta, koska korkean kaunokirjallisuuden ajateltiin olevan hyväksi sekä naisten että miesten kirjallisuudelle maalle ja kehitykselle. Kuitenkin, kuten aiemmin on todettu, eri sukupuolille suunnattua kirjallisuutta arvosteltiin ja sanallistettiin toisistaan eroavien adjektiivein. Hanne Koivisto on todennut, että esimerkiksi termiä älymystö määriteltäessä tehtiin hyvin sukupuolittuneita sanavalintoja. Hänen mukaansa ”*intellektuellimääritelmät ovat luonteeltaan maskuliinisia siinä mielessä, että intellektuellin ominaisuudet ovat usein samoja, joilla luonnehditaan miestä.*”¹⁹³ Kehittyneestä lukijasta puhuneissa arvosteluissa mainittiin suositeltujen teosten olevan usein elämänmakuisia ja vakavahenkisiä.¹⁹⁴ Vaikka nämä määritelmät eivät vaikuta erityisesti sukupuoleen sidotuilta, muistuu mieleen kuitenkin se, että ”naistenkirjallisuutta” arvosteltiin usein sen perusteella, kuinka pirteää, hauskaa ja tervehenkistä sen koettiin olevan.

Vuoden 1926 luettelossa esimerkiksi Leo Tolstoin *Ylösousemuksesta* kirjoitettiin arvostelussa näin:

Tolstoin elämäнкäsitys ilmenee tässä romaanissa selvempänä ja vakuuttavampana kuin kenties missään muussa hänen kaunokirjallisista teoksistaan. Ruhtinas Nehljudov ollessaan valamiehenä oikeudessa tuntee erään murhasta syytetyn prostitueeratun naisen tätiensä kasvatiksi Katjushaksi, samaksi nuoreksi tytöksi, johon hän vuosia sitten erään kesävierailun aikana oli rakastunut ja jonka hän sitten oli hyljännyt. -- -- Kirjan kuvaukset eri yhteiskuntapiireistä, vankiloista Venäjällä ja Siperiassa, jonne Nehljudov vankimatkueen mukana seuraa Katjushaa, samoin kuin monista ihmiskohtaloista, varsinkin niistä, jotka vankilain kurjuudesta paljastuvat, ovat syvästi inhimillisiä, usein aivan järkyttäviä. -- Vakavan, arvokkaan kaunokirjallisuuden käyttäjille erittäin suositeltava teos.¹⁹⁵

¹⁹³ Koivisto 2011, 8.

¹⁹⁴ AL 1925, 125; AL 1926, 147; AL 1929, 124.

¹⁹⁵ AL 1926, 147.

Teosta siis suositellaan yleisesti kaikille kehittyneille lukijoille luettavaksi, eikä arvostelija määritä lukijatyyppiä ainakaan pinnallisesti kumpaakaan sukupuoleen erityisesti kuuluvaksi. Osaltaan tähän on vaikuttanut varmasti se, että *Arvostelevalle luettelon* päätoimittajana ja useina arvostelijoina toimi naisia, jotka olisivat varmasti itse määrittäneet itsensä kehittyneiksi lukijoiksi. Helle Cannelinin elämäntyönä oli tuoda suomalaiset kirjastolaitoksen asiakkaiksi ja nostaa yleisen sivistyksen tasoa Suomessa.¹⁹⁶ Siksi ainakin hänelle voi ajatelleen kehittyneen lukijan olleen sukupuolesta irrallinen, ainoastaan lukeneisuudesta ja yleissivistyksestä kertova määritelmä. Oliko tämä totta kaikista *Arvostelevalle luettelon* kirjailijoista voi vain arvailla, mutta ainakaan suoraan ei lukemisen kehittyneisyyttä kirjallisen ja oppineen eliitin yhteydessä luettelossa yhdistetä sukupuoleen.

Kaikista lukijatyypeistä juurikin kehittyneen lukijan kohdalla luettelon arvostelijat näyttävät käyttäneen vähiten diskursiivista valtaansa. Aihealueet ja juonenkäänteet, jotka tekivät useita teoksia sopimattomiksi suuremmalle yleisölle, sopivat luettavana erityisesti kehittyneiden lukijoiden käsiin. Eräs termi, jolla teosten usein ilmoitettiin olevan sopimattomia suuren yleisön luettaviksi, oli ”ei sovi kenen käteen hyvänsä.”¹⁹⁷ Näillä sanoilla rajattiin usein liian seksuaaliset, muuten paheelliset tai epäterveet romaanit pois suuremman lainaajakunnan saatavilta. Kirjastonhoitajilla oli kuitenkin valtuuksia päättää kenelle ja millaista kirjallisuutta kirjastoista ulos lainattiin. Ainakin pienemmällä paikkakunnilla paikalliset tunsivat kaikki toisensa ja kirjastonhoitajat saattoivat siis tuntea asiakaskuntansa lukeneisuuden hyvinkin tarkasti, jolloin arveluttavien teosten lainaus ainoastaan kokeneemmille lukijoille oli mahdollista.¹⁹⁸ Luultavasti esimerkiksi Henry Beylen teoksen *Punaista ja mustaa* kaltaisen arvostelun saanut teos on ollut ainoastaan pienelle joukolle lukijoita lainattavissa:

”Punaista ja Mustaa” (julk.1831) on maailmankirjallisuuden suuria romaaneja. Sen ensimmäisessä osassa kerrotaan sitkeän ja lahjakkaan, mutta keinoistaan piittaamattoman maalaispojan kokemuksista ja voitoista virkamiesperheen kotiopettajana, pappisseminaarin oppilaana ja pariisilaisen markiisin sihteerin. Kuvaus on keskitettyä ja jännittävää, sielunerittely tarkkaa ja erittäin taitavaa, mutta rakkauselämän esitys on arkailematonta, joten kirja ei sovi kenen käteen hyvänsä.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Cronvall 2007, 357.

¹⁹⁷ AL 1929, 120; AL 1929, 126.

¹⁹⁸ Eskola 2004, 7.

¹⁹⁹ AL 1929, 120.

Kehittyneellä lukijalla selkeästi odotettiin olevan tarpeeksi syvällistä ymmärrystä maailmasta, sen erilaisista tavoista ja paheista, jotta ei ”arkaiemattomat rakkauselämän esityksetkään” tehneet teosta hänelle sopimattomaksi. Kehittyneemmän lukijakunnan odotettiin omaavan riittävästi pohjatietoa, jotta hän osasi pohtia lukemaansa kriittisesti ja kontekstoida sen muuhun maailmanmenoon. Siinä missä arvostelijat saattoivat pelätä kokemattomien lukijoiden saavan huonoja vaikutteita lukemistaan paheista tai olevan ymmärtämättä ottaa lukemaansa kirjaimellisena totena, ei tätä pelkoa tunnettu kehittyneiden lukijoiden kohdalla.

Kehittyneiden lukijoiden uskottiin kehittäneen myös silmää erilaisille kirjoitustyyliille. Esimerkiksi sarkastisia, ironisia ja muita vaikeammin tulkittavia sävyjä omaavia teoksia suositeltiin tälle lukijaryhmälle. Esimerkiksi Elsa Heporaudan teos *Maa vai taivas* on kirja, jota ei kehitymättömille lukijoille haluttu suositella, jotta he eivät ottaisi lukemansa liian todesta tai ymmärtäisi väärin juonenkulun pohjaväreitä:

Arkkitehti Raita Vappula tulee ulkomaanmatkallaan tietoisesti merkil-
lisestä näkijänlahjastaan ja hänen kohtalonsa yhtyy samalla matkalla
arkkitehti Kauton kohtaloon, jonka ainoa maailma on käsinkosketeltava
todellisuus. Avioliitto, joka ei ole ristiriidaton, päättyy pian miehen
kuolemaan, mutta sen vaiheissa on Raita Kautto kasvanut ja syventynyt
ja löytänyt itsensä. – Romaanin erikoinen aihe on käsitelty suurella psy-
kologisella kyvyllä ja tyylitaidolla, viisaasti ja terveesti. Joulun parhaita
kirjoja. Suositeltava kehittyneemmälle lukijakunnalle.²⁰⁰

Arvostelijakin piti teoksen aiheita erikoisena, kun päähenkilö Raita Vappula löytää itseltään näkijänlahjoja ja joutuu myöhemmin törmäyskurssille skeptikkomiehensä maailmankatsomuksen kanssa. Kehittyneen lukijakunnan uskottiin pystyvän lukemaan rivien välistä ja ymmärtämään teoksen todellista viestiä paremmin kuin liian kokemattomien lukijoiden. Henkimaailman lisäksi arvostelijat antoivat mielellään vakavia aiheita, kuten mielisairautta ja itsemurhia, tai rohkeita seksuaalisuuteen käsitteleviä teoksia erityisesti kehittyneiden lukijoiden saataville. Toisaalta kehittyneet lukijat vaikuttivat olevan myös muutenkin se lukijakunta, johon *Arvostelevalle luettelon* diskursiivinen valta vaikutti lievimmin. Koska voi olettaa kyseisen lukijatyypin edustajien asuneen suuremmaksi osin kaupungeissa ja olleen sosiaaliselta asemaltaan yhteiskunnan keskiluokkaa, eivät pitkät välimatkat tai varallisuus estäneet kehittyneitä lukijoita hankkimasta luettavaansa muuta-
kin kautta kuin vain yleisistä valtion ylläpitämistä kirjastoista.

²⁰⁰ AL 1926, 122–123.

Keitä siis olivat kehittyneet lukijat? *Arvosteleval* luettelon arvosteluista nousee sellainen kuva, että kehittyneet lukijat olivat 1920-luvun arvostelijoiden ihannelukijoita sekä omakuvia, joita ehkä hieman paremmuudentuntoisestikin nostettiin jalustalle. Kehittyneet lukijat olivat jo itsenäisesti saavuttaneet sellaisen lukeneisuuden tason, johon suuntaan muuta Suomen kansaa yritettiin valtion puolesta ohjailla. Luettelon arvostelijat tuntuvat käsittäneen kehittyneet lukijat omaksi vertaisryhmäkseen. Juurikin luultavasti tämän vuoksi *Arvosteleva* luettelon kuva kehittyneistä lukijoista oli akateemisen koulutuksen saaneesta, laajalti lukeneesta ja maailmaa tuntevasta suomalaisesta keskiluokkaisesta kaupungissa asuvasta lukijasta. Koska arvostelijat myös kokivat kehittyneiden lukijoiden olevan oman tasoisiaan lukijoita ja kirjastojen käyttäjiä, ei heidän kohdallaan käytetty luettelon kirjoittajilleen suomaa diskursiivista valtaa lukutottumusten tai kirjamaun muuttamiseen ja lukemisen mahdollisuuksien rajaamiseen. Vaikka kehittyneiden lukijoiden odotettiin kuuluvan varsinkin vakavamman kaunokirjallisuuden lukijoihin, ei heiltä rajattu muitakaan kirjallisuudenlajeja pois luettavista vaihtoehdoista. Kaikki kirjallisuus aina lasten- ja nuortenkirjoista ajanvietteeseen ja taiteelliseen kaunokirjallisuuteen oli kehittyneille lukijoille sopivaa lukemista.

Varsinkin nuorten lukijoiden kohdalla luettelon kirjoittajilla oli korkeat toiveet siitä, että heistä aikanaan kasvaisi uusi laajempi kehittyneitä lukutapoja omaava sukupolvi. Ikä sulki lapsi- ja nuorisolukijat kehittyneen lukijan määritteiden ulkopuolelle, mutta riittäväällä lukemisella ja kouluttautumisella saattoi kehittyneeksi lukijaksi kasvaa ja aikuistua.²⁰¹ Mielenkiintoinen kysymys onkin se, miten kuva kehittyneestä lukijasta muuttui *Arvosteleval* luettelossa 1920-luvun jälkeisinä vuosikymmeninä. Vielä tutkimuksen kohteena olevalla ajanjaksolla kehittynyt lukija käsitettiin hyvin keskiluokkaiseksi suomalaiseksi lukijaksi, jonka ulkopuolelle jäivät erityisesti työväenluokkaiset aktiiviset lukemisen harrastajat. Se laajeniko käsite kattamaan Suomen kansaa laajemmin ensimmäisen yleisen oppivelvollisuuden sukupolven aikuistuttua, olisikin kiinnostava jatkotutkimuksellinen kysymys.

²⁰¹ Blair, 2012, 3–4.

5. Lopuksi

Tutkimuksessani olen siis tarkastellut sitä, millainen kuva *Arvostelevan luettelon* arvostelijoilla oli suomalaisista lukijoista 1922–1929 kirjoittamissaan arvosteluissa, ja miten se vaikutti heidän kirjastoille tekemiinsä suosituksiin. Arvostelijoilla oli suoraa diskursiivista valtaa 1920-luvun suomalaisten kirjastonkäyttäjien lukemisen mahdollisuuksiin, mutta kyseisen vallan vaikuttavuus vaihteli hieman lukijaryhmästä ja heidän elämäntilanteestaan riippuen. Arvosteluista voi kuitenkin lukea niin suoraan kuin rivienvälistä ennakko-oletuksia erilaisten lukijoiden elämän- ja kokemuspöiristä, kirjallisesta mausta sekä yleisestä lukutaidosta, mikä kertoo paljon kirjoittajien käsityksistä siitä, minkälaisiin lukijoihin Suomen kansa oli 1920-luvulla jakautunut. Aikakauden arvosteluista nousee siis esiin erityisesti viisi erilaista, mutta osin limittäistä, lukijatyyppeä: asuinpaikkansa määrittämät maalais- ja kaupunkilaislukijat, ikänsä ja kokemuspöirinsä rajoittamat nuoret lukijat, ajanvietekirjallisuuden kohderyhmäksi katsotut naislukijat sekä *Arvostelevan luettelon* ihanteelliset kehittyneet lukijat. Jokainen luettelosta nouseva lukijatyyppe koettiin omanlaisekseen ja teosten arvosteluissa huomioitiin niiden sopivuus erilaisiin kirjastoihin hankittaviksi. Erityisesti luettelon arvostelijoiden diskursiivisen vallan alaisia olivat perinteisesti yhteiskunnallisesti heikommassa valta-asemassa olevat lukijat, kuten nuoret lapsi- ja nuorisolukijat, naiset sekä varallisuutensa ja sijaintinsa rajoittamat alempien luokkien ja maaseudun lukijat.

Suuret kaupunginkirjastot eivät 1900-luvun alun Suomessa antaneet kattavaa kuvaa suomalaisista kirjastoista, koska suurin osa suomalaisista lukijoista asui aikakaudella edelleen maaseudulla. Kuitenkin edeltävällä vuosisadalla suomalaisten lukijoiden joukkoon nousi ensimmäistä kertaa uusia laajoja sosiaaliryhmiä muun muassa kansansivistysateen, työväenliikkeen sekä viihde- ja lastenkirjallisuuden synnyn ja nousun myötä. 1800-luku muutti pysyvästi paitsi kirjallisuutta taiteenlajina, mutta myös sitä, miten ja missä kirjoja luettiin. Aikakautta määrittivät monet yhteiskunnalliset kysymykset ja aatteet, jotka johtivat muun muassa niin rahvaankirjastojen – myöhemmin kansankirjastojen ja yleisten kirjastojen – syntyyn kuin esimerkiksi työväen oikeuksien paranemiseen. Suomessa aiemmin kirjallisuuden kentällä monopolia pitänyt ja lukijakäsitettä hallinnut sivistyneistö muuttui hyvin lyhyessä ajassa vain yhdeksi monista suomalaisista lukijoiden ryhmistä.

Arvostelevan luettelon ylläpitämät arvot ja painotukset olivat 1920-luvulla pääkohdiltaan pitkälti samat kaikelle lukevalle kansalle. Kyseisen vuosikymmenen luetteloita lukemalla käy ilmi, että sivistys, tervehenkisyys ja poliittinen maltillisuus nousivat usein esiin aikakautta määrittävinä aiheina kaikissa arvosteluissa, mutta käsitys lukijoiden elämäkokemuksesta ja heidän lukeneisuutensa tasosta vaihteli arvosteluissa kuitenkin selkeästi maalais- ja kaupunkilaiskirjastoille suositelluissa teoksissa. Maaseudun lukijoita koskevissa arvosteluissa *Arvostelevan luettelon* kirjoittajat ovat käyttäneet hyvinkin selkeästi diskursiivista valtaansa siihen, minkälainen lukijakuva maalaisista on välittynyt kirjastonhoitajille ja näin suorasti vaikuttanut maalaisten todellisiin lukemisen mahdollisuuksiin. Syyt maalaiskirjastojen rajaamiseen pois tiettyjen kirjojen liittyivät muun muassa siihen, kuinka sivistyneinä maalaislukijoita pidettiin tai kuinka hyvä heidän lukutaitonsa arveltiin olevan. Arvostelijat tekivät myös omien ennakkoluulojensa perusteella oletuksia siitä, minkälaiset aiheet maaseudun asukkeja voisivat kiinnostaa ja millaisiin kirjoihin he voisivat samaistua ja ymmärtää niiden kuvaamaa maailmaa. Ohjaavana voimana kyseisissä arvosteluissa voi olettaa olleen jonkinlainen ajatus maalaisista, heidän lukutaidostaan ja kulttuurin tuntemuksestaan.

Kaupunkilaislukijoille suositeltujen teosten vaikeustaso ja aiheet olivat vaihtelevampia *Arvostelevassa luettelossa* kuin maalaislukijoista puhuttaessa, ja kaupunkikirjastoihin kohdistetuissa arvosteluissa esiin nousi hieman toisenlaisia kriteerejä teosten hankittavuudelle. Tarkan käsityksen muodostaminen siitä, millainen kuva luettelon arvostelijoilla oli suomalaisista 1920-luvun kaupunkilaislukijoista, on kuitenkin vaikeampaa kuin maalaislukijoiden kohdalla. Kaupunkien lukijoihin ja yleisten kirjastojen käyttäjiin kuului laajempi ja sosiaaliselta statukseltaan eriarvoisempi joukko suomalaisia. Vaikka yläluokainen sivistyneistö ei selkeästi kuulunutkaan kaupunkikirjastoja koskevien arvosteluiden kohdeyleisöön, oli kuilu jo keskiluokan sekä työväestön lukijoiden välillä leveä. Tästä syystä myös arvosteluiden kohdistaminen kaupunkikirjastoiden lukijakunnalle sopivaksi oli hankalampaa. Sekä kaupunkeihin suositeltujen teosten arvosteluiden paljous että arvostelijoiden hieman sivuun jättämä kysymys kaupunkilaislukijoiden demografian laajuudesta ovatkin haasteita *Arvostelevan luettelon* kaupunkilaislukijan kuvan muodostamiselle. Kaupunkilukijoista voi kuitenkin todeta, ettei luettelon arvostelijoiden valta heidän lukemisen mahdollisuuksiinsa ollut yhtä voimakas kuin maalaislukijoiden kohdalla.

Suomalaislapsille ja -nuorille määritettiin yleisesti ottaen sopiviksi 1920-luvun *Arvostelevassa luettelossa* maltillisen viihdyttävät teokset, joiden arvopohja ja henkilöhahmot toimivat sopusoinnussa aikakauden yhteiskunnallisten normien kanssa. Opettavuuden ja kasvattavuuden tavoitteet toimivat teoksissa yhdessä viihdyttävyyden kanssa varmistaen, että nuorten lukijoiden koulutus jatkui koulunpenkiltä kirjaston lainakirjojen sivuille. Tavoitteet, joita luettelon kirjoittajat asettivat lasten- ja nuortenkirjallisuudelle, myötäilivät siis yleisiä yhteiskunnallisia virtauksia ja arvostelijoiden voikin sanoa käyttäneen diskursiivista valtaansa luettelossa nuorten lukijoiden kasvattamiseen valtion asettamia arvoja mukaillen. Vaikka nuorten lukijoiden toivottiinkin sivistävän itseään laaja-alaisella lukemisella, oli arvostelijoilla myös tiukasti mielessä rajat hyvälle ja huonolle lukemiselle. Tytöille ja pojille oli oma kirjallisuutensa, ja se myös noudatteli tiukkoja sukupuoleen liittyviä rajanvetoja. Oli myös olemassa aiheita, joita ei ollut missään tapauksessa sopivaa käsitellä nuorison käsiin annettavissa kirjoissa heidän ikänsä ja kehitysteensä huomioon ottaen. Esimerkiksi liika jännitys, eksotiikka ja sopimattomuudet eivät sisältyneet luettelon kirjoittajien määrittämään nuorille sopivaan kirjastolukemiseen. Melkeinpä kaikki aikakauden suomalaiset lapsi- ja nuorisolukijat siis tietämättään lukivat ja sisäistivät *Arvostelevan luettelon* heille esivalitsemää keskiluokkaista ajankuvaa reippaista ja isänmaallisista sankareista ja pirteistä sekä kilteistä sankarittarista.

Naislukijoista voi sanoa, että 1920-luvun arvostelijat tuntuvat pitäneen naislukijoiden lukutottumuksia asetettuja toiveita matalampina. Siinä missä ajanvietekirjallisuus yleensä, ja naistenromaanit erityisesti, olivat edellisillä vuosikymmenillä saaneet suhteellisen positiivisia arvosteluita, muuttui tilanne selkeästi 1920-luvulle tultaessa. Ajanvietekirjallisuudesta tuli aikakauden arvostelijoiden paheksumaa, ja he käyttivätkin arvosteluvaltaansa ajanvietekirjallisuuden määrän vähentämiseen yleisissä kirjastoissa. Katsottiin, että naislukijoille kirjoitettu viihde oli ajanvietekirjallisuutena pinnallisempaa ja laadultaan heikompaa kuin miehille suunnattu seikkailu- ja jännityskirjallisuus, vaikka samaan aikaan ”naistenkirjallisuuteen” usein laskettiin kuuluviksi myös vakavahenkisemmät naiskirjailijoiden kirjoittamat romaanit. Vaikka miehillekin oli olemassa omat viihdekirjallisuuden lajinsa, ei heidän lukutapojaan tai yleisesti miehiä lukijoina asetettu samanlaisen arvostelun ja määrittelyvallan alaisiksi *Arvostelevassa luettelossa* kuin naislukijat ja heille kirjoitettu ”naistenkirjallisuus”. Naislukijoiden maallisista lukutottumuksista oli tiin huolissaan, ja toivottiin, että herännyt lukuhalu johdattaisi kevyemmänkin kirjallisuuden lukijat kohti vakavasti otettavampaa korkeakirjallisuutta. Ajanvietekirjallisuudella

katsottiin olevan valtaa lukijoidensa maailmankatsomukseen, jolloin sen sisältö ja vaikutus lukijoihinsa huolestutti iloisen 1920-luvun lisääntyvää viihdetulvaa vastaan kamppailevia *Arvostelevan luettelon* kirjoittajia.

Myös kehittynyt lukija esiintyy useissa 1920-luvun *Arvostelevan luettelon* kirjallisuusarvioissa. Siinä missä muut aikakauden arvosteluista nousevat lukijatyypit selkeästi jaettiin erilaisiin ryhmiin sukupuolensa, ikänsä tai maantieteellisen sijaintinsa perusteella, oli kehittynyt lukija puhtaasti *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien luoma määritelmä. Toisin kuin muita tutkimuksessa käsiteltyjä lukijaryhmiä, kehittyntä eivät lukijaa määrittäneet niinkään ulkoiset piirteet kuin sisäiset ansiot. Ikä sulki nuorimmat lukijat tämän termin ulkopuolelle, mutta sukupuoli ei ainakaan päällisin puolin vaikuta olleen kehittyntä lukijaa määrittänyt piirre arvostelijoille. Arvosteluissa on kuitenkin rivien välissä luettavissa tietynlaisia ominaisuuksia, joita luettelon kirjoittajat odottivat tähän lukijakuntaan kuuluvilla suomalaisilla kirjastonkäyttäjillä olleen. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajille kehittynyt lukija vaikuttaa tarkoittaneen koulutettua, sivistynyttä ja luenutta keskiluokasta kaupungissa asuvaa suomalaista lukijaa. Tietyllä tavalla kehittynyt lukija oli luettelon kirjoittajien omakuva 1920-luvun modernista sivistyneistöstä, jonka lukemisen tasoon muiden suomalaisten lukijaryhmien tuli pyrkiä. Kehittyneen lukijan kohdalla arvostelijat käyttivät vähiten kaikista lukijaryhmistä diskursiivista valtaansa lukemisen mahdollisuuksien määrittämiseen ja lukutottumusten jalostamiseen.

Aikakauden *Arvostelevassa luettelossa* yleisesti hyväksytyt käsitykset erilaisista lukijatyypeistä määrittivät siis paljolti sitä, millaista kirjallisuutta eri kirjastoihin hankittiin. Merkittävä vaikutus valintoihin oli kirja-arvosteluilla, joissa kerrottiin minkä tyyppisiin kirjastoihin eri teokset sopivat, ja millaisten lukijoiden käsiin kirjat voisi uskaltaa antaa. *Arvostelevan luettelon* kirjoittajien voikin sanoa olleen oman aikakautensa merkittäviä kulttuurimaun ja lukutottumusten määrittäjiä. Lukemalla ja analysoimalla 1920-luvun arvosteluja voi nähdä, kuinka systemaattisesti ja johdonmukaisesti suomalaisten kirjastojen kirjavalikoimaa vietiin valtion ja kansainsivistyksellisten päämäärien toivomaan suuntaan. Vaikuttaa myös siltä, että luettelon kirjoittajat olivat hyvinkin tietoisia omasta valastaan suomalaisten lukemisen mahdollisuuksiin. Mielenkiintoista voisi olla tulevaisuudessa syventää tätä tutkimusta keskittymällä siihen, kuinka kyseisiä *Arvostelevan luettelon* tuottamia otettiin 1920-luvun muissa kirjastoalan julkaisuissa vastaan.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1922 (AL 1922). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1923.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1923 (AL 1923). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1924.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1924 (AL 1924). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1925.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1925 (AL 1925). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1926.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1926 (AL 1926). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1927.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1927 (AL 1927). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1928.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1928 (AL 1928). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1929.

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1929 (AL 1929). Toim. Valtion kirjastotoimisto. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1930.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Ilana: *Isyyden aika: Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112, Jyväskylä 2012.

Ahola, Suvi: *Lukupiirien aika: Yhteisöllistä lukemista suomalaisissa lukupiireissä*. Avain, Helsinki 2013.

Blair, Amy L.: *Reading Up: Middle-Class Readers and the Culture of Success in the Early Twentieth-Century United States*. Temple University Press, Philadelphia 2012.

Blinnikka, Vuokko: Uudistuva lastenkirjastotyö. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grün, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2003.

Cronvall, Emilia: Käännetty naistenromaani uuden ja vanhan risteyksessä. *Suomennoskirjallisuuden historia I*. (Toim. H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki.) Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007.

Eskola, Eija: *Rukousnauha ja muita romaaneja: suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939*. Toim. Katarina Eskola, Risto Alapuro, Kimmo Jokinen, Erkki Vainikkala. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja n:o 28, Jyväskylä 1991.

Eskola, Eija: Kirjastotoiminta vakiintuu – kirjasto harrastuksena. *Kirjastojen vuosisata: Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Toim. Ilkka Mäkinen. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1999.

Eskola, Eija: *Suosittelut, valitut ja luetut: Kirjallisuus kirjastoissa 1918-1939*. Tampereen yliopisto, Tampere 2004.

Haavisto, Henna: Siveettömät saalistajat ja säädylliset sulottaret: Valtakamppailu modernin naisen elämäntyylissä vuoden 1927 Aitta-lehdessä. *Vallan teoriat historiantutkimuksessa*. Toim. Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs ja Heli Paalumäki. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2011.

Hakala, Hellevi: 1920- ja 1930-luvun nuortenromaani: pyryharakoita ja sankaripoikia. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grün, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2003.

Hakala, Hellevi: Romanttinen oppimäärä kohti ihanteellista kansalaisuutta. *Kirjoitettu nuoruus: Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Toim. Saara Tuomaala, Kirsti Salmi-Niklander & Ilona Kemppainen. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki 2011.

Harrington-Lueker, Donna: *Books for Idle Hours: Nineteenth-Century Publishing and the Rise of Summer Reading*. University of Massachusetts Press, Amherst 2019.

Hietala, Marjatta: Kirjastojen perustaminen: historiallista taustaa. *Kirjastojen vuosisata: Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Toim. Ilkka Mäkinen. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1999.

Hirn, Sven: Helsingin kaupunginkirjasto: kamppailua paikasta ja tilasta. *Kirjastojen vuosisata: Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Toim. Ilkka Mäkinen. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1999.

Huhtala, Liisi: Kasvun aika. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2003.

Häggman, Kai: *Paras tawara maailmassa: Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Otava, Helsinki 2008.

Ihonen, Markku: Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grönn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2003.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne: Lukijalle. *Ajan paineessa: kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Toim. Pertti Karkama, Hanne Koivisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne: Johdanto: Sivistyneistö ja älymystö Suomessa. *Älymystön jäljillä: Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Toim. Pertti Karkama, Hanne Koivisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Kauranen, Kaisa: Odd Man Out? The Self-Educated Philosopher and his Social Analyses of 19th-Century Finland. *White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Toim. Anna Kuismin & M. J. Driscoll. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016.

Koivisto, Hanne: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua: Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymystöstä 1930-luvulta*. Työväen historian ja tutkimuksen seura, Helsinki 2011.

Kuismin, Anna: From Family Inscriptions to Autobiographical Novels: Motives for Writing in Grassroots Life Stories in 19th-Century Finland. *White Field, Black Seeds:*

Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century. Toim. Anna Kuismin & M. J. Driscoll. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016 (a).

Kuismin, Anna: *Ploughing with the Pen: Metapoetic Elements in Finnish Nineteenth-Century Peasant Poetry. Reading and Writing from Below: Exploring the Margins of Modernity*. Toim. Ann-Catrine Edlund, T. G. Ashplant, Anna Kuismin. Umeå University & Royal Skyttean Society, Northern Studies Monographs 4, Umeå 2016 (b).

Kuivasmäki, Riitta: Kuinka nuorisokirjallisuus löysi paikkansa kirjallisuusinstituutiossa? *Rakkaudesta lukemiseen: Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Toim. Juhani Niemi. Helsinki University Press, Helsinki 1996.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Littau, Karin: *Theories of Reading: Books, Bodies, and Bibliomania*. Polity, Cambridge 2006.

Luukkanen, Tarja-Liisa: *Mitä maalaiskansa luki? Kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861-1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016.

Malmio, Kristina: Kotitekoista samppanjaa kirjallisessa erämaassa: naiskirjailijoita ja kritiikin kielikuvia 1920-luvun Suomessa. *Sivupolkuja: tutkimusretkiä kirjallisuuden rajaseuduille*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.

Malmio, Kristina: Älykästä sukkeluutta ja reipasta realismia – 1920-luvun ajanvietekirjallisuus. *Suomen kirjallisuushistoria 2: Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Toim. Lea Rojola. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1999.

Manguel, Alberto: *A History of Reading*. HarperCollins, New York 1996.

Mäkinen, Ilkka: Lukuhallun historia ja kirjastot Suomessa. *Rakkaudesta lukemiseen: Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Toim. Juhani Niemi. Helsinki University Press, Helsinki 1996.

Nicholas, Jane: *The Modern Girl: Feminine Modernities, the Body, and Commodities in the 1920s*. University of Toronto Press, Toronto 2015.

Nyström, Samu: Osattomuutta ja sosialismia vastaan? Vapaa sivistystyö teoriassa ja käytännössä Helsingin työväenopiston perustamisvaiheessa 1900-luvun alkuvuosina.

Työväki ja sivistys. Toim. Sakari Saaritsa & Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Väki Voimakas 29, Vantaa 2016.

Pacevičius, Arvydas: Bad Readers of a Good Library over 100 Years Ago in Vilnius: Vilnius Public Library Diary in the Context of Public Library Movement in Lithuania. *Good book, good library, good reading: Studies in the History of the Book, Libraries and Reading from the Network HIBOLIRE and Its Friends*. Toim. Aušra Navickienė, Ilkka Mäkinen, Magnus Torstensson, Martin Dyrbye, Tiiu Reimo. Tampere University Press, Tampere 2013.

Peltonen, Ulla-Maija: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.

Pietikäinen, Petteri: *Madness: A history*. Routledge, Lontoo 2015.

Radway, Janice A.: *Reading the Romance : Women, Patriarchy, and Popular Literature*. University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991.

Roininen, Aimo: *Kirja liikkeessä: Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895-1918)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

Sevänen, Erkki: *Vapauden rajat: Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918-1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994.

Tammilehto, Tiina: *Ikkuna ihanne nuoruuteen: Arvosteleva kirjaluetelo ja 1920-1930 -luvun suomalainen nuortenkirjallisuus elämän mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien tulkkeina*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2011.

Tapaninen, Irma: Toisinajattelija sivistyneistön ja työväestön välissä. *Työväki ja sivistys*. Toim. Sakari Saaritsa & Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Väki Voimakas 29, Vantaa 2016.

Tuomisto, Saara: *"Roskaromaanien" ja "poliittisen propagandan" määritelmiä: kirjastokirjallisuuden portinvartijat työssään 1945-1958*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2011.

Tuomaala, Saara: *Saara Työväkekeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Bibliotheca Historica 89, Helsinki 2004.

Westerlund, Jasmine: *Murtumia lasikellossa: naisten kirjoittamat taiteilijaromaanit Suomessa 1900-luvun alkupuolella*. Turun yliopisto, Turku 2013.

Valtonen, Pekka: *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä: aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018.

Vatanen, Pirjo: Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: kirjastot amerikkalaistuvat. *Kirjastojen vuosisata: Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Toim. Ilkka Mäkinen. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1999.

Vatanen, Pirjo: *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*. Informaatiotutkimuksen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere 2002.

Vatanen, Pirjo: Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. *Suomen yleistenkirjastojen historia*. Toim. Ilkka Mäkinen. BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 2009.

Vuorenrinne, Outi: *Nutturat löystymässä: Kirjavalinnan liberalisoituminen Suomen yleisissä kirjastoissa 1960- ja 1970-luvuilla*. Tampereen yliopisto, Tampere 2015.